

Özgür İnsan

aylık dergi

sayı 5 ekim 1972

karika_
türlerle
SUÇSUZ
ANAYASA

turhan selçuk
semih balcıoğlu
tonguç yaşar
ferruh doğan
mim uykusuz
yalçın çetin
nezih danyal
tayyip işören

türk karikatürü
üzerine

acık
oturum

BÜLENT ECEVİT

ANAYASA VE DEMOKRASİ

TURAN GÜNEŞ

ANAYASA ÜZERİNE

DENİZ BAYKAL

REFORM DÖNEMECİ

AHMET N.YÜCEKÖK

DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL TABANI

ÖZHAN ULUATAM

TÜRKİYE'NİN KALKINMASI VE
UZUN DÖNEMLİ STRATEJİ

M.HADİ İLBAŞ

HALKLA BÜTÜNLEŞMEDE
KOOPERATİFÇİLİK

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Özgür İnsan Okurlarına ...	1
Anayasa ve Demokrasi (Başyazı) — Bülent Ecevit ...	2 - 5
Karikatür — Turhan Selçuk ...	6
Anayasa Üzerine — Turhan Güneş ...	7 - 9
Karikatür — Yalçın Çetin ...	10
Reform Dönemeci — Deniz Baykal ...	11 - 13
Demokrasinin Toplumsal Tabanı — Ahmet N. Yücekök ...	14 - 16
Karikatür — Mim Uykusuz ...	17
Aynı Olayları — Siyasal Hayatta Canlılık ...	18 - 24
Karikatür — Tan Oral ...	24
Olimpiyatların Ardından — Ç.U. ...	25 - 27
Karikatür — Ferruh Doğan ...	28
Türkiye'nin Kalkınması ve Uzun Dönemli Strateji — Özhan Uluatam ...	29 - 36
Karikatür — Nezh Danyal ...	37
Halkla Bütünleşmede Kooperatificilik — Mehmet H. İlbaş ...	38 - 41
Karikatür — Tonguç Yaşar ...	42
Açık Oturum — Türk Karikatürü Üzerine ...	43 - 50
Halkın Türküsü (Şiir) — Gülten Akın ...	51
Tiyatrolara Devlet Yardımı — Metin And ...	52 - 55
Karikatür — Zeki Bikmen ...	55
«Bir Memleket Gerçeği» — Rauf Mutluay ...	56 - 59
Karikatür — Tayyip İşören ...	60
Büyük Geleneğin Yeniden doğuşu — Turan Erol ...	61 - 63
Özgür İnsan Kitaplığı ...	64
Karikatür — Semih Balcıoğlu ...	(Arka kapak)
Ön kapak düzeni — Fahri Karagözoğlu	

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Ekim / 1972 Yıl: 1 Sayı: 5

Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri:

Esat Cad. 57/8

Küçükesat - Ankara

Tel : 17 14 85

Haberleşme adresi:

P. K. 46

Küçükesat - Ankara

Basıldığı yer: BİLGİ BASIMEVİ

İlan tarifi:

Tek Sütun santimi 50 TL.

Tam Sayfa ilân 2000 TL.

Arka Kapak iç sayfa 3000 TL.

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık Abone bedeli olan 50 TL. nı bulduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Sevgili ÖZGÜR İNSAN Okurları

ÖZGÜR İNSAN'ın Ekim sayısı, siyasal hayatımızın yeniden canlandığı bir ortamda çıkıyor. Önümüzdeki günlerde Demokrasi - Rejim - Anayasa - reform sorunlarının daha çok, daha yoğun tartışılacağı bir gerçek.

Özgür İnsan, gittikçe yoğunlaşması beklenen bu konuları bu sayıda ele alıyor. «Anayasa ve Demokrasi» başlıklı Başyazısında Bülent Ecevit; Anayasa tartışması görünüşü altında demokrasi sorununun tartışıldığına dikkat çekiyor. Turan Güneş, «Anayasa Üzerine» yazdığı birinci yazısında, Anayasanın nitelikleri üzerinde duruyor. Bilimsel ve gerçekçi tartışmanın dışında, duygusal kamplaşmanın yarattığı bunalıma değiniyor. Güneş gelecek sayıda; yapılan değişikliklerin ve yeni değişiklik önerileri üzerinde duracak. Deniz Baykal, «Reform Dönemeci» adlı yazısında; genel olarak toplumsal ve siyasal gelişmemizin, özel olarak içinde bulunduğumuz koşulların gerekleri karşısında «reform düğümü»nün nasıl çözülebileceğini araştırıyor. Ahmet N. Yücekök, «Demokrasilerde Toplumsal Taban» adlı yazısında, siyasal tercih hakkını özgürce kullanan toplumlardaki, oluşma ve gelişme üzerinde duruyor. Ayın olayları yukarda sözünü ettiğimiz siyasal canlılığın bir belgesi niteliğinde. Ayın Olayı ise hiç kuşkusuz Olimpiyatlar. Bu sorunu Türk sporu açısından değerlendirip, yansıtıyoruz.

* * *

Her ay topluca bir konuyu işleyen Özgür İnsan karikatürcülerinin Ekim ayı konusu: «Suçsuz Anayasa». Çizgilerle anlatılan Suçsuz Anayasa, bu sayımızda ele alınan siyasal ve sosyal sorunlarla tam bir uyum içinde. Ekim sayısı karikatür yönünden büyük ağırlık taşıyor. Bir çok karikatürcümüzün katıldığı «Türk Karikatürü üzerinde» yapılan Açık Oturumu özet olarak yayınıyoruz.

* * *

Bu sayı İktisadi Konumuz: plan statejisi ve kalkınma.

Önümüzdeki günlerde en çok sözü edilecek olan Uzun dönemli Strateji'yi arkadaşımız Özhan Uluatam ele aldı. Uluatam, Türkiye'nin kalkınma stratejisindeki ilginç noktalara dikkati çekiyor. Her sayımızda bir başka yanını yansıtmaya, aydınlatmaya çalışacağımız kooperatifçilik konusunu bu sayıda, Mehmet Hadi İlbaş «Halkla Bütünleşmede Kooperatifçilik» yazısı ile ele aldı.

Geçen sayı, dergimizin Kültür - Sanat bölümünü bulamayanlar tamamen koşulların bir gereği olarak bu sayfaların yer almadığını anlamışlardır. Geçen ayki eksikliğimizi bu ay gidermeye çalıştık. Ayırdığımız sayfaların çokluğu ve yoğunluğu da bunu kanıtlıyor.

Saygılarımızla.

ÖZGÜR İNSAN

Anayasa ve Demokrasi

Bülent ECEVİT

Görünüşde Anayasa tartışılıyor. Gerçekte ise tartışılan demokrasidir. Çünkü 1961 Anayasasında bir süredir istenen değişiklikler yapılırsa bu, demokrasinin sonu olacaktır.

Anayasa değişiklikleri için geçen yıldan beri ileri sürülen temel gerekçelerden yalnız biri bile bu kuşkuyu doğrulamağa yetse gerektir. O gerekçe şudur:

— Ülkenin sıkıyönetimsiz yönetilebilmesi için Anayasa sıkıyönetime gerek bırakmayacak biçimde değiştirilmelidir.

Bunun anlamı açıktır: Türkiye’de sıkıyönetimin olağanüstü ve geçici bir rejim olmak yerine olağan ve sürekli rejime dönüşmesi istenmektedir.

Sıkıyönetimse demokratik hak ve özgürlüklerin bir ölçüde askıya alınmasıdır. Demokratik hak ve özgürlüklerin bir ölçüde askıya alınışı, eğer rejimin sürekli niteliği durumuna dönüşürse, demokrasiden başka bir rejim ortaya çıkmış olur.

Üstelik istenen değişikliklerin kapsamı sıkıyönetime süreklilik kazandıracak ölçüyü de aşmaktadır. Değişiklik önerileri arasında rejimle doğrudan doğruya ilgili bulunanlar şöyle özetlenebilir:

- Yargı erkinin bağımsızlığı kısılmak
- Yönetimin eylem ve işlemleri üzerinden yargı denetimi kaldırılmak
- Düşünce ve bilim özgürlüğü daraltılmak

istenmektedir.

Bunların dışında birleşme özgürlüğünü sınırlama tertipleri de yürümektedir.

Anayasamıza göre sıkıyönetimde bile yargı erki bağımsız olduğuna, yönetimin eylem ve işlemleri üzerinde yargı denetimi işlediğine, düşünce ve bilim özgürlüğü de birleşme özgürlüğü de bir ölçünün üstünde kısılamadığına göre, önerilen Anayasa değişiklikleriyle bugünkü sıkıyönetimden de daha sıkı bir rejimin ülkemize yerleşmesi isteniyor demektir.

O kadar sıkı bir rejimin demokrasi olmayacağı bellidir. Acaba geçerli olabilir mi?... Öyle bir rejimle Türkiye bunalımlardan kurtulabilir mi?...

Öyle bir rejimin Türkiye’de geçerli olamayacağı, öyle bir rejimle Türkiye’nin bunalımlardan kurtulamayacağı 27 Mayıs 1960 öncesinde görülmüştür. Yargı erkinin baskı altına alınması, yönetimin eylem ve işlemleri üzerinde yargı erkinin işlemez olması, düşünce ve bilim özgürlüğünün kısılması, birleşme özgürlüğünün ise sınırlı kalması sonucu, 1960’da demokrasimiz yıkılmıştır. Türk toplumu demokrasinin yıkılmasına boyun eğmediği için direnişe geçmiştir. Sonunda ancak Silâhlı Kuvvetlerin duruma el koymasıyla ortalık durulabilmiş ve demokrasi yeniden kurulabilmiştir.

— O zaman öyle oldu ama bir daha olmaz!, diye de düşünülemez herhalde... Çünkü 27 Mayıs 1960’dan sonra Türk Ulusu demokrasi yolunda o kadar ilerlemiştir ki, demokratik hak ve özgürlüklere ve demokratik hukuk devleti kuralları içinde yaşamağa o kadar alışmıştır ki, bu yoldan geri dönülmesi, bu hak ve özgürlüklerde kısıntılar yapılması, kısa zamanda, Türk toplumunu, ister istemez, 27 Mayıs 1960 öncesinden daha büyük kaynaşmalara sürükler.

Denilebilir ki 27 Mayıs 1960 öncesinin rejimine Türk Ulusunun katlanamadığı görülmüştür ama 1961 Anayasası ile Türkiye’nin yönetilemediği, Türkiye’de huzur sağlanamadığı da görülmüştür!...

Nitekim 1961 Anayasası ile Türkiye’nin yönetilemeyeceğini Adalet Partisi Genel Başkanı öteden beri söylemektedir. 12 Mart sonrasının ilk Başbakanı da bunu söylemiştir. İkinci Başbakan da o anlama gelecek biçimde konuşmaktadır.

Oysa 1961 Anayasası ile Türkiye bir süre, hem de en zor koşullar altında yönetilebilmiştir. Öyle bir dönemde ki o, ihtilâl sarsıntıları henüz dinmemişti; bir yandan silâhlı darbe girişimleri, öbür yandan 27 Mayıs karşı örgütlü ve eylemli tepkiler ve o tepkilere karşı tepkiler birbirini izlemekteydi. Karma Hükümetler kendi içlerinde çekişmeli, Mec-

lislerde iğne üstündeydi. Anayasa kurumları denenmemiştir, henüz yemiydi. Bütün bu olumsuz ve zorlaştırıcı koşullara rağmen iki darbe girişimi önlenildi o dönemde 27 Mayıs karşı belli çevrelerin kışkırttığı duygular yatıştırılabildi, huzur sağlanabildi, planlı kalkınma sürecine girilebildi, etkin bir devlet yönetimi kurulabildi ve bazı reformlara başlanabildi. Örneğin Türk toplumunun hiç alışık olmadığı toplu sözleşme ve grev hakkı o dönemde işçilere tanındı, ve —önceden beslenen kuşkulara rağmen— toplumda hiçbir tedirginlik uyandırmaksızın uygulamaya konabildi.

O zaman Türkiye'nin yönetilmesine elveriyordu da bu Anayasa, sonra neden elvermez oldu?

Bunun nedeni açıktır: 1965'den sonra Türk Devleti, 1961 Anayasasını istemeyenlerin, o Anayasayla ortaya konan özgürlük ve demokrasi kurallarına uyarak devlet yönetmeyi içlerine sindiremeyenlerin, ve o Anayasa ile devlet yönetilemeyeceğini isbat etmeyi akıllarına koymuş olarak yola çıkanların elinde kaldı.

Anayasayı daha başından reddederek iktidara gelenlerin ve iktidarda kaldıkları sürece o Anayasayla devlet yönetilemeyeceğini göstermeyi akıllarına koymuş olanların, bu görüşlerini bugün de belirtmelerinde (üstelik «biz dememiş miydik» diye belirtmelerinde) elbette bir tutarsızlık yoktur. Fakat devleti yönetemedikleri gerekçesiyle onların iktadardan indirilmesi üzerine kurulan bir ara rejim tarafından da «**bu Anayasa ile devlet yönetilemez**» varsayımının benimsenmesi ve Anayasada onların istedikleri değişikliklere girilmesi, siyaset tarihinde bir eşi daha görülmeyecek bir tutarsızlık olsa gerekir.

Görünüşe göre, bu Anayasa değişikliklerini isteyenler de demokrasi istiyorlar... Fakat öyle bir demokrasi olsun ki diyorlar, düşünce ve anlatım özgürlüğü iyice sınırlanabilsin!... «**Türkiye'nin jeo politik durumu**» nedeniyle sınırlanabilsin, «**millî güvenlik**» gerekçesiyle sınırlanabilsin, «**devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmezliği**» diye sınırlanabilsin, «**kamu düzeni**» diye, «**kamu yararı**» diye, «**genel ahlâk**» diye, hatta «**genel sağlık**» diye sınırlanabilsin!...

İstenirse sınırlanabilir elbette... Fakat o zaman rejim, Batının «li beral demokrasi» dediği, bizim «özgürlükçü demokrasi» diye benimsediğimiz demokrasi olmaz.

Partiler olabilir öyle bir rejimde, parlamento olabilir, genel oy olabilir... Hem de herkes oyunu dilediği gibi kullanabilir... Fakat herkesin

düşüncelerini serbestçe yayamadığı, her düşüncenin serbestçe tartışıl-
lamadığı, yurttaşların toplum sorunlarına serbestçe gösterilecek çö-
zümler arasından serbestçe seçme yapamadığı bir rejimde, ne parla-
lamento demokratiktir, ne partiler demokratiktir ne de demokratik oy
özgürlüğü vardır. Yurttaşlar gene sandık başına giderler... Ama gözleri,
bağlı kulakları tıkalı, ağızları kapalı giderler... Komünist ülkelerde
gittikleri gibi, faşist ülkelerde gittikleri gibi giderler.

Özgürlükçü demokrasi, insana inanç rejimidir. İnsanların özgürlük
içinde en doğru yolu bulabileceklerine, toplumun özgürlük içinde
kendi kendini yönetilebileceğine inanç üzerine kurulu rejimdir.

İnsanlara tam düşünce özgürlüğü tanımayı göze alamayanların,
insana inancı zayıf demektir. İnsana inancı zayıf olanlarınsa, demok-
rasiye inancı gerçek olamaz.

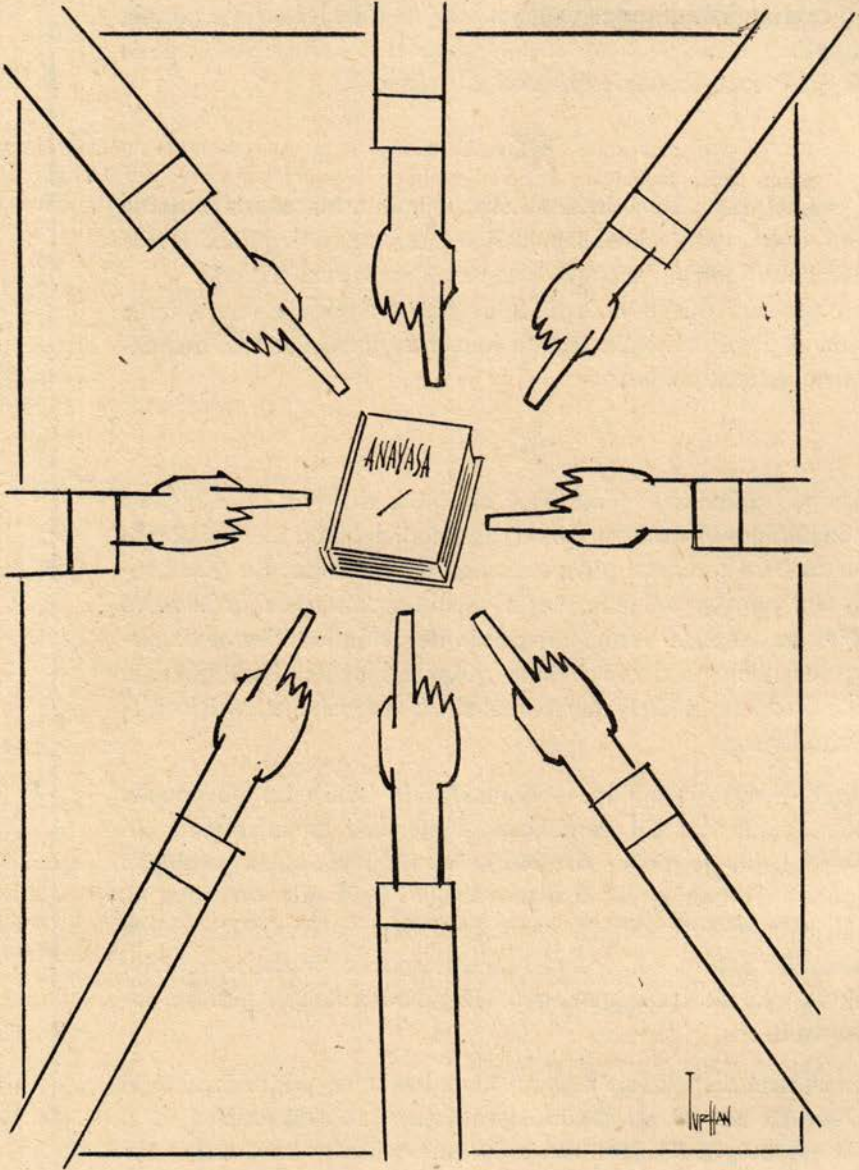

Rejimin özgürlükçü demokrasi sayılabilmesi için, düşünce ve
anlatım özgürlüğünün kısıntısız olması da yeterli değildir. Bu özgürlüğün
türel (hukukî) ve kurumsal güvenceleri de bulunmalıdır. Bu güvence-
ler, bağımsız yargı organlarıdır, özgür yayın araçlarıdır, özgür bilim ve
öğretim kuruluşlarıdır... Ve belki hepsinin de üstünde birleşme özgür-
lüğüdür: İnsanların seslerini birlikte yükseltebilmeleri için, güçlüler
karşısında haklarını birlikte arayabilmeleri ve koruyabilmeleri için bir-
leşme özgürlüğü...

Liberal —veya özgürlükçü— demokraside bütün bu güvenceler
zorunludur, çünkü bu tür demokrasinin ayrılmaz unsurlarından biri
de, mülkiyet hakkı ile girişim özgürlüğüdür. Mülkiyet hakkı ve girişim
özgürlüğü ise toplumda belli kişilere o kadar büyük güç kazandırır ki,
o belli kişilerin dışında kalanlara tanınan haklar ve özgürlükler kâğıt
üzerinde kaldıkça, türel ve kurumsal güvencelere dayanmadıkça, hiçbir
gerçeklik ve etkinlik kazanamaz, oyun kâğıdından kaleler gibi bir so-
lukta yıkılır.

Hem «liberal demokrasi» diye mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğü
olacak, hem de bu hak ve özgürlüklere dayanarak elde ettikleri mal
ve servet gücüyle halkı ezebilecek duruma gelenler karşısında, dü-
şünce özgürlüğü, anlatım özgürlüğü, birleşme özgürlüğü ve bunlara
gerçeklik kazandırıcı, güvenlik sağlayıcı kurumlar olmayacak... Bu,
demokrasiyi kuşa çevirmek olur... Kanatsız bir kuşa...

Anayasa değişiklikleriyle yapılmak istenen budur.

KİTAP YILI

Anayasa Üzerine (I)

Turan GÜNEŞ

Türkiye yıllar yılıdır bir Anayasa bu nalımı içinde bulunuyor. Sözlerim yanlış anlaşılmasın, bu bunalım hukuki ya da siyasal değil, ruhsal bunalımdır. Daha yapıldığı günlerde Anayasamız bir efsane niteliği kazandı. 27 Mayıs Anayasasını yapanlar —aralarında ben de vardım— ülkemizin bütün sorunlarını çözecek tılsımı bulmanın coşkunluğu içindeydiler. Bakınız Anayasanın başlangıcına, bu coşkunluğu göreceksiniz. «Türk Milleti... bu anayasayı hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder» (x)

Elimizdeki bu kutsal emanetle bir Anayasa dini doğmuş oluyordu. Tabiatıyla her dinin düşmanı da olacak. 1961'den beri Anayasa konusundaki tartışmalar din kavgası, mezhep kavgası gibi sürdürülüyor. Bir kısmımız Anayasaya dokunmayı küfür sayarken, bir kısmımız Anayasayı değiştirme çabasına bir haçlı seferi ya da cihat heyecanını katıyoruz. Bir kesimimize göre her iyilik Anayasadan gelecektir, bir kesimimize göre her kötülüğün kaynağı bu Anasadır.

Tabii, bütün kutsal kitapların başına gelen Anayasamızın da başına gelmiştir. Anayasanın hükümlerini herkes kendisine göre anlamaya, yorumlamaya başlamıştır. Nerede ise zahiriler, bâtıniler türemiştir diyeceğim. Giderek bu yorumlar ancak dinde geçerli düşüncelerle anlaşılabilir aşamalara varmıştır. Anayasa iyiydi, kutsaldı; ama sandıktan çıkan iktidarlar onu yozlaştırıyordu. Sanki sandıktan çıkma anayasanın bir gereği değilmiş gibi ! Ya da Anayasanın öngördüğü özgürlükler ve türlü kurumlar demokratik rejimi işletmiyordu. Sanki bunlar demokratik rejimin bir parçası değilmiş gibi !

Bütün bu tutarsızlıklar ruhsal bunalım değil de nedir ?

Anayasamızda yapılması düşünülen ve rejimi kurtarmak için (Hangi rejimi ?) yaz kış demeyip çalışmaları sürdürülen değişiklikler üzerinde düşüncelerimi söylemeden bu ruh haletini belirtmeyi gerekli saydım.

Bir kere bu derece hissi davranışlarla Anayasa yapılamaz da, değiştirilemez de ! Bu nedenle daha önce Anayasa işini bir din ya da mezhep işi olmaktan çıkarmak gerekir.

İkincisi, anayasaların bir ülkeyi batırmak ya da çıkarmak gücünde olmadığını, iyice öğrenmeliyiz. Toplumlari insanlar batırır ya da çıkarır; Anayasalar insan değildir. Amerikan Anayasasını birçok bilginler, ancak darbelere yol açabilecek ve işlemedi imkansız bir sistem olarak nitelerler. Oysa, yapıldığından bu güne kadar geçen 200 yıla yakın sürede herhangi bir darbeye yol açmak şöyle dursun, dünyaya hükmeden bir devletin faaliyetlerine pekâlâ yetmektedir. Aynı sistemi kabul etmiş bulunan Güney ve Orta Amerika ülkelerinde darbeler birbirini kovalamaktadır.

Bu sözlerimle Anayasaların toplum hayatında hiç önemi yoktur demek istemiyorum. Devletin ana çatısını kurmak elbette önemli bir konudur, ne varki her şeyi Anayasaya bağlamak yanlıştır. Bir Fransız düşünürü 100 yıl önce şöyle diyor: «İnsanları akıllı olmak mecburiyetinden kurtaran Anayasa yoktur».

Şimdi bu gerçekler ışığında Anayasamızda yapılan ve yapılmak istenilen değişiklikleri inceleyebiliriz. Ancak, daha önce Anayasanın genel niteliklerini belirtmek gerek.

ANAYASAMIZ MÜKEMMEL DEĞİLDİR.

Bu husus Anayasanın bir niteliği değil ama, «Anayasa efsanesi»ne son vermek için onun kusurları olduğunu söylemeyi uygun buluyorum.

Hiç bir insan eseri özellikle kanunlar mükemmel olamazlar. Fakat bizim Anayasamız, insanların varabileceği mükemmelliğin altındadır. Hukuk tekniği açısından sakatlıkları vardır. Bir örnek vereyim: Yönetmelik yapma yetkisi Bakanlıklara ve kamu tüzel kişilerine tanınmıştır. Oysa bunlar dışında başka kamu kuruluşları vardır. Bunlar kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda Yönetmelik yapamayacak mı? Anayasa bunu unutmuşa benziyor. Bereket Anayasa Mahkemesi ve Danıştay bu sorunu çözmüştür ve Anayasayı değiştirmek gerekmemiştir.

Gene bunun gibi siyaset düzenlemesi bakımından da sakatlıklar vardır. Millet Meclisi seçimlerinde Adalet, Ulaştırma ve İçişleri Bakanları çekilir, yerlerine parlamento'dan tarafsız Bakanlar atanır. Böylece seçimlerin tarafsızlığı sağlanmak isteniyor. Oysa, Anayasa Adalet Bakanının Mahkemeler üzerinde tüm yetkisini kaldırmıştır. Ulaştırma Bakanının ise seçimleri ne bakımdan etkileyeceğini anlamak mümkün değil.

Anayasada böyle sakatlık ve tutarsızlık çoktur. Fakat işin garibi, Anayasayı değiştirmek isteyenler bunlara dokunmuyorlar da, açık seçik hükümleri bozmağa kalkıyorlar.

ANAYASA VE REFORMLAR

Türkiye'de en çok tartışması yapılan konulardan biri Anayasanın öngördüğü reformlar, bunların yapılmamış olması, yapılması için de iddialı hükümetlerin iş başına gelmesidir.

Bazı yanlışlıkları düzeltmek için Anayasamızla reformlar arasındaki ilişkilere de değinmek isterim. 20. yüzyıl devleti gittikçe yoğunlaşan bir gelişmeyle «Sosyal» devlete yönelmiştir. Siyasal iktidara, «Gölge etme başka ihsan istemem» diyen teorilerden öteye, bugün için devletinden herkes bir şeyler istemektedir. Devlet, iktisat, sosyal tedbirler, hepsi birbiri içinde kavramlar ve kurumlar olmuşlardır. 27 Mayıs Anayasası da bu gelişmeyi izliyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası Anayasalarının sosyal haklarını kabul ediyor. Biz bunları Fransız, İtalyan, Alman Anayasalarından aldık.

Bunlar elbette toplumumuza yön vere-

cektir. Bu yön 20. yüzyıl uygarlığının ortaya koyduğu görüştür. İnsan ve toplum anlayışıdır. Bu amaca varmağa çalışırlar. Ama, bu hedeflere varma yollarını Anayasa söylemez. İnsanlar ve siyasal partiler söyler. Eğer Anayasa tek çözüm yolu göstermiş olsaydı, anayasalarından esinlenmediğimiz ülkelerde, komünistinden muhafazakâra kadar çeşitli siyasal partiler olmazdı.

Bundan çıkan sonuç şudur: Anayasanın muhtevasını saptayarak öngördüğü bir reform yoktur. Anayasa tarafsızdır. Sağ ya da sol modelleri yasaklamış değildir. Buna rağmen «Bizim Anayasamız sosyal devleti kabul ettiğine göre, sosyalizm yasak olsun gibi» önerilerde bulunmak ciddi değildir.

Bunun gibi, Anayasanın öngördüğü reformları tamamlayıp seçimleri öyle yapmak teorisi de anlamsızdır. Reformların muhtevasını gösteren bir hukuki belge yoktur ki, seçim olmadan bunu uygulamak düşünülebilirsin. Hangi reformun hangi muhteva ile yapılacağını saptayacak olan seçmendir.

ANAYASAMIZ DEMOKRATİKTİR

Toplum sorunlarına getirilecek çözüm yollarını vatandaşların saptamasının siyasal rejimler teorisindeki adı «demokrasi» dir. O halde bu rejimde siyasal iktidar sandıktan çıkar; ulusal egemenlik bu demektir. Türkiye'de bazılarının bir türlü kabul edemedikleri temel bu. «Demokrasi» iyi bir şey, Anayasa fevkalade. Fakat vatandaşlar cahil, oylarını isabetle kullanmıyorlar. Bunun için kendimize uygun bir demokrasi bulalım.» Böyle bir düşünce, demokrasiyi de Anayasayı da inkâr etmektir. Vatandaş oylarının girdiği sandıktan iktidar çıkması demokrasinin temelidir, tanımındaki unsurlardan biridir.

Yalnız bu sandığı iki unsurla tamamlamak gerekir. Sandık bir ülkede iktidarın kaynağıdır, doğru! Sandıktan çıkmayan iktidar olmaz, doğru! Ama demokrasi sandıktan çıkmak kadar sandığa girmenin de koşullarını tesbit etmiştir. Bu koşullar da anayasanın bir diğer niteliğini teşkil eder. Şimdi bu koşulları görelim.

ANAYASAMIZ LİBERALDİR

Liberal sözünü ekonomik anlamda kullanmıyorum. Öyle olsaydı zaten Ana-

yasanın yukarıda sözü edilen tarafsızlık ilkesi ileri sürülemezdi. Buradaki liberal deyimi siyasal bir anlam taşıyor. Tek başına demokrasi iktidara geleceklerin nasıl belirtildiğini gösteren bir deyimdir. Siyasal rejimin muhtevasını göstermez. Bundan ötürüdür ki, bugün örneğin «halk demokrasilerinden» söz edilebiliyor. Oralarda da, Sovyet Rusya'da da iktidar seçimden çıkmaktadır. Aradaki fark demokrasi-nin niteliğindedir. Bu nitelik liberalliktir.

Liberal deyimi iki unsuru birden kapsıyor.

Bunlardan biri, sandıkla ilgilidir. Liberal demokrasi bütün toplum modellerinin, siyasal akımların ve sosyal güçlerin eşit ve medeni mücadele olanaklarını şart sayar. Eğer ülkede bu tartışma ortamı yoksa, belki demokrasi vardır, fakat «batıl» liberal demokrasi yoktur. Halk demokrasileri ve Sovyet Rusya bunun örneğidir. Bu ülkelerde de iktidarlar sandıktan çıkar. Ne var ki, belli bir toplum modeli dışında model teklif edilemez. Siyasal mücadele özgürlüğü yoktur.

Bunun gibi, sol partilerin yasaklanıp, yalnız sağ partilerin konuştukları bir rejim de «batıl» liberal demokrasi değildir. Bu açıdan, sol akımlara karşı tedbir alarak demokrasimizi kurtaralım sözü mügalatadır. Sol kolumuzu keselim de vücudumuzun bütünlüğünü koruyalım demek kadar manasızdır.

Anayasanın bu liberal niteliğini Türkiye'de sağcılar da, solcular da pek kabule yanaşmıyorlar. Sağcılara göre (AP'nin ve DP'nin önerileri buna örnektir) Türkiye'de solu yasaklamak gerekir. Bunun için de sınıf mücadelesini, sosyalizmi önleyici hükümleri Anayasaya koymak isterler. Oysa, siyasal tartışma sınıf çıkarları ve sosyal güçler arasında olduğu zaman bir gerçeklik kazanır. Aksi halde siyasal yarışma, kişi çekişmesine dönüşür. «Batı» siyasal tartışmayı böyle anlar. Hiç olmazsa, siyasal tartışmaya sınıflar arası çıkar mücadeleleri de dahil sayılır. Tabii, burada «sınıf» terimini marksist anlamda kullanmıyorum. İşçi ile işveren arasında ol-

duğu kadar, aracı ile üretici arasındaki tartışma da sınıf çatışması, çıkar çatışmasıdır.

Herkesin bildiği bir gerçeği de ekleyelim. Bu çatışma, bu mücadele «müslihane» çatışmadır. Özgürlük içinde yarış ve tartışmadır. Hukuk yoluna ve ikna çabasına başvurarak yürütülür.

Sağın solu yasaklamak istemesi gibi, bir bölüm ilerici aydınlar da sağa gem vurulmasından yanadırlar. Onlara göre, irtica almış yürümüştür. Bunu durdurmak gereklidir. Bu savları ile ilerici aydınlar bir bakıma kendi bindikleri dalı kesiyorlar. Sağa bir takım yasaklar gelince bazıları da sola yasak koyun diye tuttururlar elbette.

Özet olarak şunu söyleyeyim: **Sandık evet, ama özgür tartışmadan sonra sandık! Sandık bir başlanıç değil, tartışmayı çözen bir sonuçtur.**

Siyasal demokraside sandığı tanımlayan ikinci unsur, bu sandıktan çıkan iktidarın ne olduğunun bilinmesidir. Bir defa seçimden milli irade çıkmaz, milli iradenin seçtiği insanlar çıkar.

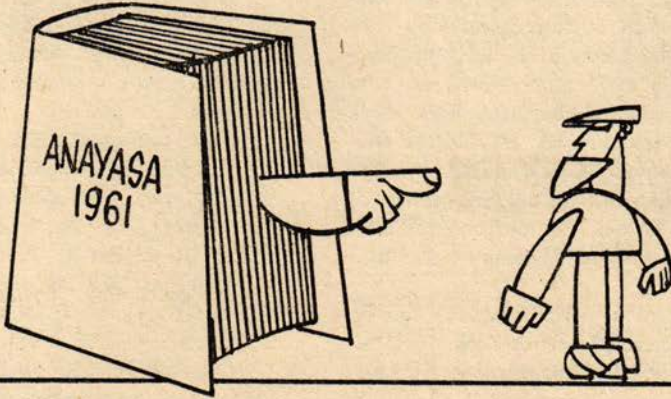
Bu insanlar elbette seçmenin gösterdiği doğrultuda, bir uygulama yapacaklardır. Fakat, iki şey yapamazlar. Biz çoğunlukta olduğumuza göre gerçeği temsil ediyoruz. O halde azınlıkta olan akımı, modeli ya da partiyi yok edelim diyemezler. Seçmenden bu konuda yetki alamazlar. Tartışma gene seçim öncesinde olduğu gibi devam edecektir. Çünkü azınlığın çoğunluk haline gelme hakkı vardır.

Ayrıca, «Milli iradenin mümessiliyim, ondan üstün güç olmaz, o halde ben herkesin üstündeyim de diyemezler, çünkü hukuk devletinde her yetkinin sınırı saptanmıştır. Bu da «batı» uygarlığının bir verisidir.

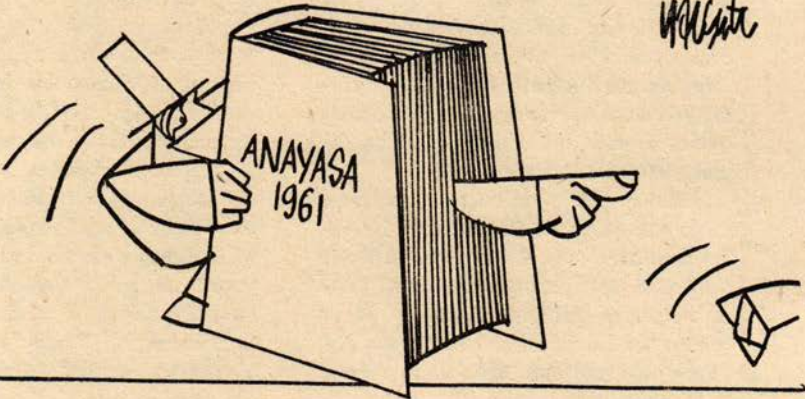
Buraya kadar Anayasamızın genel niteliklerini belirtmeye çalıştım. Bunlar 20. yüzyıl insanlığının kabul ettiği temel kurallardır. Uygarlığın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu esaslara saygılı olmak şartıyla elbette Anayasalar yeniden yapılabilir, gözden geçirilebilir. Ama, bunlarda bir kısıntı oldu mu, artık o Anayasa uygar bir Anayasa olmaktan çıkar.

* Bu sözler Fransızların III senesi (1795) Anayasasından neredeyse kelime kelime alınmışa benziyor. O yıllarda Fransızlar artık ihtilalin sona erdiğini sanıyorlardı ve uzun bir Anayasa ile toplumu kesin düzene koyacaklarına inanıyorlardı (377 madde). İşin hoş, ya da acıklı tarafı, bu Anayasa iki yıl kadar işledi; asker, sivil darbeler birbirini kovaladı ve Napolyon da bu iyi niyetli Anayasayı 1799'da ortadan kaldırıverdi.

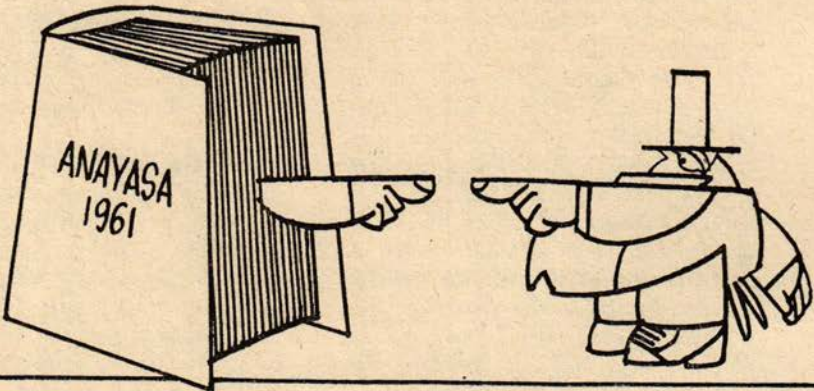
1

2

3

Reform Dönemeci

Deniz BAYKAL

Siyasal hayatımızın 1971 Martında açılan perdesi pek çok kişi için şaşırtıcı bir biçimde gelişti. Çoğunluk, oyunu daha önce görmüş seyircilerin alışkın gözleriyle sahneye bakıyordu. Hamlet, çeşitli kuşkularla olasılıkların tartışması altında ezilecek, iradesini bir türlü davranış haline dönüştüremeyecekti. Jül Sezar, ölümünden sonra daha da artan gücüyle, kendisine yönelen ihanetin intikamını alacaktı. Othello kıskançtı. Ofelya masum, fakat zayıf. Brutüs, Jül Sezarı hançerliyecekti. Koro da olayları ve insanları yargılayacaktı. Şimdiye kadar hep böyle olmuştu. Herkes nerede alkışlayacağını, nerede gözyaşı dökeceğini biliyordu.

Bu defa öyle olmadı. Çok kimsenin alkışlamak için kalkan elleri havada dondu. Gözyaşı dökmeğe hazırlananların kimisi bir türlü inanamayan kuşkulu gözlerle çevresine bakıyor. Bir kısmı ise alkışlamağa hatta tempo tutmağa başladı. Aralarında suflörlük yapmağa heveslenen bile var.

Nedir bu değişikliğin altında yatan? Nasıl olmuştur da Türkiye'nin bürokratik güçleri yeni siyasal ilişkiler içine girmiştir? Bürokrasinin, tarihsel reform programı bugün hangi anlamı taşıyor? Ancak bu sorulardan hareket ederek, günümüzün reform, seçim, normal düzen kavramlarına dayalı siyasal tartışmalarını aydınlatmak mümkün olabilir. Ayrıca, yeni yanılgıların tuzağından da kendimizi kurtarmak zorundayız. Herşey, temeldeki değişiklik üzerine eğilmeyi gerektiriyor.

YENİ TOPLUMUN YENİ İKTİDARI

Türkiye'de bürokrasinin geleneksel olarak özel bir önemi vardır. Üretim düzeyi düşük, tarıma dayalı bir ekonomik yapı ile ağırlık, şeyhlik ilişkilerinin egemenlik sürdüğü durgun bir toplum sisteminde, disiplinli, örgütlü ve merkezi bir bürokrasinin etkinlik taşıması doğaldır. Büro-

siye gücünü veren, ekonominin cılızlığı, toplumun örgütsüzlüğüdür. Cumhuriyet döneminin siyasal gelişmeleri, bir bakıma, Batı Dünyasının kültürel şoku ile, ilkel bir ekonomi ve kapalı bir toplum yapısının duvarları arasında bocalayan bürokrasinin öyküsüdür.

Ne var ki bu duvarlar kısa zamanda çatlamağa başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında biriken sermayenin, 1950 den itibaren açıkça arkasına aldığı devlet olanakları ile birlikte, bir ekonomik patlama içine girdiğini görüyoruz. Bu arada yabancı ülkelerle olan ilişkilerimizdeki gelişme ve onun ekonomik görünümleri, söz konusu patlamaya bir çoğaltan etkisi yapmıştır. Bugün holdingleriyle, multinasyonalleriyle, yaygın dağıtım ve pazarlama kanallarıyla ekonominin üretim gücü artmış, tarım makinalaşmaya, istihdamın yapısı değişmeye başlamış, toplumsal ha-

yat, hızlı şehirleşme, örgütleşme ve uzmanlaşma gibi eğilimlerin etkisi altına girmiş tir. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1940'ların ayağı şalvarlı eli tespihli toprak ağası tipi, yerini, 1960'lardan itibaren iyi biçilmiş elbisesi içinde kendisini güvenle taşıyan, eli çantalı iş adamına bırakmıştır. Bürokratin pantolonundaki ütü ve boynundaki kravat, artık ona iş adamı karşısında üstünlük sağlamağa yetmiyor. Yeni düzenin güçlü adamları, ekonomiyi yürütenlerdir. En iyi yetişmiş uzmanlar, en yüksek ücret olanakları, ekonominin can damarları onların denetimindedir. Bu gelişme karşısında bürokrasi bağımsızlığını hızla yitirmektedir. Kendisine ,ancak, yeni toplumun yeni iktidarı ile bütünleşerek bir rol bulabilecek durumdadır.

EKONOMİNİN YÖRÜNGESİNE GİREN BÜROKRASI

12 Marttan sonra kendisini gösteren bürokrasinin yeni ittifaklar içine girmesi olayı da bunu belgelemektedir. Gerçi bürokrasi, yeni ittifakını henüz sindirebilmiş değildir. Kendi gözünde, yer yer bağımsızlığını ve reformcu çizgisini koruma çabası içindedir. Fakat Türkiye'nin son kırk yıllık değişimi ve bugünkü gelişme doğrultusu böyle bir çabayı gittikçe elverişsiz bir çerçeveye oturtmaktadır. Artık bürokrasi, ekonominin güçlü çevrelerinin çekim alanı içine girmiştir. Bu etkiye direnmeğe çalışan mikraklar da, zaman içinde erimeye mahkum görünüyor.

Bürokrasinin kanatları altında başlatılan ekonomik gelişme artık o çerçeveyi kırıp aşmıştır. Bugün bürokrasi, ekonomik hayatın yürüngesi içine girme zordur. Son on beş yıl içinde birbirini izleyen iki bürokratik tepkinin çizdiği eğri, rota değişimini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durumun son zamanlarda açıkça ortaya çıkan siyasal görünüşleri karşısında hayret ifade etmek, toplumsal yapıdaki bütün değişikliklere rağmen, bürokrasinin kırk yıl önceki bağımsızlığını, etkinliğini ve niteliklerini ondan istemek demektir. I. Erim kabinesinde yer alan onbir bakanın siyasal kaderi, bu bekleyişin ne kadar geçersiz olduğunu göstermiş-

tir. O deneyin başarısızlığını, kişilerin nitelikleri ya da tutumuyla açıklayamayız. Nesnel koşulların önceden belirlediği kaçınılmaz bir sonuca o. Ancak kişilerin o koşulları değerlendirmedeki hataları söz konusu edilebilir. Bugün için de durum değişik değildir. Bürokrasinin ekonomiye bağımlılığını gözönünde tutmayan hiç bir reformcu program, bürokrasi kanalıyla yürürlüğe konulamaz.

REFORMUN AYAKBAĞLARI

Bu çerçeve içinde dile getirilen reform özelemleri ya nesnel koşulların getirdiği ınırlamaları gözden kaçırarak temelsiz bir idealizme ya da açıkça ifade edilmeyen bazı amaçlara yönelmiş bir siyasal çözümlemeye dayanıyor olsa gerek. Hangi amaçlara yönelmiş bir siyasal çözümleme söz konusu olabilir? Siyasal ortamda yer alan tartışmaları izleyen bir gözlemcinin belki şunları saptaması mümkündür:

1. Olağan düzene yeniden geçildiği zaman anarşik olayların tekrar patlak vermemesi için, 12 Mart öncesi duruma yeniden dönülmemesi için, ekonomik ve toplumsal yapıdaki temel dengesizliklerin düzeltilmesi gerekir; reform bunun için şarttır.

İyi niyetli bir çok kişinin reform özleminin altında böyle bir yaklaşım yatmaktadır. Bu yaklaşım, reform gereksinmesini ciddiye alması bakımından saygıdeğerdir. Fakat, reformun siyasal çerçevesini gözden kaçırdığı için ütöpik, olağan düzene geçişi izleyecek olaylar konusunda da karamardır.

Önemli olan, toplumun temel dengesizliklerini düzeltecek bir girişimin, bürokratik bir rejim içinde yürürlüğe konulamayacağı ortaya çıkınca, bu karamsarlığın, olağan düzene geçiş konusunda bir çekimsizliğe dönüşüp dönüşmeyeceğidir. Bu noktada belirtilmesi gereken, seçimleri izleyecek ortamı, 12 Mart öncesinin koşullarıyla değerlendirmenin yanlışlığıdır. 12 Mart öncesi olayların tekrarını önleyecek en sağlam güvence, o olayların başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır. Bürokrasi üzerinde oynanan oyunların geri tepmesi çok öğretici olmuştur. Türkiye artık 12 Mart öncesini aşmıştır. Aynı biçimde 27

Mayıs 1960'da da Türkiye, 1950'lerin sorunlarını aşmıştı. Menderes, Demirel için bir model değil, bir kâbustu. Demirel'in 27 Mayıs olayını değerlendirmekten geri kalmadığı bugün anlaşılmıyor mu?

Olağan düzene geçişi hazırlayanları bekleyen asıl tehlike 12 Mart öncesi olaylarının aşırı ölçüde etkisi altında kalmaktır. Bu bir 12 Marta tepki rejimine götürebilir. Seçimlerden sonraki ortamı asıl belirleyecek olan da getirilecek bu yeni rejimdir. 12 Mart öncesi dönemini kesinlikle kapatmak isteyenlere, reform özlemine kesin cevap vermek gibi bu günkü koşullar altında gerçekçi olmayan bir amaca saptanmak yerine, reform hareketini siyasal tabanıyla birlikte oluşturmaya imkân verecek bir olağan düzene bir an önce geçmek gereğini anlatmaya ihtiyaç var.

2. Ordu reformcudur. Ancak onun bu isteklerini dikkate alan bir politika ile olağan düzene geçmek mümkün olur. 12 Mart Muhtırasında huzur ve reform ihtiyacı arasında kurulan hassas dengenin bir ayağı sallanmaktadır. Muhtırayı veren komutanların yükledikleri sorumluluğun bir gereği olarak ve onları tepki davet edebilecek haksız bir sağ görüntünün içine sokmamak için reformlar gereklidir.

Bu içinde bulunduğumuz dönemin koşullarından yararlanmak isteyen politikacıların sık sık kullandıkları bir ince silâhtir. Bu Politikacılar gerçek bir reformlar demetini yürürlüğe koymanın bugünkü koşullar altında imkansızlığını bilecek kadar tecrübeli oldukları için, rahattırlar. Bir görüntü sorunu olarak ele aldıkları reformları siyasal kaldıraç gibi kullanacak kadar da ustadırlar.

Bu ikinci yaklaşımı benimsemiş olanlara öncelikle, reformcuları suçlayarak reformları gerçekleştirmenin mümkün olmadığını anlatılmalıdır. Söz konusu hassas denge, büyük tartışmalar ve çekişmeler

yaratması kaçınılmaz olan ve sürekli bir biçimde yenilenmesi gereken reformları bir hamlede gerçekleştirmeye çalışarak değil, —ki bu imkansızdır— reformcu güçlerin kamuoyunu oluşturma yollarını açık tutarak sağlanmalıdır. Reform saygısı bunu gerektirir.

3. Demokratik düzende oy düşüncesi ile reformları yapmak mümkün değildir. Hazır fırsat geçmişken, kendine özgü kurallar içinde işleyen bu rejimde reformlar yapılmalıdır.

Bu yaklaşım, siyasal hayatımızın bir eski klişesidir. Reformların siyasal çerçevesi ve siyasal tabanı konusunda tam bir kavrayışsızlığın ifadesidir. Son yılların gelişmeleri karşısında bu görüşü öne sürcek pek kimse kalmamıştır. Şimdi artık reformlar, içinde bulunduğumuz düzenin sağladığı imkanlardan yararlanarak gerçekleştirilecek bir olumlu hedef olarak değil, normal düzene geçebilmek için ödenmesi gereken bir fiyat gibi gözüküyor.

Bugün artık reformların belirli bir toplumsal tabana dayanan sürekli siyasal hareketlerin işi olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Herkesi memnun etmeğe yönelmiş bir mutlak iyilik anlamında reform, siyasal değil metafizik bir düşüncedir. Toplumda kimse böyle bir iyiliği dağıtacak hakem durumunda değildir.

REFORM DÜĞÜMÜ

Gordiyum Ankara'nın hemen yakınındadır. Meşhur efsaneyi artık yeniden yazmak gerekiyor. İskender'in iki bin yıldan beri paslanan kılıcı kendisini kaldıracak kolu bulmuştur ama kördüğümü kesememiştir. Artık söz konusu olan, kördüğümü kesmek değil çözmektir. Bunu ise sabır, özen ve ustalık ile çalışan eller başarabilir. Yeter ki İskender'in kızgınlıkla kalkan kılıcı, bu defa, kördüğümü çözmeğe çalışan elleri kesmesin.

Demokrasinin Toplumsal Tabanı

Dr. Ahmet N. YÜCEKÖK

Siyasal tercih hakkını özgürce kullanmayı elde etmiş bütün toplumlarda; yaşadıkları demokrasinin toplumsal tabanı tartışılır. Arkadaşımız Ahmet N. Yücekök bu yazısında; siyasal rejimin belirleyici unsuru olarak toplumu, ele almakta; "Demokrasinin ne tür bir toplumsal yapının ürünü olduğu" ve "Demokraside denge ve uzlaşmanın neye dayandığı" sorularının cevabını vermektedir.

Bir ünlü kişi «Milletler layık oldukları idareyi bulurlar» demiş. Suçlayan, küçük gören bir yanı var bu sözün. Toplumsal ile siyasal arasındaki yakın bağı belirleyen bir bilimsel gözlemden ziyade ahlak dozu siyasal kırgınlık ile cıalanmış bir polemigi andırıyor. «Akılsız başın cezasını ayaklar çeker» demek gibi bir şey.

Aslında belirli bir gelişme düzeyine varmış toplumlar «dayık» oldukları idareyi değil «tercih» ettikleri idareyi bulurlar. Tercih olanak ve yetenekleri ise içinde yaşadıkları toplumun gelişmişlik düzeyini belirleyen sosyo-ekonomik koşullar ile sınırlıdır. Bir başka deyişle, kendisine özgür oy hakkı kazanan toplum farklı siyasal ve ekonomik programlar arasında yapacağı tercihleri toplumun ekonomik ve sosyal gerçeklerinden bağımsız olarak yapamaz. Bu anlamda toplumun siyasal ve idari yapısı, anayasadan tutunuz okulaile birliğine kadar, toplumsal sorunların yarattığı ve görevleri o sorunlara çare bulmak olan kurumlar tarafından oluşmaktadır. Bu kurumları yaratanlar insanlar olduklarına ve insanların siyasal tercihleri, içinde yaşadıkları toplumun sosyal ve ekonomik gerekleri ile şartlandığına göre bu insanların kendi sosyal ve ekonomik çıkarlarına ters düşecek tercihlerde bulunmaları beklenemez. Bu nedenle de, tercih hakkını özgürce kullanmayı elde etmiş bütün toplumlarda siyasal iktidarlar

ya da o iktidarı paylaşan ve denetleyen bütün diğer kurumlar, o toplumun üyelerinin sosyal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda «bilinçli» olarak yaptıkları tercihlere dayanmaktadır.

Şimdi denilecektir ki halkın oyu ile gelip küçük bir azınlığın çıkarına çalışan iktidarlar hiç görülmemiş midir? Kuşkusuz görülmüştür. Ama böyle bir iktidar, azınlığın çıkarlarına hizmet ederken yerini almış olduğu eski iktidara oranla çoğunluğa da refah kırıntılarını, daha büyük ölçüde saçmış olabilir. İktidara gelmesinin ve kitleler tarafından desteklenmesinin nedeni de büyük bir olasılıkla budur. Çünkü iki şer'den ehvenini seçebilmek de halkın çıkar bilincinin bir göstergesidir.

Siyasal tercihleri bilinçli olmaya zorlayan ve onları maddi gerçeklerle sınırlayan sosyo-ekonomik koşullar ile siyasal yapı arasındaki bu karşılıklı etkilenme ilişkisi, siyasal ve sosyal davranışı anlaşılmaz bir muamma olmaktan çıkarmış, siyasal olayların bir rastlantılar dizisi olmayıp belirleyici bir toplumsal tabanı olduğu gerçeği giderek anlaşılmıştır.

SIYASAL REJİMİN BELİRLEYİCİ UNSURLU: TOPLUM

Siyasal hayat, kurumlarıyla, yasalarıyla, davranış biçimleriyle toplumsal tabandaki gereklerin belirlediği bir süreç olduğuna göre farklı gelişme düzeyleri olan toplumlarda da farklı rejimler ve

farklı siyasal davranışlar bulmak doğal sayılmalıdır. Her rejim kendisine en uygun toplumsal çerçeve içerisinde yaşar ve gelişir. Mutlakiyetçi bir kiralı hiçbir batı toplumunun siyasal yapısı olarak o topluma kabul ettiremezsiniz. Yüksek düzeyde sanayileşerek insanların yoğun ekonomik çıkar farklılaşmalarına uğramış olduğu böyle bir toplumda iktidardan pay almak isteyen sayısız çıkar gurubu, kiralılık kurumunu anında çoğulcu ve dengeli bir rejim içerisinde etkisiz bir hale düşüreceklerdir. Zavallı kiralın karşısına iktidarını dayandıracığı feodal beyler yerine, kendileri iktidar olmak isteyen sanayiciler, sermaye çevreleri, işçiler, pazar için üretim yapan köylüler ve türlü dernek ve birlik içerisinde örgütlenmiş kentli bir kalabalık çıkaracaktır.

Öte yandan çok partili bir demokratik rejimi de geleneksel bir toplum yapısında yaşatmak mümkün olmayacaktır. Ulus olmanın bilincine varmamış, gelişme sonucu meşruiyet ve iktidar savaşı veren çeşitli çıkar guruplarına bölünmemiş, kendi ürettiklerini kendileri tüketir düzeyde oldukları için küçük çevrelerinin dışında hiç kimseden bir talepleri olmayan insanların oluşturduğu, haberleşmenin zayıf, yaşantının kırsal olduğu böyle bir toplumda siyasal yapı mutlak ve tekolcu olacak insanlara anlayamadıkları olayları din açısından anlatan ruhani liderlerle, kendisini sınırlamaya yönelmiş hiçbir toplumsal güç bulamayan mutlak hükümdarlar siyasal yapıyı meydana getireceklerdir.

Şu halde her toplumda gelişmişlik düzeyinin belirlediği sosyal ve ekonomik gerekler kendilerine en uygun olacak siyasal yapıyı ve düzeni gerçekleştirmekte ve bu anlamda her farklı siyasal rejim belirli bir toplumsal bünyenin ürünü olmaktadır.

DEKMORASİ NE TÜR BİR TOPLUMSAL BÜNYENİN ÜRÜNÜDÜR?

Demokratik rejim bir idealizm sonucu gerçekleşmez. «Batı hayranı filanca öyle istiyor, iyi niyetli ve insancıl felanca öyle buyuruyor»a dayanılarak demokrasi bir topluma maledilemez. Demokrasi ancak

kendisini yaşatacak toplumsal unsurları bulabildiği bir toplumun malı olabilir. Bu anlamda, her rejimin olduğu gibi demokratik rejimin de belirli bir sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin ve onun yansıması olan belirli bir siyasal bünyenin «arzu edilen» değil fakat «kaçınılmaz» sonucu olduğunu belirtmeliyiz.

Demokrasi çeşitli çıkarların birbirleri ile özgürce hesaplaşmasına olanak sağlayan hareket halinde bir denge rejimidir. Demokratik uzlaşma ve dengeden anladığımız budur.

Bu tanımlamanın da kanıtlayacağı gibi demokrasi ancak uzlaştırmayı ve dengelemeyi gerektirecek kadar çok sayıda farklı eğilim ve çıkar guruplaşmasının var olduğu toplumlarda işleyecek ve yaşayabilecektir. Bu farklılaşma ise gelişme ile başlayan bir sosyal ve ekonomik evrimdir. Toplum sanayileşip büyüdükçe ve ona paralel olarak iş bölümü ve ihtisaslaşma yoğunlaştıkça toplumda farklı ekonomik çıkarları savunan sosyal güçler oluşacak ve bu güçler ya tek başlarına ya da bazıları kendi aralarında ittifaklar kurarak toplumun siyasal kaderine egemen olmak isteyeceklerdir. Tek çıkarın mutlak söz sahibi olduğu toplum bir dikta toplumdur. Çıkar çatışması olmayan toplum ise Maksist-Lenistlerin bir gün gerçekleşeceğine inandıkları komünist toplum düzenidir. Demokrasi ise gelişme sonucu çoğulcu bir yapıya kavuşmuş toplumların ürettikleri çıkar çatışmasını denetleyen, uzlaştıran ve dengeleyen bir rejimdir. Çıkar çatışmasının ve farklı sınıfların olmadığı toplumlarda demokrasi de olmaz.

DEMOKRASİDE DENGE VE UZLAŞMA NEYE DAYANIR

Demokratik idare uzlaşma ve denge sağlamak amacıyla toplumdaki farklı çıkar guruplarının taleplerine sıra ile eğilmeyi amaçlayan «kerim» bir idare olarak tanımlanamaz. Demokrasi toplumda hangi sosyal sınıf ya da gurup güç durumdaysa onun hizmetine ve yardımına koşma ilkesi üzerine kurulmuş bir rejim de değildir. Farklı çıkarlar arasındaki uzlaşmayı ve dengeyi «anlayışlı», «iyiniyetli», ve «faziletli» idarecilerin yönetiminde

olduğu için değil fakat herkese açık ve her toplumsal etkiyi ağırlığı ölçüsünde hissedebilecek kurumsal yapıya sahip bir rejim olduğu için sağlar. Toplumsal uzlaşmayı küçük çıkarların da taleplerini göz önünde tutarak sağlaması bir lutuf değil zorunluluktur. Zorunluluktur çünkü demokrasi hızla değişen, dinamik bir toplumun siyasal düzenidir. Bu düzende iktidarlar sık sık değişir. Demokrasilerde iktidar toplumun gelişme düzeyinin belirli bir anında en etkili olan çıkar gurubu ya da çıkar gurupları koalisyonuna «teveccüh» eder. Bu statik bir iktidar değildir. Çünkü gelişme ile yeni sosyal güçler belirecek, iktidar kavgasına yeni ortaklar katılacak, eski güçlü çıkarları temsil eden kurumlar fonksiyonlarını yitirecekler, toplumda yeni sorunları çözmek için yeni ittifaklar yeni çalışmalar gerçekleştirilecektir. Böylece değişen toplumda iktidarlar da değişecek ya da yeni alanlara yeni tavizler vermek durumuna düşeceklerdir. İşte demokrasi, bu hareketli ve atomize toplumun siyasal yapısı olarak dengeyi ve uzlaşmayı sağlayabilmek için çok yönlü ve her talep ve gereğe açık bir bünye ile görev yapma zorunluluğundadır. Fakat böyle görev yapmadığı, siyasal yapıda çözüme kavuşmak için farklı sosyal güçlerin taleplerine eğilmediği takdirde demokratik rejim, uzun vadede önüne konulacak olan toplumsal faturanın da altından kalkamayacak kadar güçsüz olacaktır.

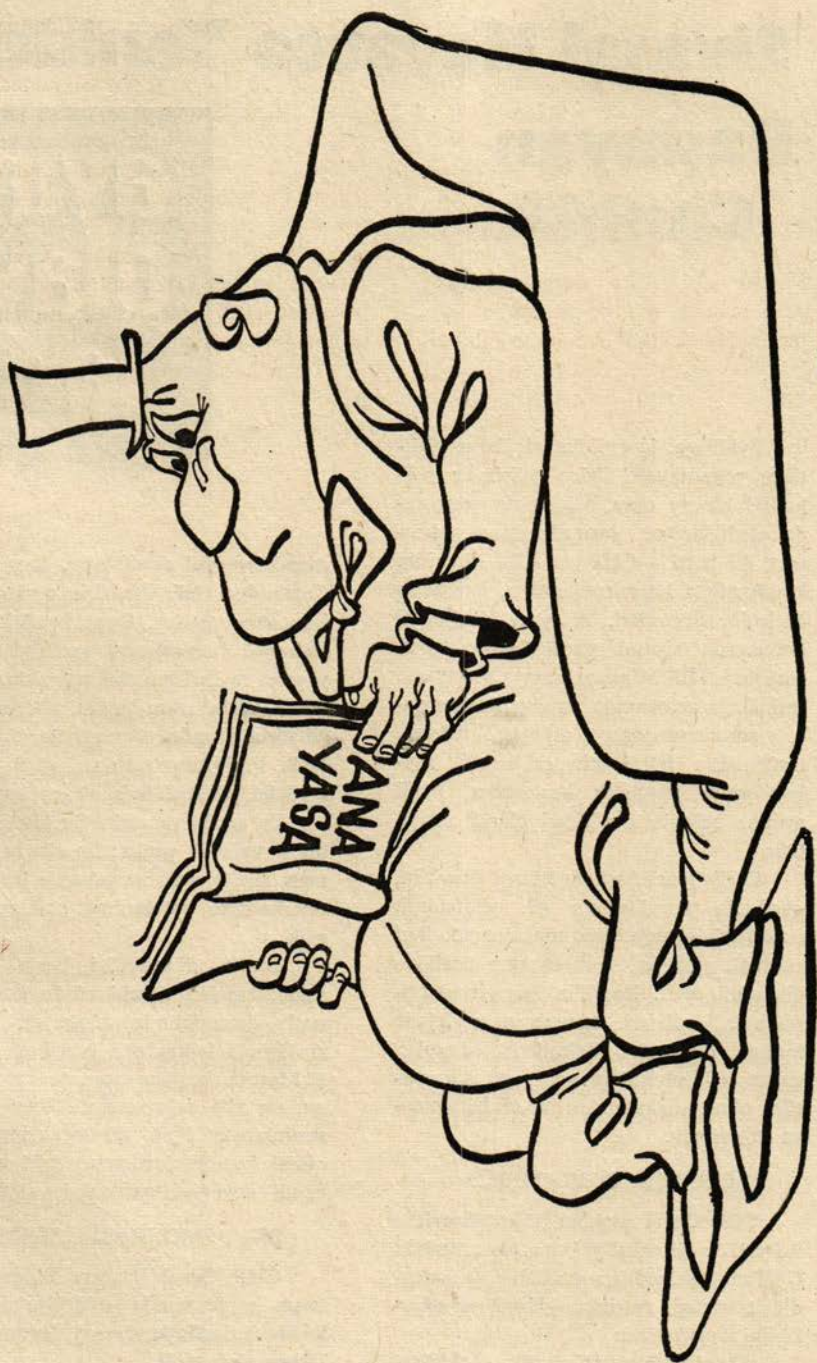
Demokratik iktidarlar çoğunluğun rızası ve kendilerine karşı olan azınlık çıkarlarının denetimi ile sınırlanmışlardır. Bu sınırı tek taraflı olarak aşamazlar. Çünkü demokratik rejimi ayakta tutacak

kadar dengeli bir çıkar farklılaşmasına ve sosyal sınıflaşma yapısına ulaşmış toplumlarda bu dengenin siyasal yapıda tek taraflı olarak bozulması ve belirli bir dönemde azınlıkta olduğu için bazı sosyal güçlerin seslerinin kısılması demokratik rejimin toplumsal tabanında, yani kendisine hayat veren alanda, büyük boşlukların doğmasına yol açacaktır. Dayanmak zorunda kaldığı toplumda böyle büyük boşluklar açan bir iktidar ise elbette demokratik değildir.

Demokrasi, gelişmiş bir toplumun farklılaştırdığı çıkarları uzlaştırıp dengeleyerek ve fakat yönetimde önceliği çoğunluk çıkarlarına tanıyarak görev yapan bir rejimdir. Bu görevini yaparken de toplumun farklı ve meşru talepleri ölçüsünde topluma açık, toplumun sosyal dengesi ölçüsünde de dengeli ve gözetici olmalıdır. Aksi halde siyasal düzenleri belirleyici unsurlar olan toplumsal gerçekler, tabandan bağımsız olarak harekete kalkışan rejimleri mutlaka hizaya getireceklerdir. Bu nedenle demokratik düzenlerde görülen denge ve farklı çıkarların uzlaştırılma çözümleri bir iyiniyet gösterisi değil, fakat demokratik düzen kendisi, farklılaşmış ve sosyal dengeyi sağlamış bir toplumun siyasal yapısı olduğu için bir zorunluluktur.

Türk toplumu da her geçen gün sosyal farklılaşması giderek dengelenen bir büyüme sürecini hızla tamamlamaktadır. Türkiye’de demokrasinin bir iyiniyet gösterisi, bir başış olmaktan çıkıp, bir toplumsal zorunluluk geçişine dönüşmesi artık çok uzamızda değildir.

مهم

Siyasal Hayatta Yeniden Başlayan Canlılık

ayın
olay
ları

Eylül ayı, iç politika olaylarının gittikçe yoğunlaştığı, ilginç gelişimler gösterdiği bir ay oldu. Ülkemizin yazgısında ağırlıkları ve sorumlulukları yadsınmaz iki parti —CHP ve AP— liderinin konuşmaları, basın toplantıları, Başbakan Melen'in demeçleri, Anayasa değişikliği konusunda siyasal partilerin açıklanan görüşleri, TBMM'nin çalışmaya başlaması, seçimlerin zamanında yapılıp yapılmayacağı sorununun ortaya atılması, «reform» tartışmaları hükümetin çekileceği söylentilerinin yaygınlık kazanması Eylül ayının, belirgin özellikleri olarak sayılabilir.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in, partisinin kuruluşunun 49. yıldönümü dolayısıyla yaptığı basın toplantısında ileri sürdüğü görüşler, kamuoyunun özellikle dikkatini çekti. Ecevit'in basın toplantısında söyledikleri, kamuoyunun içinde biriken dileklerin, özlemlerin, duyulan kaygı ya da sıkıntıların açık seçik dile getirilişi olması bakımından bir «rahatlama» ya da yol açtı.

«AÇIK AÇIK SÖYLEMEK...»

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 9 Eylül'de düzenlediği basın toplantısında CHP'nin yüklendiği sorumluluk ve üstlendiği görevleri, partinin «gücünü ve etkinliğini» şöyle belirtti:

«Devrimci bir parti olarak Cumhuriyet Halk Partisinin, büyük kurucusu ve önderi Atatürk'ün ilkeleri doğrultusunda kendi kendini yenileyebilmesi, zaman zaman bu yenileniş uyamayanların geride kalıp ay-

rılmalarına yol açmaktadır. Bazı kimseler Cumhuriyet Halk Partisinin o yüzden zayıflayacağını sanırlar. Oysa, kendisini tutuculaştırmak isteyenlerden arındıkça Partinin yaşama ve ilerleme gücü artmaktadır. Sayısız partinin çıkıp battığı, yükselip düştüğü yarım yüzyıla yakın sürede, Cumhuriyet Halk Partisinin varlığını, gücünü ve etkinliğini sürdürebilmiş olması bundandır.»

Bu gücün ve etkinliğin bize yüklediği bir sorumluluk vardır: En ağır koşullar altında bile, toplum sorunlarıyla ilgili düşüncelerimizi ve tutumumuzu açık açık söylemek...»

Ecevit, düzenlediği basın toplantısında, bundan önceki bütün konuşmalarında, demeçlerinde olduğu gibi, ülkemizin içinde bulunduğu bunalımlı dönemi, 12 Mart'tan bu yana geçen sürenin oluşumunu, ele alıp değerlendirdi. Yani «toplum sorunlarıyla ilgili düşünceleri»ni, CHP olarak bu sorunlar karşısındaki «tutumu», kendi deyimiyle «açık açık» söyledi.

BİR DEMOKRASİ ÖZLEMİ

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, basın toplantısında «Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu siyasal durumu» özetlerken şöyle dedi:

«12 Mart 1971'de yönetime sınırlı bir müdahale olmuştur. Bu müdahaleyi tam bir askeri rejime dönüştürme yönündeki teşviklere, tertiplere, kışkırtmalara, Türk

Ordusu kapılmamıştır. Bu durum, Türk Ordusunun demokrasiye bağlılığı, ulusal iradeye saygısı bakımından kıvanç vericidir.

CHP, Türk Ulusunun, bütün sorunlarını kısıntısız bir demokratik rejim içinde çözebilecek siyasal erginlikte bulunduğu inanmaktadır. Sosyal ve ekonomik alanda ileri atılımların ve köklü reformların da, ancak demokrasi kuralları içinde, geniş halk topluluklarının açık desteğiyle başarılabileceği kanısındadır. Onun için, Cumhuriyet Halk Partisi, seçimlerin zamanında yapılmasını ve demokrasinin bütün kurallarıyla işleyeceği bir ortama bir an önce dönülmesini istemektedir.»

Ecevit, «demokrasinin bütün kurallarıyla işleyebileceği bir ortama dönülmesi»nin «bazi koşullara» bağlanmak istendiğine de değindi. Bu koşullar, özetle, «12 Mart Muhtırası'nda zorunluğuna değinilen, Anayasanın öngördüğü belirtilen reformların gerçekleştirilmesi»dir. Ecevit, bu konuda kişi olarak da, parti olarak da duyulan ve zaman zaman belirtilen kaygıları da dile getirdi ve şöyle dedi:

«Bu konudaki kaygımızı, yeni döneme girildiğinden beri belirtiyoruz. Birbuçuk yıllık gelişmeler de bizim kaygımızı doğrulamıştır. Birbuçuk yıl içinde tek bir reform yapılmamıştır. Yapılmak istenenler de ya daha Meclislere gelmeden veya Meclislerde yozlaştırılmaktadır.

Bu durumun sorumlusu halk değildir. Türk halkı, toplum yararına reformları isteyecek, destekleyecek ve siyasete o yönde ağırlığını koyacak sosyal bilinç düzeyine erişmiştir. Fakat birbuçuk yıldır uygulanan ara rejimin bazı özellikleri nedeniyle, halk, siyasette ağırlığını duyuramaz olmuştur. Halkçı aydınların da sesleri geniş ölçüde kısılmıştır.

12 Mart 1971'den bu yana yürürlükte bulunan ara rejimin halkın ve ileri güçlerin ağırlığını kısıp tutucu ve çıkarıcı güçlerin ağırlığını artıracak biçimde ve yönde işlemiştir. Demokrasi kurallarının tam uygulandığı ve halkın ağırlığını duyurabildiği dönemde, tutucu ve çıkarıcı güçler, gerçek eğilimlerini bir ölçünün ötesinde açığa vuramaz duruma gelmişlerdir.

Fakat 12 Mart 1971'den bu yana, başta geniş halk toplulukları olmak üze-

re, bütün ilerici güçleri gitgide etkisizleştiren bir uygulama yürürlüktedir.»

ÇELİŞKİLER

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, «Türk Halkını huzursuz kılmış olan tedhiş olayları»na, «silahlı eylemlere», sabotaj sorumlularına ve bunlara yöneltilen «tedbirler»e de değindikten sonra, «1961 Anayasası doğrultusunda reformlar yapılmasını ve Anayasada öngörülen düzenin kurulmasını isteyen, bu amaçla meşru yollardan çalışan güçler, topluluklar, kişiler, gitgide daralan bir çember içine alınmışlardır.» dedikten sonra «bu durumun yarattığı çelişki»ler üzerinde de durarak şunları söylemiştir:

«Bir yandan, normal demokratik rejime dönebilmenin başta gelen koşulu olarak Anayasa doğrultusunda reformlar yapılması öne sürülürken, bir yandan da, o reformları destekleyebilecek olanların elleri, kolları, ağızları bağlanmak, etkinlikleri sona erdirilmek istenmektedir.

Bu çelişki ortadan kaldırılmadıkça ne rejim çıkmazdan kurtulabilir, ne de toplum sorunlarına 1961 Anayasasının doğrultusunda çözümler bulunabilir.

Çelişkiler bu kadarla da kalmıyor...

Bir yandan «Anayasa nizamı»nı korumaktan söz edilir ve bu gerekçeyle türlü tedbirler alınır, hattâ baskılara başvurulurken, bir yandan da Anayasamız temelinden değiştirilmek istenmektedir.

Dahası var... Bir yandan, seçimleri zamanında yapmanın ve normal demokratik rejime dönebilmenin temel koşullarından birinin de Adalet Partisini tek başına iktidara getirmeyecek tedbirleri almak olduğu düşüncesi yayılırken, öbür yandan, 12 Mart öncesinde itibarını ve gücünü büyük ölçüde yitirmiş bulunan ve yapılacak ilk seçimlerde ağır yenilgiye uğrayacak, hattâ seçime kalmadan Meclis içinde iktidarını yitirecek düzeye inmiş olan Adalet Partisini, kendi iktidar dönemindeki bütün kusurlarından temize çıkarmak ve haklı göstermek anlamına gelen ve sun'i olarak güçlendiren bir tutum izlenmektedir.

Rejimin çıkmazdan kurtarılabilmesi için, bu çelişkilerin de sona ermesi gerekir.

Cumhuriyet Halk Partisi ile doğrudan

doğruya ilgili bir başka çelişki de şudur:

Bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilerici, devrimci bir parti olduğu, o nedenle reformları desteklemesi gerektiği ileri sürülürken, öbür yandan Cumhuriyet Halk Partisini birbuçuk yıldır, ilerici çizgiden uzaklaştırmak, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerini halk gözünde karalamak ve etkisizleştirmek için, örtülü ve ya açık, türlü yollara başvurulmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi her türlü baskıya ve tertibe rağmen, gerçek kimliğini koruyabilmiş olmasını, halktan ve inançlarından aldığı devrimci gücün yenilmezliğine borçludur.

1961 Anayasasında öngörülen insanca düzene erişebilmek için gerekli reformlar, sosyal devlet amacına yönelik reformlardır. Böyle reformlar, öncelikle, emeğin hakkını alamayan, olanakları elvermediği için fırsat eşitliğinden yararlanamayan dar gelirli halk kesimlerini gözetir. Bunların da başında köylüler, işçiler, birçok memurlar ekonomideki düzensiz yapı değişikliğine ayak uyduramayan bazı küçük esnaf ve sanatkârlar gelir. Fakat bu halk kesimlerinin sorunlarına ve derterlerine öncelikle eğilen Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri «sınıf ayrımcılığı» veya «kışkırtıcılık» olan suçlamalarla karşılaşmaktadırlar. Yer yer bu gibi gerçeklerle kendilerine karşı savcılıkların harekete geçtiğini görmekteyiz. Daha yakın zamanlarda, Parti yönetimine karşı Parti içinden gelen suçlamalar, Parti dışından da bazı savcılıkların suçlamalarıyla desteklenmekteydi.

BU KADARLA KALSA İYİ...

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, düzenlediği basın toplantısında, kamuoyunun geniş bir kesiminin de görüşlerini ve sıkıntılarını dile getiren şikâyetlerini sıralarken, adalet yılının açılışı dolayısıyla Yargıtay Başkanvekilinin açış konuşmasına ve sonradan yaptığı açıklamaya da kısaca değindi. Geçen ayın en önemli, üzerinde özenle durulması gereken olaylarından biri de Yargıtay Başkanvekilinin bu açış konuşmasıydı ama buna pek gerek kalmadı. Çünkü, Yargıtay Başkanvekilinin adalet yılını açış konuşma-

sından birkaç gün sonra yapılan Yargıtay Başkanlığı seçim sonuçları, sayın Başkanvekiline yeterli bir cevap niteliğinde oldu. Seçimlerde 24 oya karşı 99 oyla Yargıtay Başkanlığına Menteş seçildi. Böylece, Yüksek Yargıtay'ın, Başkanvekilinin doğrultusunda bir eğilim ve inanç içinde olmadığı da saptanmış oldu.

Ecevit, bu arada TRT yayınlarına da değindi. Bu yayınlardan şikâyet etti. Sonra da, uygulamaların çekişkilerini belirtti. Şikâyetlerini şöyle sıraladı:

«Çıkar çevrelerinden ve tutucu güçlerden gelen engellemeleri ve karalamaları yenerek, Anayasa doğrultusunda reformlar yapabilmek için, kamuoyunun bu yönde oluşturulmasını serbest bırakmak, hattâ teşvik etmek gerekirken, tam tersi yapılmaktadır.

Bu kadarla da kalınmamakta, Anayasa gereğince eskiden yapılmış bir sosyal reformun bile etkin biçimde işlemesi engellenmektedir. Bu engelleme işçi hakları alanında görülmektedir. Sıkıyönetim bölgelerinde uzun süredir yürürlükte bulunan grev yasağı yüzünden işçilerin mağdur edilmesi, bazı Sıkıyönetim Komutanlıklarında da tepki uyandıracak ölçüye varmıştır. Ona rağmen, biri hariç sıkıyönetim bölgelerinde grev yasağı sürdürülmekte ve hızla artan hayat pahalılığı karşısında işçiler zor duruma düşürülmektedir. Gelişmiş bölgelerde uygulanan grev yasağı, başka bölgelerde de toplu sözleşme düzenini aksatmaktadır. Sendikacılık gitgide etkisizleştirilmektedir.»

Ecevit, «üzücü bir uygulama» olarak nitelediği Adana Sıkıyönetim Komutanlığı'nın «bir büyük sendikanın bölgede faaliyet göstermesini gereksiz olarak yasaklaması»na da değindi. Bu konuda yapılan girişimlerden olumlu sonuç da alınmadığını belirten Ecevit, «bu nedenledir ki, aylarca bekledikten sonra, hiç istemediğimiz halde, şikâyetimizi doğrudan doğruya kamuoyu önünde yapmak zorunda kalıyoruz» dedi.

Başbakan Melen, Ecevit'in basın toplantısında ileri sürdüğü şikâyetlerin bir bölümüne cevap verirken bu konuya da değindi ve uygulamanın «yetki ve yasalar çerçevesi içinde» yapıldığını belirtti. Bu

arada Adana Sıkıyönetim Komutanlığının yasaklama kararı üzerinde de açıklama yaptı ve Adana'da «faaliyet göstermesi»ne izin verilmeyen sendika için «... sendika şubesini, Adana'da faaliyete geçirmek isteyenlerin daha önceki eylemleri ve irtibat halinde bulundukları bazı kuruluşlar bakımından Sıkıyönetim Komutanlığı olumsuz bir kanaate varmıştır.» dedi. Başbakanın bu açıklaması üzerine, Tekstil Sendikası Genel Başkanı Rıza Güven de bir basın toplantısı düzenledi ve Melen'in iddiaları üzerinde durdu. Rıza Güven «Anayasa dışı hiçbir eylemleri bulunmadığını» belirttiikten, Sıkıyönetim Komutanlığına yanlış bilgiler verilmiş olduğunu söyledikten sonra, sendikanın «irtibat halinde bulunduğu bazı kuruluşlar»ın neler olduğunu da açıklığa kavuşturdu. Rıza Güven bu konuda özetle şöyle dedi:

«Öte yandan aynı demecde «irtibat halinde bulunduğumuz kuruluşlardan» söz edilmektedir. Sendikamız yöneticileri bugüne kadar partilerüstü sendikacılık uydurmacasını kesinlikle reddederek, ülkemizin siyasal konularında da ağırlığını koymaya çabalamıştır. Bu konuda yöneticilerimizin aynı siyasal görüşleri paylaştığı bir siyasal partiyle, yani sosyal demokrat ilkelerin savunucusu CHP ile irtibat halinde bulunmuş, sendikamıza yöneltilecek bir suçlama olamaz. Halkın demokratik yollardan iktidara gelmesini amaçlayan sayın Bülent Ecevit ve partisi ile sendika yöneticilerimizin fikri ittifak halinde bulunması hiçbir şekilde suçlanamaz.»

Bülent Ecevit, yasak kitaplar ve İstanbul'da yapılan aramalar üzerinde de durdu. Bu uygulamaların olumsuz etkilerini belirledi. Anayasa doğrultusunda bir sosyal politika uygulamaya çalışanların türlü biçimlerde baskı altında tutulduğundan, buna karşılık tutucu akımların, çıkar çevrelerinin korunduğundan yakındı. Bu koşullar altında seçimlere kadar yapılması öngörülen reformların gerçekleştirilmesinin de beklenmeyeceğini ileri sürdü.

REFORM NASIL YAPILIR, KİM YAPAR?

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit,

«halk yararı»na reformların nasıl yapılacağını, kimin yapabileceğini de belirledi. Bu konuda şunları söyledi:

«Halk yararına köklü reformlar ancak halktan gelecek destekle yapılabilir. Bu desteğin sağlanabilmesi için de o yönde bir kamuoyu oluşturulması gerekir. Oysa birbuçuk yıldır, o yönde bir kamuoyu oluşturulması bir yana, yıllar süren birikimin oluşturduğu ilerici ve reformcu kamuoyu dağıtılmak istenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi, yüzeysel-perakende ve tutarsız reformlarla topluma hiçbir yarar sağlanamayacağı, refah, mutluluk ve adalet getirilemeyeceği kanısındadır. Anayasamızın öngördüğü fakat bunca yıldır savsaklanıp ertelenen insanca düzen, bir bütündür. Cumhuriyet Halk Partisi'nin reformculuk anlayışı da, Anayasa doğrultusunda bir bütündür. Onun içindir ki, Cumhuriyet Halk Partisi, perakende ve tutarsız reformlar yerine, Anayasa çerçevesinde bir düzen değişikliğinden yanadır. Bunun nasıl bir düzen olacağını, 1969'da kitap olarak yayınlanan «Düzen Değişikliği Programı» ile Türk ulusuna sunmuştur. Örtülü, «kamufle» yanı yoktur.

Cumhuriyet Halk Partisi, halkın oylarıyla iktidara gelip de, ülkemiz koşullarına ve çağdaş özgürlükçü demokrasi anlayışına uygun olarak oluşturduğu ortamın sonunda Düzen Değişikliği Programını uygulamaya koyduğu zaman, hem geniş halk topluluklarının sıkıntılarını süratle sona erdirebileceğine, hem de Türkiye'nin ekonomik gelişmesini hızlandırabileceğine inanmaktadır.»

HERŞEYE RAĞMEN «İYİMSER»LİK

Ecevit konuşmasının sonunda, «Bura-ya kadar söylediklerimden kötümser olduğum anlamı çıkarılmasın. Kötümser değil, iyimserim. Halkımıza inandığım için iyimserim. Türkiye'de demokrasinin herşeye rağmen işleyeceğini ve demokrasiden başka bir rejimin işlemeyeceğini bildiğim için iyimserim. Türk Ordusunun demokratik ve sosyal anlayışına güvendiğim için iyimserim.» dedi ve seçimlere kadar izlenecek yol konusunda da şunları söyledi:

«Belki bir deney dönemi arkada bira kılmıştır. Bu dönemin deneylerinin ve gözler önünde bulunan sonuçlarını açık yürekle değerlendirmek ve seçimlere kadar geçecek kısa süre içinde bazı reformlar gerçekten yapılmak isteniyorsa, yeni bir yol izleme, kamuoyunun ters yönde oluşturulmasına son verme zamanı artık gelmiştir. Seçime kadar geçecek sürede ve bugünkü güçler dengesi içinde bir ölçünün üstünde reformlar yapılamayabilir. Bu yüzden fazla üzülenin, hele tam demokrasiye dönüşü ertelenmenin gereği yoktur. Gerekli olan şudur: Seçimler sonrasında bir ipotek altına alan, seçimlerden sonra halk iradesine dayanarak reform yapmak isteyebilecek olanları bile şimdiden engelleyen ortam ve tutum bir an önce değiştirilmelidir.»

CHP - AP FARKI

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, geçen Eylül ayı içinde en çok konuşan ve gezen siyasal lider oldu. Bu ayın sonunda toplanacak olan AP Genel Kongresi'ne değin, il kongrelerinin yapılması gerekmektedir. Demirel, geniş bir gezi programı düzenleyerek il kongrelerinde hazır bulundu ve konuşmalar yaptı. Konuşmaların dozu ve yönü kimi çevreleri tedirgin etti. Başbakan Ferit Melen açıklama yapmak zorunda kaldı.

Demirel'in konuşmalarında genellikle bir «tedirginlik, bir «kuşku» seziliyordu. Demirel «Hürriyetçi demokrasi»nin «Cumhuriyetin» savunuculuğunu yaptığını söylüyordu. Halkın «Hürriyetçi demokrasiye ve Cumhuriyete sahip çıkması» gerektiğinden söz ediyordu. Seçim sonuçlarına «razı» olunmazsa «demokrasi de Cumhuriyet de biter» diyordu. «Ben konuşmazsam demokrasi yoktur» diyordu. Konuşmalarından anlam çıkarmak isteyenler, Demirel'in seçimlerin erteleneceğinden ya da daha uzunca bir süre yapılmayacağından kuşkulandığı sonucuna varıyorlardı. Bunun içindir ki, Demirel bir başka konuşmasında da, «seçimlerin yapılması, rivayetleri ortadan kaldırır» dedi. Demirel «milli irade» sloganını da sık sık kullandı. Halkoyuna başvurmanın, halkoyunun beliren iradesine saygılı olmanın demokratik düzenin temel ilkesi olduğunu

belirtti. Bu arada, kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durdu. Reformlar konusuna değindi. Neler yapılabileceğini söyledi. Demirel'in özellikle rejimle ilgili sözleri geniş yankılar uyandırdı.

Ülkemizin iki büyük ve etkin partisinin CHP ile AP'nin liderlerinin «demokrasinin bütün kurallarıyla işlemesi», «halkoyu»na başvurulması, «seçimlerin zamanında yapılması» konularında görüşbirliğinde oldukları görülüyordu. Ne var ki, görünüşteki bu birlik, demokrasiyi tanımlamakta ve anlamakta ayrıntılara girince oldukça ayrılıyordu.

Nitekim, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, İzmir'te yaptığı konuşmada bu konuya değindi. AP'nin Anayasa'da yapılmasını öngördüğü değişiklikleri batılı anlamda bir demokratik düzenin kurulmasını ve yürümesini engelleyici nitelikte bulan Ecevit, AP'nin düşünce ve tutumundan örnekler verdi, sonra da özetle şunları söyledi:

«AP tutum ve zihniyetini değiştirmezse, Türkiye'de demokrasiyi kurtarmak da, yaşatmak da çok güçleşir.

Bunları, bir parti mücadelesi açmak için söylemiyorum. AP'nin gerçek demokrasiyi benimsemesi dileğiyle söylüyorum.

Bir ülkenin iki büyük partisinden demokrasi anlayışı temel noktalarda birbirinden bu kadar farklı olursa, o ülkede demokrasi her zaman tehlikede olur.

Fakat iki büyük parti, gerçek demokrasinin kuralları ve özgürlükleri üzerinde birleşirse, hem demokrasimiz esenliğe ve sürekliliğe kavuşur, hem de Türkiye 1961 Anayasasının çizdiği yönde sarsıntısız yönetilir ve kalkınır.

AP yöneticileri bize diyebilirler ki, (gerçek demokrasi neden ille sizin anladığınız demokrasi olsun?) Ben, yalnız bizim anladığımız demokrasiden değil, bütün özgür dünyanın anladığı demokrasiden söz ediyorum. Sayın Demirel, sık sık (demokrasiyi biz icat edecek değiliz) diyor... Bizim de Adalet Partisinden istediğimiz, yeryüzünde demokrasiyi icat edenlerin uydukları bütün demokrasi ve özgürlük kurallarını AP'nin de benimsemesidir.»

Ülkemizin yazgısında söz ve sorumluluk yüklenmiş olan iki büyük partinin,

CHP ile AP'nin, gerçek demokrasinin bütün kurallarında bir ortak görüşe olmaları, gerçekten demokratik düzenin aksamadan yürüyebilmesinin tek çıkar yoludur. Bu uğurda, parti liderlerine olduğu kadar her iki partinin derece derece bütün yöneticilerine de büyük görevler düşmektedir. «Ara rejim»den, «ana rejim»e geçişin gerçekleşebilmesi de herhalde buna bağlı olacaktır.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Anayasa'da yapılması öngörülen değişiklikler konusu da, geçen ayın üzerinde durulan olayları arasındaydı. AP ve DP'nin Anayasada yapılmasını istedikleri değişikliklerin açıklanması, 1961 Anayasası'nın özüne ve sözüne bağlı çevrelerde ürküntü yarattı. Önerilen değişiklikler, Anayasa'nın «özü»ne yönelmiş, 1961 Anayasası ile getirilmiş olan temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, batılı anlamda gerçek bir demokratik düzenden uzaklaşılmasını gerçekleştirecek olan, dar kapsamlı, sınırlı bir düzen özleminin somut belirtisi niteliğindeydi. CHP, Anayasa'nın bu yönde değiştirilmesine kesinlikle karşı olduğunu açıkladı. CHP'nin istediği değişiklikler son derece azdı. Üniversite öğretim üyelerinin belli koşullar altında siyasal partilerde görev almalarına olanak sağlanmasını istiyordu. Öteki partilerin önerileri arasında da, uygulamayı kolaylaştırıcı nitelikte görülen bir-iki öneriyi kabul edebileceği anlaşıyordu.

Başbakan Ferit Melen'in, Anayasada yapılması öngörülen değişiklikler, reformlar ve seçim mevzuatı konusunda siyasal parti liderleri ile yapmayı tasarladığı görüşmeden alınacak sonuç elbette önemli olacaktır. Bu Anayasanın da, rejimin de, Melen hükümetinin de yazgısıyla yakından ilgili görünmektedir.

AP, sınırlayıcı, kısıntılar getirici önerilerini geri alır, CHP doğrultusunda bir durum takınırsa, herhalde Anayasa değişikliği de daha sınırlı ölçüler içinde kalabilecek ve CHP nin işi daha da kolaylaşacaktır. Herhalde, bu ay içinde bu konularda olumlu ya da olumsuz bir sonuç alınabilecektir.

MECLİSLERİ BEKLEYEN ÖDEVLER

TBMM, tatil sonu çalışmalarına başladı. TBMM'ni bu dönem gerçekten önemli ödevler, sorumluluklar beklemektedir. Anayasa buyruğu olarak 1973 Ekiminde genel seçimlere gidilecektir. Ecevit, partili parlamenterlerle yaptığı konuşmada, seçimlerin zamanında yapılacağına inandığını söyledi. Bunun bir takım güvendirici nedenleri olsa gerektir. Böyle olunca, parlamentonun önünde çok kısa bir çalışma süresi var demektir. Bu süre içinde, çıkarılmasında zorunluk görülen reform tasarıları vardır. Bunlara eklenecek olanlar vardır. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planının görüşülmesi vardır. 1973 Bütçesi vardır. Anayasa değişikliği vardır. Seçim yasasında yapılacak değişiklikler vardır. Bunları birkaç cümle içinde sıralaması kolay, bir bir ele alıp konuşması, görüşmesi, kabul edip yasalaştırması pek o kadar kolay değildir. Özellikle reformlar konusunda partiler arasında bir paralellik sağlanmadığı için, bugüne değin olduğu gibi bundan sonra işler uzayıp gidecektir.

TBMM'nin bu dönemi tarihsel bir önem taşıyor. Umarız ki, parlamento, ülkemizde gerçek bir demokratik düzenin sürekliliğini sağlayıcı, olumlu, yerinde, kararlı bir tutum içinde görünecektir ve üstüne düşen ödevleri, «ara rejim»den, «ana rejim»e geçişi sağlayacak biçimde gerçekleştirecektir.

MÜNİH FACİASI

Geçen ayın dünya kamuoyunu yakından ilgilendiren en büyük olayı elbette Münih Olimpiyatlarıydı. Olimpiyatların spor yanı, dereceleri, bunların değerlendirilmesi ayrı bir konudur.

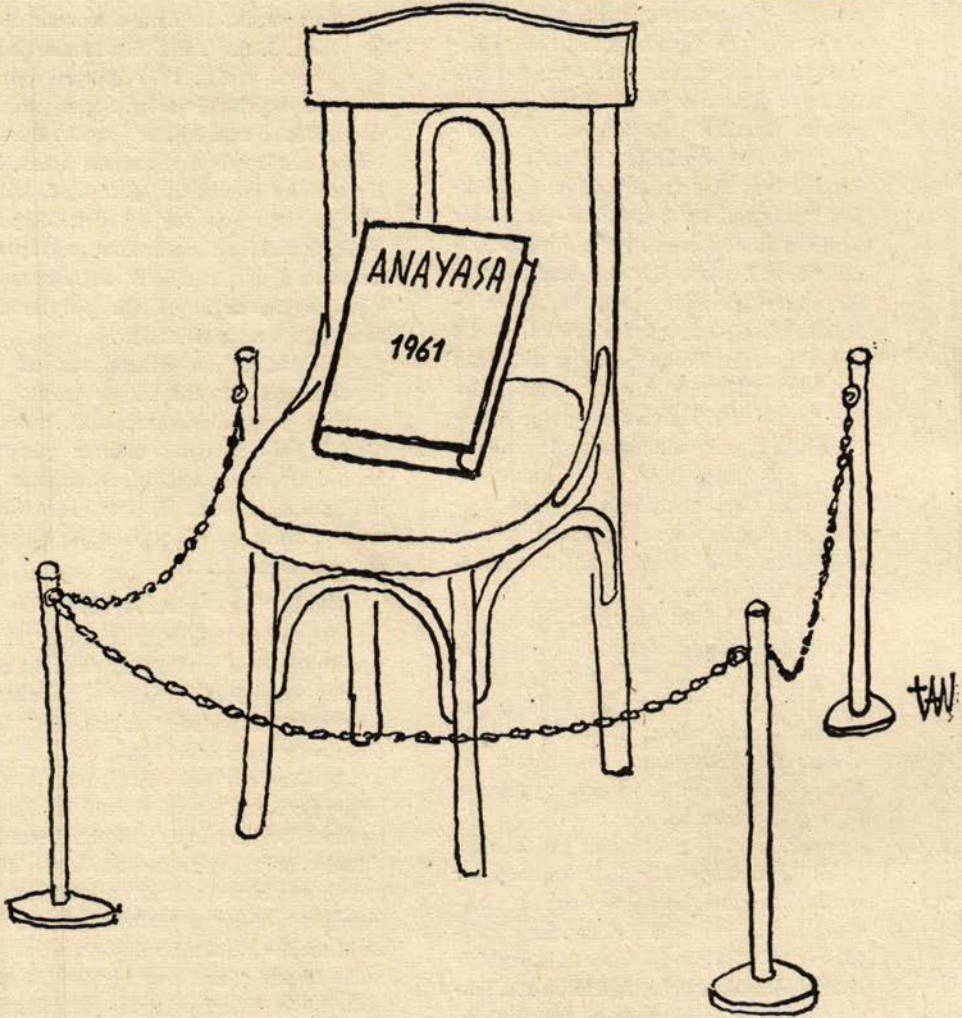
Milyonlarca kişi olimpiyatları büyük bir ilgiyle izledi. Ancak Filistin komandolarının İsraililere karşı giriştikleri hareket sonunda meydana gelen facia, bütün dünyada büyük bir üzüntü yarattı. Ulusları ve insanları birbirlerine yaklaştırmak, ısındırmak, sevdirmek, barışçı düşüncenin oluşumuna hizmet etmek amacı güden bir spor gösterisinin ölümle, kanla sonuçlanması elbette acıdır. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin bir kesiminin kurduğu «Kara

Eylül Örgütü'nün, girişimi, ülkemizde de sert tepkilere yol açtı. Siyasal parti liderlerimizin verdikleri demeçler bu ortak noktada birleşti. Münih Faciası, Filistinli Araplar'ın dünya kamuoyu önünde geniş ölçüde «itibar kaybı»na uğramalarına yol açtı. Yalnız bununla kalmadı. Orta Doğu'da yeniden gergin bir hava yaratıldı. İsrail Lübnan'daki gerilla kamplarını bombaladı. Yüzü aşkın kadın, çocuk

ve silahsız insan bu bombardımanlarda canverdi.

Bir barış ve kardeşlik gösterisinin kana bulanması, bunun uluslararası ilişkileri bozması, Orta Doğu'da savaş bulutlarının yoğunlaşmasına yol açması, yeni huzursuzlukların ve savaşların tohumunu yeşertmesi her bakımdan «talihsiz» bir girişim olarak Eylül - 1972 tarihinde yer aldı.

Tan ORAL

Olimpiyatların Ardından

Televizyonlarının başında Olimpiyat Oyunlarını izleyen milyonlarca Türk seyircisi için üzüntüler, hayal kırıklıkları yanında büyüğü bir diyarda ilk kez bütün ayrıntıları ile seyredebilmenin hayranlığı içinde geçti bu onbeş gün. Umulmadık bir anda patlayan silahlar, dökülen günahsız insanların kanı bile stadyomların, yüzme havuzlarının, kapalı salonların içinde yaratılan bu alemin büyüsunü ancak yirmi-dört saat dağıtabildi. Sonra, herşey acımasız bir zaman boyutu içinde yeniden eski renk ve büyüklüğüne kavuştu.

Olimpiyat bayrağı dört yıl sonra yeniden dalgalanmak üzere indirildiğinde Türk kafilesi yurda yalnız bir gümüş madalya ile dönmekten ezikliği, Türk kamu oyu da bir çeşit küçük düşürülmüşlüğü üzüntüsü içinde idi. Yanlış olarak Pierre de Coubertin'e maledilen «Olimpiyatlar'da asıl olan kazanmaktan çok katılmaktır» sözü bile bu ezikliği, bu üzüntüyü gidermeye yeterli değildi.

Şimdi, her büyük sportif başarısızlığın ardından görülen havanın yeniden içinde Türkiye. Mecliste başarısızlığın nedenlerini sorumlularını ortaya çıkarmak için sözlü sorular veriliyor, Gençlik ve Spor Bakanından federasyon başkanlarına kadar herkes, bu başarısızlıklardan ne olduğu pek belirtilmeyen birtakım dersler aldıkları kanısında, yeniden kolları sıvamaya hazırlanıyorlar... Her federasyon daha iyi bir milli takım antrenörü bulacak, daha pahalı otellerde, daha uzun kamplar yapılacak, bu kamplarda daha «bilimsel» yöntemler uygulanacak, daha çok çalışılacak ve böylece gelecek milletlerarası karşılaşmalarda —ve belki Montreal Olimpiyatlarında— birkaç şampiyon çıkarılmaya gayret edilecek.

OLİMPİYATLARIN ASIL AMACI

Oysa Olimpiyatların kökeninde böyle bir madalya savaşının, bir «gladyatörler

gösterisi»nin ötesinde başka şeyler yatmakta. İnsanın fizik yeteneklerini geliştirmedeki çabasının kanıtlandığı bir yer, bundan da ötede moral değerlerle desteklenen bir dostça, kişisel yarışma alanı olarak düşünülmüştü Olimpiyatlar. Kitleleri sporun geliştirici niteliklerine özendirecek, ona kendi fizik ve moral yeteneklerini aşmada bir büyük yol gösterici olacaktı bu oyunlar.

Ancak, bu anlayış daha baştan itibaren çeşitli engellerle karşılaştı. Kişisel yarışmalar olarak düşünülen oyunlar devletlerin milletlerin yarışması halini aldı. Olimpiyatlardaki başarıları kişilere değil, bayraklara bağlayan böyle bir anlayış kişisel yeteneklerin doğal gelişmesinden doğan başarılar yerine her araca başvurulacak elde edilen suni derecelere, devleştirilmiş yarışmacılara yöneldi. Böylece, sporu, belli bir maddi çıkar düşünmeden yüceltici nitelikleri nedeniyle yapan kitlelerden çıkan amatör sporcuların yerini yavaş yavaş mesleği «spor» olan profesyonel şampiyonlar aldı. Siyasal kaygıların, ırkçı düşüncelerin ötesinde kalması istenmişti Olimpiyatların, oysa her Olimpiyat bir başka siyasal kaygının, ırk ve rejim tartışmasının içine sürüklendi.

Olimpiyatlarda çeşitli milletlerce elde edilen başarıların çok zaman Olimpiyat fikrine taban tabana ters düşen uygulamaların sonucu yaratıldığı gerçeğine gözleri yummak bu başarılarla layık olduklarından daha büyük bir değer vermek olur. Yine de belirtmek gerekir ki, her şeye rağmen Olimpiyat madalyalarının sporda «ileri» sayılan ülkeler için anlamlı bir yönü bulunmaktadır. Bu ülkeler geniş kitlelere değişik spor kollarında fizik ve moral yeteneklerini geliştirme fırsatını bir ölçüde sağlayabilmektedirler. Bu bakımdan, «şampiyonlar» yetiştirme yolundaki sun'i çabalar bir yana, Olimpiyat başarılarının azçok köklü, sağlam temellere dayandığı söylenebilir bu ülkeler için.

TÜRK SPORUNUN ÜÇ KARAKTERİ

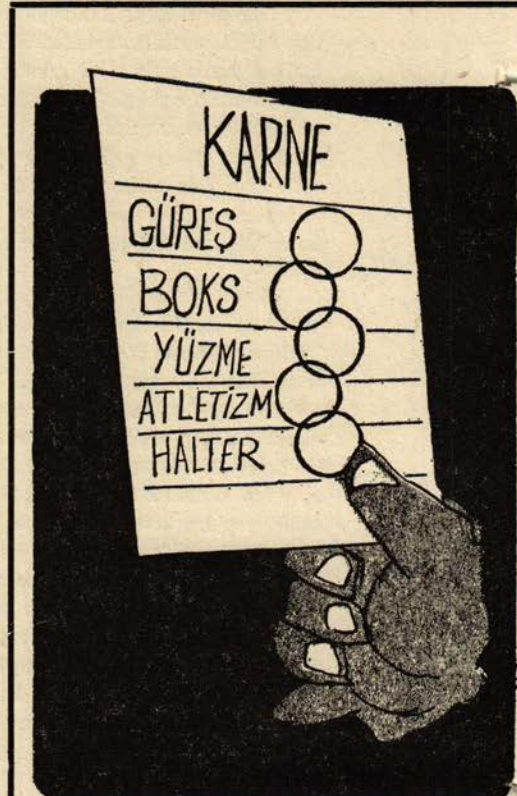
Oysa Türkiye'nin Olimpiyat başarıları ya da başarısızlıkları Türk sporunun içinde bulunduğu koşulları açıklamaktan, bir değer ölçüsü olmaktan tümüyle uzaktır. Halen Türkiye'de spor faaliyetlerinin şu üç temel karakteristikle belirlendiği kolaylıkla söylenebilir:

A) Spor, esas itibariyle futbol, profesyonel futboldur. Hemen herkesin spor denilince aklına gelen şey budur. Sporun böyle sınırlı bir yarışma çeşidine, hatta onun profesyonel uygulamalarına indirgenmesinin örneklerine, Devlet yöneticilerinin demeçlerinden gazetelerin spor sayfalarına kadar her yerde, her zaman rastlanabilir. Bu anlayış öylesine yerleşmiş, diğer spor dallarına karşı ilgisizlik öylesine belirgin bir şekil almıştır ki Münih Olimpiyatlarını anlatmakla görevli T.R.T.nin spor uzmanı spikerleri önlerindeki monitörlerde alışık olmadıkları, muhtemelen de hayatlarında hiç görmedikleri spor dallarına ait yarışmalarla karşılaşınca susmaktan ya da garip terimler içinde gevezelik etmekten başka birşey yapamamışlardır.

B) Sporun profesyonel futbolla eşdeğer kılınması şeklindeki anlayışın doğal sonucu olarak da kitlelerin sporla tek ilişkisi bir avuç futbolcunun gösterilerini seyrebilmek için stadyomları doldurmaktan, onların transfer dedikordularını izlemek-

ten ve profesyonel maç sonuçları üstüne spor toto oynamaktan ibarettir.

C) Profesyonel futbol dışında hala yaşayabilen üç, beş amatör dalda ise amaç, çokluk, ya bir spor snobluğunun tatmini ya da bir iki şampiyon yetiştirilmesi olarak anlaşılmaktadır. Böylece, bir Tenis Federasyonu yıllardır İstanbul Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulübünde Dünyanın usta birkaç raketinin bir avuç seyirciye ve üç beş Türk tenisçisine seyrettirilmesiyle yetinmekte, bir Atletizm Federasyonu her dalda yarışacak sekiz atletin bile bulunamadığı Türkiye Birinciliklerinden sonra bir Mehmet Tümkan ya da İsmail Akçay efsanesi yaratmaya çalışmakta, bir Güreş Federasyonu yeni Ahmet Ayıklar çıkması için dua etmektedir.

Cafer ZORLU

«SEYİRLİK SPOR»

Devletin Türkiye'de spor faaliyetlerini düzenleyici rolü ise böyle bir anlayışın oluşturduğu garip kısırlık içinde yıllar geçtikçe daha büyük kamu fonlarının seyirlik spora ayrılması, kitlelerin spora katılmaktan daha çok uzaklaştırılması yolunda ziyan edilmektedir. Oysa, 1938 de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne kurulmasından sonraki on yılda Devlet-spor ilişkileri oldukça sağlıklı sayılacak bir çerçeve içine sokulabilmiş, sınırlı kaynaklar içinde de olsa Devletin kitleleri spora özendirme, bunu sağlayacak tesisler kurma çabası yürütülebilmişti.

Ancak, 1948'i izleyen yıllarda bir yandan futbolda profesyonelliğin kabulü, diğer yandan milletlerarası temaslara açılma Devletin sporla ilişkilerini en çarpık biçimlere itmiştir. Bu yıllarda artık yavaş yavaş kamu kaynaklarının artan miktarlarda profesyonel kulüplerin emrine verildiği, iktisadî kamu kuruluşlarının birer profesyonel futbol kulübü kurup yaşatmaya çalıştıkları, şampiyonluklar elde edebilme için otellerde uzun kampların düzenlenmeye başladığı bir döneme girildiğini görürüz.

Bütün bu uygulamalarda unutilan şey, profesyonel futbol kulüplerinin, mevzuattan doğan hukukî durum ne olursa olsun, gerçekte bir ticarî teşebbüsten, örneğin bir özel sinema, bir sirk ya da ticarethane-den farklı nitelik taşımadığıdır. Bu uygulamalarda unutilan şey D.D.Y.nda ya da P.T.T. de çalışan ve ne çocukları ne de kendisi için en ufak spor faaliyetine katılma olanağı bulamıyan bir ateşçi, bir posta müvezzi için Demirspor ya da P.T.T takımlarının profesyonel ligdeki başarılarının hiç bir anlam taşımayacağıdır. Bu uygulamalarda unutilan şey Devletin yapan üç beş kişi içinden ille şampiyonlar çıkması için çaba sarfetmek gibi bir zorunluluğunun bulunmadığıdır.

MİLYONLUK TESİSLER

Spor Toto Örgütünün kuruluşuna kadar maddî olanaksızlıklarla açıklanan Devlet-Spor ilişkilerindeki aksaklıklar bu Örgütün spor tesisleri yapımı için büyük

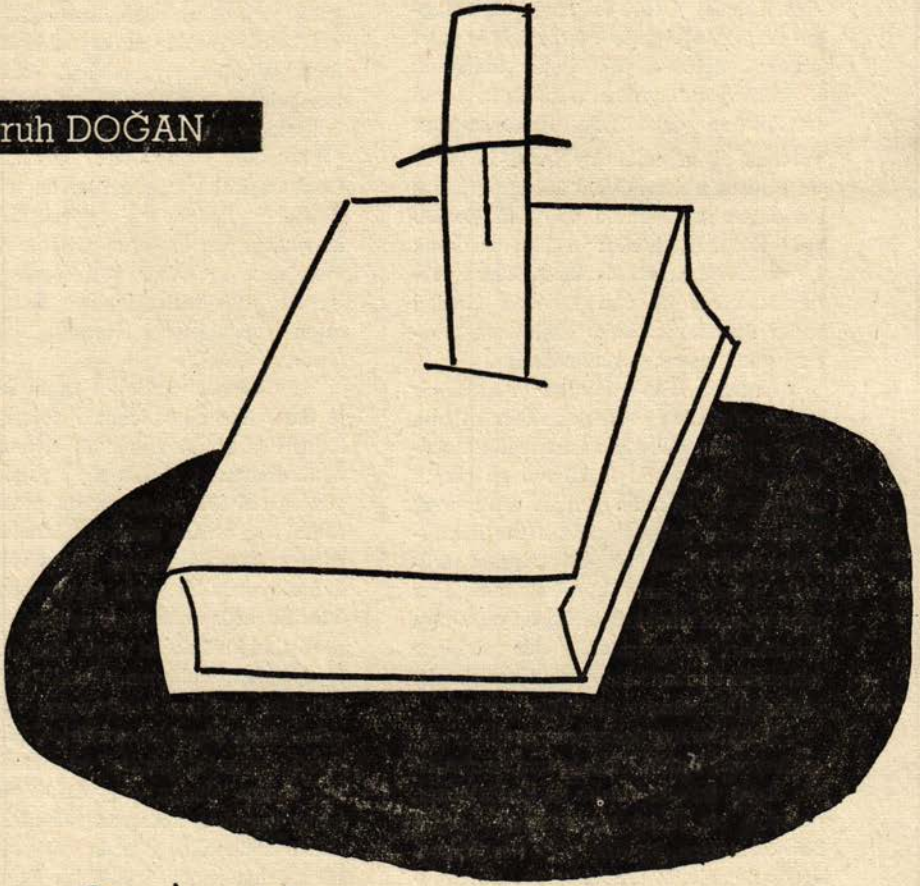
fonlar toplımya başlamasından buyana bütbütün göze batar bir hal almıştır. Son yıllarda Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü yıllık yatırımları büyük meblağlara ulaşmaktadır. Ancak, bu kaynaklarla yapılmıya çalışılan şey, çokluk, şehirler ve kasabalarda o bölgenin profesyonel futbol takımı emrine verilecek birer stadyom yapımından fazla öteye gitmemektedir. Oysa «seyirlik spor»a ayrılan bu paralarla okullar, fabrikalar çevresinde, şehir içilerindeki boş alanlarda gösterişsiz, ucuza malolacak ne kadar çok sayıda yüzme havuzu, tenis kortu, atletizm alanı, kapalı salon yapılabileceği üzerinde durulmak istenmemektedir.

Profesyonel futbolun kamu fonlarıyla desteklenmesi yolundaki anlayışta öylesine ileri gidilmiş, toplum öylesine şartlandırılmıştır ki, Devlet eliyle yapılan milyonlarca liralık stadyomların profesyonel futbol kulüplerine sembolik ücretler karşılığı çok uzun süreler için kiralanması kamu oyunda bir yankı yaratmamaktadır. Yine bu şartlanmanın sonucunda profesyonel futbol kulüplerini idare eden milyoner iş adamları, kulüplerin vergi borçlarının affı için açtıkları kampanyayı haklı bir çaba olarak sunubilmektedirler. İşin ilginç tarafı, herkesin vergisini ödemesinin «vatan borcu» olduğu vergi dairelerinin önlerine kocaman kocaman yazılırcın, bazı milletvekillerinin, yıllardır bir mirasyedi hovardalığında, bazan bir işçinin, bir memurun ömür boyu kazanamayacağı miktarları transfer ücreti olarak futbolcularına dağıtan, buna karşılık bu ödemelerden vergi kesmek gibi bir kanun yükümlülüğünü yerine getirmeyen bu kulüplerin vergi borçlarının silinmesini savunmak durumunda kalmalarıdır.

Beş Yıllık Planlarla Yıllık Programların hemen hepsinde «seyirlik sporun Devletçe desteklenmesine son verileceği, sporun kitleye yayılmasına çalışılacağı» şeklindeki vaatler, şimdiye kadar uygulamada tümüyle bir yana konulmuştur.

ÇİZGİLİ, SÖZLÜ BİR BELGE... YA DA
ÇOCUKTAN AL HABERİ....

Ferruh DOĞAN

Bu karikatürü çizerken
yanımda duran oğlum Murat
(8 yaşında) dedi ki:
"- Baba... anladım... bu
ANAYASA..."

9 EYLÜL 1972
FE.

Türkiye'nin Kalkınması ve Uzun Dönemli Strateji

Özhan ULUATAM

Melen Hükümetince kabul edilen «Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânının Temel Hedefleri ve Stratejisi» Resmi Gazetede yayınlanmış bulunuyor. Türkiye'nin 1995 yılına kadarki iktisadi, toplumsal gelişmesinin ana çizgilerinin belirlenmesinde bir belge niteliği taşıyan bu metin ülkeyimizin bütün bireylerinin geleceğini ilgilendirmekte, bu bakımdan üzerinde geniş ölçüde tartışılması gerekmektedir. Kamu oyunda böyle bir tartışmanın başlama-sına yol açacağını umduğumuz bu yazıda gelecekte izlenmesi düşünülen iktisat politikasını değerlendirmeye çalışırken Cumhuriyet tarihinin denemelerini de ana çizgileriyle hatırlatmayı gerekli bulduk.

KALKINMA - PLANLAMA

Kalkınma ve planlama kavramları iktisatçıların ve iktisat politikası uygulayıcılarının dikkatini, yaygın bir şekilde, İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda çekebilmiştir. Gerçekte, büyümenin yarattığı bir kısım sorunlara değinen, Klasik İktisatçılardan buyana birikmiş bir yazın, planlama alanında da Sovyetler Birliği denemesi bulunmakta idi. Ancak, birinci çeşit çalışmalara egemen olan asıl kaygının kalkınmadan çok başka yerlerde bulunuşu ve varılan sonuçların, genel olarak yarattığı kötümser, kaderci hava bunları günümüz toplumlarınca temel bir amaç ve etkilenebilir bir süreç olarak ele alınan kalkınma kavramından ayırıyor; Sovyetler Birliğindeki planlama da, çokluk, ayrı oyun kuralları içinde çalışan bir iktisat düzeninin katlanmak durumunda olduğu bir zorunlu kötülük gibi görülyordu.

Oysa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir yandan komünist ve kapitalist ülkeler arasındaki siyasal çekişmenin iktisadi bir yarış haline dönüşmesi, diğer yan-

dan az gelişmiş ülkelerin kadcercilikten uzak bir «fakirlikten kurtulma» savaşına girmeleri iktisadi gelişmeyi hemen her ülkenin öncelikler listesinde ilk sıraya geçirdi. Planlama da, artık bir büyücüler ülkesinin sihirli değneğı olarak değil, gelenekleri, dünya görüşleri, gelişmişlik dereceleri ve en önemlisi, iktisadi oyun kuralları çok farklı ülkelerde şu ya da bu ölçüde uygulanma olanağı taşıyan etkin bir araç olarak ele alınmaya başlandı. Böylece hem kalkınma-büyüme, hem de planlama Sovyetler Birliğinden Amerika Birleşik Devletlerine, Hindistandan İsveçe kadar uzanan bir iktisadi farklılıklar yelpazesinin ortak kavramları oldu.

TÜRKİYE'NİN KATKISI

Türkiye bugünün az gelişmiş ülkeleri için siyasal bağımsızlık bilincinin yerleşmesinde nasıl ilk örneklerden birini ortaya koymuşsa, denilebilir ki, bu bağımsızlığın bir iktisadi güçle desteklenmesi gereğine ve bunun için planlamanın bir alet olarak kullanılabileceğı fikrine de ilk varanlardan olmuştur. Daha 1923 yılında ülkenin gelecekteki iktisat politikasına ışık tutmak ama-

cıyla İzmir'de bir iktisat kongresi toplanması, 1934 yılında, sosyalist ülkeler dışında muhtemelen ilk kez iktisadi gelişmesini bir plan içinde gerçekleştirmeye çalışan ülke oluşu bu belirgin en belirgin işaretleridir.

Ancak, bu bilinçlenmeye karşılık, Cumhuriyetin ilk yıllarında elde edilen iktisadi başarıların fazla umut verici olduğu söylenemez. Bu oluşumu açıklayan çeşitli nedenler bulunabilir. Ama, muhtemelen en önemli neden bu dönemin, her başarıyı özel kesimden bekleyen iktisat politikasında yatmaktadır.

Cumhuriyetin genç yöneticilerinde ülkenin iktisadi bakımdan bir hamle yapması gerektiği fikri baştan itibaren belirgindir; ancak, bunun nasıl bir düzen içinde ve hangi politikalar izlenerek gerçekleştirileceği fazla açıklığa kavuşmamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da başlangıç yıllarında izlenen yol, bir siyasal, kültürel gelişme modeli olarak alınan batılı ülkelerin egemen iktisat düzenini yaratmaya çalışmaktır.

Oysa, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar, böyle bir düzeni başarılı denilecek şekilde uygulamakta olanlardan hayli farklıydı. Herşeyden önce, Türkiye yarışa çok geç ve gerilerden başlıyordu. Üstelik, gümrüklerini 1926 yılına kadar, ülke ürünlerini koruyacak yolda yükseltmemek, önemli miktarlarda dış borç ödemek zorunda olmak gibi yükleri de sırtında taşıyordu. Bunlardan belki çok daha önemli olarak da, batılı ülkelerdeki uygun dinî, ahlaki ve toplumsal temellere dayalı atılgan bir müteşebbis kitlesi, bu kitleye büyük kaynaklar sağlayan sömürge olanakları yoktu.

DEVLETİN KALKINMADA ÖNCÜLÜĞÜ

Bu koşullar altında, Teşviki Sanayi Kanunu gibi araçlar yardımıyla gerçekleştirilmeğe çalışılan özel kesime dayalı bir iktisat politikasının başarısız sonucu önceden kestirilebilirdi. Dünya Buhranının 1930'dan itibaren Türkiye'yi içine attığı zorluklar ve bu buhranın fikrî planda liberal-kapitalist ekonomi düzenine karşı yarattığı güvensizlik devlet yönetici-

lerinde yepyeni bir iktisat politikasının denenmesi gerektiği fikrini yerleştirdi. Kapitalist oyun kuralları içinde Devletin iktisadi alanda öncülüğüne dayanar bu yeni politika bir uygulama aracı olarak planlama fikrini de içeriyordu.

Kamu kesiminin ülke ekonomisindeki nisbî genişlemesinin planlama için hem bir olanak hazırladığı hem de böyle bir planlamayı bir ölçüde gerekli kıldığı dikkate alınınca, iktisadi gelişmenin sürükleyiciliğini kamu kesimine veren bir politikanın aynı zamanda kalkınma planları hazırlamaya yönelmesi de doğaldır. Bu gelişmede, belki Sovyetler Birliğinde uygulanan planlamanın da rolünü görmek mümkündür. Ancak, ne özel mülkiyeti temel kural olarak almış bir iktisat yapısı içinde çok yaygın bir planlama uygulanabilirdi, ne de Türkiye'nin 1930 lara kadar süren ve planlama teorisinin gelişmesinde büyük rolü olan çalışmaları izleme olanaklarını bulmuş bir teknisyenler kadrosu vardı. Bu nedenlerle 1934 yılında uygulanan birinci Beş Yıllık Plan yalnızca Devlet eliyle yurdun çeşitli yerlerine yapılacak fabrikaların teknik özelliklerinin belirtildiği bir listeden ibaret kaldı.

Birinci Beş Yıllık Plandaki yatırım projelerinin seçilmesinde başlıca kaygı, temel tüketim maddelerini —dokuma, şeker gibi— ithal etmek zorunda bulunan ve Dünya Buhranı nedeniyle ödemeler dengesi çok sarsılmış bulunan Türkiye'nin bu maddeler bakımından dışa bağıllığının azaltılması, bugünkü deyimle ana tüketim maddelerinde ithalat ikamesi sağlayacak sanayilerin kurulması idi.

DEVLETÇİLİK UYGULAMASI SONUÇLARI

1934 yılında uygulanmaya başlanan bu yeni iktisat politikası günün koşulları içinde son derece başarılı sayılması gereken sonuçlar vermiştir. O zamana kadar özel kesimde başarısız bir şekilde yaratılmaya çalışılan müteşebbis ruhu, ülke üretimine katkıda bulunma çabası bu kez kamu kesiminde gerçek bir gelişme göstermeye başlamıştır. Denilebilirki, iktisadi

kalkınma fikrini, geniş halk kütlelerine değil, fakat bürokratik kadroya yerleştiren bu dönem uygulamaları olmuştur.

Birinci Planın bu başarısı, daha plan dönemi sona ermeden ikinci bir planın hazırlanmasına yol açmıştır. İkinci Planda amaçlar birinciden biraz farklıdır. Artık, yatırımların tüketim malları yanında maddencilige ve diğer ara malları sanayilerine daha dengeli şekilde yönelmesi öngörülmüştür.

Ancak, İkinci Plan birincisi kadar şanslı olmamış ve Dünya Savaşının başlaması Planla ilgili çalışmaların tümüyle bir yana konulmasına yol açmıştır. Artık, savaş sonuna kadar, ülke kaynakları, esas olarak, dış güvenliğin olanaklar ölçüsünde sağlanmasına yönelmiştir. İktisadi kalkınma fikrinin geri plana itildiği bu politika, denilebilir ki, yalnız savaş süresince değil savaştan sonraki birkaç yıl boyunca da devam etmiştir. Olağanüstü koşulların, esas olarak, geride kaldığı savaş sonrası dönemdeki bu iktisadi durgunluk, bir ölçüde, bürokratik mekanizmanın 1934-38 yıllarının canlılığından çok uzaklaşmış, hantallaşmış olmasına bağlanabilir. Belki yine bu nedenlerdir ki 1947 ve 1949 yıllarında yeniden girilen iki planlama denemesi de uyulamıya geçilemeden terkedilmiştir.

LİBERALİZME DÖNÜŞ

1950 yılı Türkiye'nin siyasal tarihi kadar iktisat tarihi açısından da önem taşır. Demokrat Parti, Devletçilik uygulaması aleyhdarı bir politikanın şampiyonluğunu yaparak iktidara gelmişti. Pek tabii, böyle liberal temelli bir politika uygulamasına planlama ile başlanması düşünülemediğinden planlı kalkınma fikri 1930 yılları ile birlikte Türk tarihine gömülmüş görünmektedir.

Demokrat Parti iktidarının zamansız girilmiş liberalizm denemesi bürokratik kadro ile açık, gizli bir çekişme halinde yürütülen aşırı cesur, hesapsız bir iktisat politikası ile birleşince bilinen sonucu vermekte gecikmemiş ve 1958 yılı, daha çok duygular, sezişler üzerine kurulmuş bir iktisat politikasının kesin başarısızlığının ilânına şahit olmuştur. Demokrat

Parti iktidarının bundan sonraki iki yılı ise bu iflas etmiş politikanın milletçe ortaklaşa çekilen sıkıntılarıyla doludur.

Bu başarısızlığa rağmen, Demokrat Parti iktidarının iktisadi açıdan bir büyük hizmeti olmuştur. Daha önceki dönemlerden farklı olarak, kalkınmanın ağırlığını tarımsal yatırımlara dayıyan ve tarıma açılacak arazilerin de bulunması nedeniyle böyle bir politikanın nimetlerini geniş halk kitlelerine duyuran bu hareket kitlelerde fakirlikten kurtulma bilincinin doğmasında, tarımsal üretimin piyasaya açılmasında ve fiat hareketlerine karşı duyarlık kazanmasında önemli rol oynamıştır. Denilebilir ki, Birinci Plan denemesinin bürokratik kadroda yarattığı, daha sonraki yıllarda yavaş yavaş ortadan kalkan iktisadi başarı heyecanı, bu kez —ve ilk kez— kitlelere geçmiye başlamıştır.

MAYIS 1960 SONRASI

1960 sonrası dönemin temel özelliklerinden biri, iktisadi politika alanında 1950 lerin sezilere, el yordamına dayanan politikasına tepki teşkil eden kurumların yaratılmaya çalışılmasıdır. Böylece, Eylül 1960 tarihli bir kanunla ilk kez ülke düzeyinde makro planlar hazırlamakla görevli Devlet Planlama Teşkilatı kurulduğu gibi plana dayalı kalkınma fikri 1961 tarihli Anayasanın 41,126 ve 129 uncu maddeleriyle de daha sağlam bir temele oturtulmak istenmiştir.

Yeni planlama anlayışı 1930 ların planlamasından çok farklıdır. Artık, yalnızca yapılacak fabrikaların teknik özelliklerini belirten listeler değil mevcut verilerin ve olanakların elverdiği ölçüde bir iktisadi tahlil ve tahlile dayalı bir öncelikler listesi bahis konusudur. Kapsam bakımından da planlama genişletilmiş ve yalnızca kamu kesimi için yapılan planlardan ülkenin bütünü için yapılan planlara geçilmiştir. Nihayet, plan belli projeler yanında bu projelerin gerçekleştirilmesi için gerekli iktisadi politika tedbirlerini de öngörmektedir.

Bununla birlikte yeni planlamanın anlayış ve kullanılan teknikler açısından ne sosyalist ülkelerde görülen fizik planlamalara ne de bir kısım kapitalist ülke-

lerin ayrıntılı ekonometrik modellere dayanan planlamalarına benzemediğini de söylemek gerekir. Temel fikir, ulaşılacak istenen ve ülkenin olanakları açısından makul bir büyüme hızının seçiminden sonra yaklaşık olarak hesaplanan bir sermaye-hasıla katsayısı yardımıyla gerekli yatırım ve tasarruf hedeflerini saptamak ve yatırımlarla tasarrufları bu hedeflere ulaştıracağı umulan iktisadi politika tedbirlerini belirlemekten ibarettir. Bu arada, gelecek yılların üretimlerindeki tıkanıklıkların önlenmesi, üretim hedeflerinin tutarlılığı kısmen girdi-çıkı tabularından yararlanılarak sağlanmaya çalışılmaktadır. Projelerin seçimi ise makro hedefler seçiminden ayrı bir safhada fakat onunla ilişkili olarak yapılmaktadır.

ELDE OLUNAN SONUÇLAR

Birinci Beş Yıllık Planın uygulanmaya başladığı 1963 yılından buyana 9 yıl geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde elde olunan sonuçları görme olanağına sahibiz artık. Bir üçüncü Beş Yıllık Planın yürürlüğe girmek üzere olduğu ve daha uzun dönemli bir kalkınma stratejisinin yayınlandığı şu sıralarda planlı kalkınma denemesinin Türkiye'ye katkısına kısaca değinmek yerinde olur.

Bu dönem içinde her iki Planın da hedefi olan yüzde 7 lik kalkınma hızı gerçekleştirilebildi. Dönem sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1963-67 için yılda ortalama yüzde 16, 1968-71 için yüzde 20 civarında oldu. Oysa 1950-60 arasında GSMH'nın yıllık artışı ortalama yüzde 5 dönem sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı ise yüzde 14 civarında olmuştur. Bu artışın da büyük fark ekim alanlarının hızla genişlediği 1950-1953 yıllarından gelmektedir. Görüldüğü gibi planlı dönemde yatırımlara hem daha yüksek oranlarda kaynak tahsisı yapılabilmiş hem toplam hasıla yatırımlardaki artışı da aşan bir hızla büyümüştür. Toplam hasıladaki bu yatırımları geçen artış iki dönem arasında sermaye-hasıla oranının küçülmesi, bir başka deyişle yatırımların daha verimli alanlara yöneltilmiş olması demektir. Bu yönleştire Demokrat Parti döneminin çok hızlı fiat yükselişlerinin

planlı dönemde bir ölçüde önlenmiş olması önemli rol oynamıştır. Keza yatırımların olgunlaşma sürelerinin de 1950 lere kıyasla kısalmış olması da bu oluşumun bir başka nedenidir.

Yatırımların dağılışı yönünden de planlı dönem öncesine kıyasla daha başarılı sayılmak gerekir. Esas olarak, tarım üretimindeki artışa dönük yatırımlar yanında bu dönemdeki plan hedefleri diğer alanlarda da belli gelişmelere yöneliktir.

Bu başarılı yönlemlere karşılık planlı dönemde belirgin başarısızlıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin, yatırımların belli sektörlerde ve bölgelere yöneltilmesinde plan hedeflerine bir türlü ulaşamamış, hızla artan nüfusu emecek iş alanları yaratılamadığından işsizlik sorunu dışarıya işçi gönderilmesi yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Sosyal güvenlik ve toplu pazarlık sisteminin ancak sınırlı sektörlerde çalışanlara uygulanabilmesi bu sektörler dışındaki büyük kitleler için düşük ücret ve kötü çalışma koşullarının sürüp gitmesine yol açmıştır. Devlet özel kesimin de geniş bir iktisadi etkinlik artışı sağlayacak tedbirleri alamadığı gibi bundan daha da önemlisi ne klasik kamu örgütünde ne de kamu iktisadi kuruluşlarında gerekli düzenlemeyi gerçekleştirebilmiştir. Demokrat Parti dönemindeki iktisat politikasının en zayıf noktalarından birisi olan para ve maliye politikalarının başarısız kullanılması, daha küçük ölçüde de olsa planlı dönemde de devam ettiğiinden sonuç sürekli bir şekil alan fiat artışları ve buna bağlı devalüasyon zorunluluğu olmuştur.

YENİ BİR YOL AĞZINDA

1972 yılında Türkiye yeni bir yol ağına gelmiş görünüyor. Bu, İkinci Planın son uygulama yılı aynı zamanda da Ortak Pazarla tam üyeliğe götüren geçiş döneminin ilk yılı. Ortak Pazar üyeliğinin ilke olarak kabulü, ekonominin böyle bir topluluk içinde yaşayabilmesi için köklü değişimler geçirmesini gerekli kılıyor. Türkiye, hızla sanayileşmek, daha çok üretmek, daha iyi ve daha ucuz şekilde üretmek, dış ticaretinin hem bünyesini değiştirmek

hem de ihracatını büyük rakipler önünde arttırmak zorunda.

Ortak Pazarla üyeliğin gerçekleşmesi halinde bile bu zorunluklar ortadan kalkmıyor. Türkiye iç pazar için üretimle yetinerek dış ticaretin geliştirici etkilerini bir yana koyamayacak kadar küçük bir ülke. Böyle bir otarşi uygulaması, daha büyük nüfusa ve doğal kaynaklara sahip ülkelerin bile uzun süre göze alamıyacağı bir iktisadi israfa yol açıyor. Her halde Türkiye uzun yılların dış alemle az ilişkili iktisat politikasını bırakarak yabancı ülkelerin rekabetine açılacağı bir döneme gelmiş bulunuyor. Ortak Pazar üyeliğinin bu zorunluklara kattığı temel unsur gerekli düzenlemeler için Türkiye'ye tanınan sınırlı süre ve bu sürede yapacağı kurumsal değişmelerle ilgili kayıtlamalardır.

Bu durumda Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda izliyeceği iktisat politikası büyük önem taşıyor. Bu politikanın ana hedeflerini saptıyan yeni uzun dönemli strateji neler getiriyor Türkiye'nin 1995 te ulaşması düşünülen yer ve bu amaçla kullanılacak araçlar neler?

KALKINMA HIZI

Yirmi iki yıllık yeni kalkınma stratejisi ana hedef olarak GSMH'nin yılda ortalama olarak yüzde sekiz civarında artmasını ve böylece adam başına gelirin 1995 yılına kadar dört kat yükselerek sabit fiyatlarla 1500 dolara çıkmasını öngörmektedir. Ancak bu hedefe ulaşırken ülkenin üretim yapısında bir değişimin gerçekleşmesi arzulanmaktadır. Bu değişme, strateji metnine göre «Türkiye'nin sanayileşmesi» şeklinde özetlenebilir. Değişmeyi gerçekleştiren ana unsur ise sektörlerde büyüme hızlarının değişikliği olacaktır. Şöyle ki, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde tarımsal hasıladaki artış yılda ancak yüzde. 3.7 olarak öngörülürken sanayide hasıla artışı 11.2, hizmetlerde ise yüzde 7.7. ye ulaşacaktır.

Stratejide, toplam üretim artışının temel maddeler bakımından yaratması muhtemel tüketiciliklerin giderilmesi için bu maddelere karşı talebin muhtemel gelişmesine uygun sayısal hedefler kabul edilmektedir. Bu arada, üretim yapısındaki benzer bir değişikliğin ülke nüfu-

sunun üretim alanlarına dağılışında da meydana geleceği ve böylece 1995 te 65 milyonu bulacak toplam nüfus içinde çalışan nüfusun yüzde 25 inin tarımda yüzde 23 ünün sanayide ve yüzde 52 sinin hizmetlerde çalışacağı tahmin edilmektedir.

Geçirdiğimiz iki plan döneminin ortaya koyduğu gerçek, uygun iktisat politikalarının seçilmesi kaydıyla yüzde 7 yi aşan gelişme hızlarının ulaşılabilir bir hedef olduğudur. Üstelik, Ortak Pazarla tam üyeliğin gerçekleştirileceği 1995 yılına kadar diğer üye ülkelerle Türkiye arasındaki gelişmişlik farklarının makûl bir düzeye indirilmesi de gerektiğine göre Üçüncü Planın yüzde 8 lik gelişme hızının ulaşılabilirliği değil fakat gerçek kalkınma potansiyelinin altında bir hedef olup olmadığı tartışma konusu sayılmak gerekir.

Ancak, daha yüksek gelişme hızlarının gerektirdiği köklü kurumsal değişiklikler ne siyasal iktidarcı ne de Devlet Planlama Teşkilatınca öngörülmüştür. Devlet Planlama Teşkilatınca Üçüncü Plan modeli olarak yapılan ve uzun dönemli stratejinin hedeflerini saptamakta da esas alındığı anlaşılan çalışmalarda yüzde 8 i aşan hızlar ve bu hızlara ilişkin değişik üretim, tüketim, dış ilişkiler ve kamu kesimi yapıları üzerinde durulmamış olması ciddi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Yüzde 8 lik gelişme hızı Teşkilatça yapılan çalışmalarda «mümkün fakat çok güç» olarak konulmuş ve böylece daha yüksek gelişme hızlarına ulaşabilecek politikaların hiçbir şekilde düşünülmemesi gerektiği gibi bir yanlış izlenime yol açmıştır. Oysa, siyasal tercih açısından daha yüksek hızların dikkate alınmıyacağı açık bile olsa, bu hızların gerekli kıldığı ekonomik yapı ve politika değişiklikleri, fiilen uygulanan politikaların değerlendirilmesi bakımından büyük önem taşırdı.

Bu arada stratejide belirtilen bir kavrama da değinmek gerekiyor. Stratejide yalnızca GSMH'nin artış oranının kalkınmayı ifade eden bir kavram olarak yetersizliğine —haklı olarak— işaret edilmiş ve kalkınmanın daha iyi bir göstergesi olarak yeni bir «kalkınma hızı» kavramı ortaya konmuştur. Ancak GS yurt içi

hasılanın artış hızı, sanayi gelirinin GS yurt içi hasıladaki payı, sınaî üretimin yıllık ortalama artış hızı v.b. gibi çeşitli unsurlardan oluşan böyle bir kavramın resmî planlama belgelerinde nasıl kullanılacağı merakı değer bir nokta. Şüphesiz, bir kalkınma sürecinin değerlendirilmesinde bu unsurları ve stratejide belirtilmeyen daha başkalarını dikkate almak gerekir. Ama elmayla armut gibi değişik bu unsurları belli ağırlıklar içinde toplayan ve genel kabul görmüş bir yöntem olduğunu sanmıyoruz.

HİZMETLER KESİMİNİN BÜYÜYEN PAYI

Strateji hedefleriyle ilgili olarak asıl eleştirilecek noktalar gelişme hızının kendisinde değil bu hıza bağlı başka unsurlardadır. Bunlardan birisi, toplam üretimin sektörler arasındaki bölünüşünde bugün göze çarpan dengesizliğin bir başka şeklinde 1995 te de sürdürülecek oluşunda yatıyor. 1971 yılında Türkiye'nin toplam hasılası içinde tarım, sanayi ve hizmetler kesimlerinin payları sırasıyla yaklaşık olarak yüzde 28, yüzde 23 ve yüzde 49 iken bu payların, 1995 te tarımda yüzde 10, sanayide yüzde 40 ve hizmetlerde yüzde 50 yi bulması hedef alınmaktadır.

Böylece, 1995 te yaratılmak istenen üretim yapısı, hizmetler kesiminin diğer iki kesime göre taşıdığı ağırlık yönünden bugünkünden daha iyi olmayan, hatta bu sektörde çalışan nüfusun artışı da dikkate alırsak, biraz daha kötüleşen bir görünüme sahip olacaktır. Oysa, hizmetler sektörünün kalkınmanın başlarındaki aşırı gelişmesine göz yumulmaması çeşitli sektörler arasındaki kaynak tahsisinde gözden kaçırılmaması gereken bir nokta. Milli muhasebe uygulamalarında hizmetler kesimi üretiminin diğer kesimler üretimleri gibi millî hasılaya dahil edilmesi, bu kesimde yaratılan gelirlerin çokluk bir gelir transferi niteliği taşıdığı gerçeğini örtmemelidir. Bir başka deyişle, bu kesimde yaratılan gelirlerin önemli kısmı maddî mal üretimine katkılardan doğmadığı için, daha çok maddî mal üretimine bağlı olan toplam refahı fazlaca etkilemezler. Bu nedenle millî muhasebenin belli kabulere dayanan

ve tartışmaya çok açık bugünkü uygulama şekli iktisadî kaynaklarını çok dikkatla kullanmak zorunda olan ülkeleri yanlış bir refah değerlendirmesine götürmemelidir.

Ülkeler yeterince geliştikten sonra toplumların hizmetlere karşı olan talebinin toplam hasılaya katkısının artması doğaldır. Ancak, Türkiye'nin hızla sanayileşmeye çalışan ekonomisi içinde sanayide ve tarımdaki gelişmenin gerektirdiği ölçüyü çok aşan bir hizmetler kesimi genişlemesi arzulanan bir gelişme olmamalıdır.

Böyle bir hedefin gerçekte bir tek anlamı var. Sanayideki yatırımların hacmi ve diğer kayıtlamalar nüfusun sanayie aktarımı için önemli zorluklar ortaya koyduğundan hizmetler kesiminin gelişmesi 1995 te çözümleneceği belirtilen istihdam sorunu için bir çıkış yolu olarak görünmektedir. Ancak, böyle zoraki bir çözümün de uygun bir çözüm sayılamayacağı ortadadır.

TARIMDAKİ GELİŞME HEDEFİ YETERLİ Mİ?

Diğer taraftan tarım kesiminden hizmetlere ve sanayiye insan gücü aktarımı ile 1995 te tarımda kalacak faal nüfusun toplam faal nüfusa oranı gelişmiş ekonomilerin tarım nüfusu görünüşüne uyacaksa da stratejinin tarım kesimine yeterince kaynak ayrılmadığı izlenimini vermesi bir kısım tarım ürünlerinde önemli kıtlıklar doğması ihtimalini yaratmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Planda tarım kesimindeki yıllık artışın ortalama yüzde 4 - 4.5 olarak öngörüldüğünü belirtmek bu noktada oldukça aydınlatıcıdır.

Bu durumda, belirttiğimiz tıkanıklıkların ortaya çıkması için tarım ürünlerine karşı talebin gelir elastikiyetinin önümüzdeki yıllarda çok düşük olması gerekir. Tarım kesiminin gelişmesiyle ilgili hedeflerin de böyle bir tahmine dayandığı anlaşılmaktadır. Oysa Türkiye'nin halen yeterince beslenemeyen nüfusunun, beslenmesinde bir iyileştirme sağlayabilmek için gelecekte artacak gelirinin önemlice bir kısmını tarım ürünlerine ayırması olasılığı kuvvetlidir. Bu konuda geçmiş yıllar verilerine göre hesaplanmış elastikiyet değer-

lerin gelecekte yıllarda da geçerli olacağını kabul etmek çok yanıltıcı olabilir. Stratejinin düşük yatırım ve gelişme hedefleriyle tarım kesimi Türk iktisadi gelişmesinin en zayıf noktalarından birisi olarak ortaya çıkmaya adaydır.

KAMU KESİMİ

Klasik devlet hizmetleri kesimi ile ilgili olarak strateji belirgin tercihler getirmiyor. Bu konuda geçmiş yıllar plan ve programlarının alışılmış «reform» gereği tekrarlanarak kamu kesiminin «kalkınmanın yükü olmaktan çıkarılacağı» belirtilmekte. Ancak, bir yandan genel ve katma bütçelerin gelişmesi, bir yandan geçmiş reform denemelerinin büyük başarısızlıkları dikkate alınırsa bu oldukça soyut önerilerin fazla birşeyler getirmesini beklemek zordur.

Klasik devlet hizmetleri kesimi siyasal iktidarlarca işsizlik sorununun çözümü için başlıca araçlardan birisi olarak görüldükçe kamu hizmetlerinde iyileşme sağlayacak bir düzenlemeye gidilebileceğini sanmıyoruz. Oysa Stratejide de bu sorunun çözümünde kamu kesiminin de içinde yer aldığı hizmetler kesiminin gelişmesine büyük ölçüde bel bağlandığına göre önümüzdeki yıllarda da kamu kesiminin «ağırlığından», «etkin çalışmamasından», «kalkınmaya yük oluşundan» şikayetlerin devam etmesini bekleyebiliriz.

KAMU İKTİSADİ KURULUŞLARI NE OLACAK?

Kamu iktisadi kuruluşları konusunda Strateji bundan böyle Devletin büyük sermaye yüksek ve ileri teknoloji gerektiren, yeni, riskli ve millî savunmayı ilgilendiren alanlarda çalışacağını söylemektedir. Strateji metninde çok açık seçik belirtilmemekle birlikte, Sayın Başbakan ve Bakanlarca verilen çeşitli demeçlerle birleştirilince önümüzdeki dönem için özel kesim ile kamu iktisadi kuruluşları arasındaki sınır çizgisinin, kamu kesimi aleyhine, yeniden çizilmek ve kalkınmanın motoru olmak görevinin hemen tümüyle özel kesime bırakılmak istendiği anlaşılmaktadır.

Böyle bir tercihin siyasal tartışmasını

gerekli bulmuyoruz. Ancak, yalnız belli alanları kamu kesimine açık tutacak bir politikanın iktisadi yanlışlığına kısaca değinmek istiyoruz. Kamu kuruluşlarının halen etkin çalışmadığı bir gerçek. Fakat, aynı şekilde ortada olan bir başka gerçek, Türkiye'de özel kesimdeki kuruluşların büyük kısmının da etkinlikten çok uzak koşullar içinde bulunuşudur. Bu durum, geniş ölçüde çok yanlış ve abartılarak uygulanmış bir koruma politikasının ve belli grupların malî bakımdan desteklenmesi aracı olarak kamu iktisadi kuruluşlarının kullanılmasının sonucudur.

Önümüzdeki yıllarda Ortak Pazardaki rekabet koşullarında yaşamalarını sağlayacak bir etkinliğe kavuşturmak amacıyla bütün işletmelerin, dış rekabete açılmadan önce, bir iç rekabete itilmeleri gerekli olduğuna göre kamu kuruluşlarını bu rekabetin dışına çekerek yalnız «kâr-sız» alanlara kapamanın ve böylece özel kesim için bir dolaylı koruma sağlamanın anlamını kestirmek zordur. Gerçekte yapılması gereken şey kamu iktisadi kuruluşlarını geçmiş yıllarla felçli hale getiren temel kurumsal aksaklıkların düzenlenmesinden —örneğin, destekleme alımları görevinin bu kuruluşlardan alınmasından— sonra özel ve kamu kesimlerini koşulları belli dürüst bir rekabet içine itmektir. İktisadi etkinliğin ölçüsünü böyle eşit koşullarda girişilmiş bir rekabetteki başarı belirliyecektir.

Kaldı ki, böyle rakabete yönelik bir düzenleme içine girmiyen kamu iktisadi kuruluşlarında stratejide belirtilen reformun yapılabimesi, ya da böyle bir reformun kuruluşların çalışmalarında önemli bir iyileşme sağlayabilmesi beklenemez. Geçmişteki reform girişimleri bunun yerli başarısızlık örneklerini vermiştir.

SOSYAL ADALET

Stratejinin kamu ve özel kesimlerin çalışma alanlarına ilişkin olarak getirdikleri sosyal adalet açısından da büyük önem taşıyor. Kalkınmanın motoru olma görevini özel kesime veren bir politikanın sosyal adaletin gerçekleştirilmesi açısından fazla birşeyler getirmesi beklenemez. Böyle bir kalkınma modelinde yüksek kâr-

lardan yaratılacak geniş fonlara duyulan gerek, yüksek kârlarla işçi ücretleri arasındaki çelişme sosyal adalet kaygılarının, ister istemez, ikinci plana atılmasına yol açar. Nitekim Stratejide de bu konuda çekingen bir ifadeyle «...Sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanacak politikalar, perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir dengede tutularak geliştirilecektir» denilmek gereği duyulmuştur.

Stratejide fazlaca dikkat edilmek gereği duyulmayan gerçek, kalkınmanın günümüzde yaygın bir amaç olarak benimsenmesinin nedenin büyük kitlelerin refahında yaratacağı artışta yatışıdır. Yoksa, kalkınmanın nimetlerinden yararlanamayan kişiler bakımından millî hasıla rakkamlarındaki büyümenin fazla bir anlamı olamaz.

PLANLAMA ARAÇLARI

Uzun dönemli strateji iki plan döneminde kullanılan planlama araçlarında da bazı yenilikler öngörüyor:

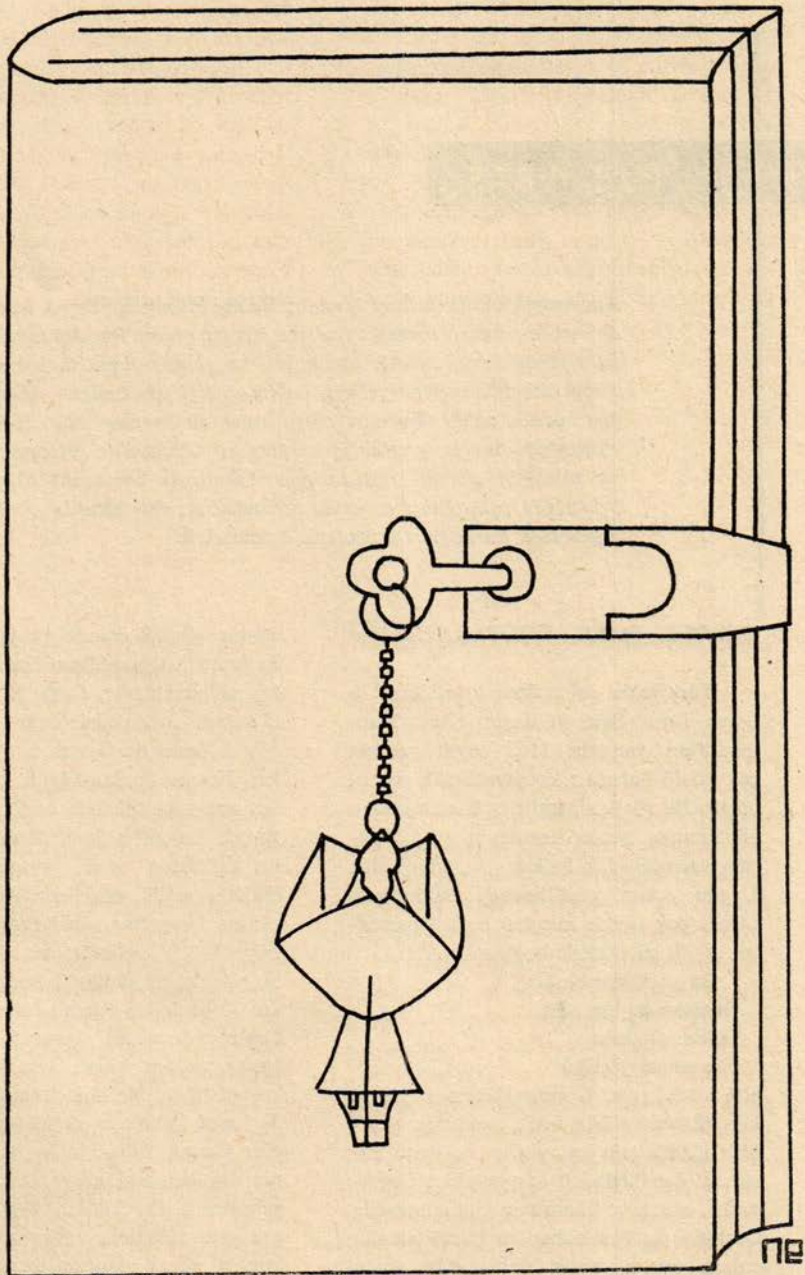
İlk olarak, planlarda tutarlığın sağlanması için gelecek yıllarda, geçmişte olduğundan daha fazla ekonometrik çalışmalara dayanılacağı anlaşılmakta. Nitekim, Üçüncü Beş Yıllık Plan hedeflerinin seçilmesinde ve Planın hazırlanmasında bu çeşit çalışmalardan ilk iki Plandakinden daha fazla yararlanılmıştır. Bu oluşum, teknisyen kadronun yetişmesi ve elde bulunan verilerin daha güvenilir hale gelmesi ölçüsünde beklenir bir şeydir. Ancak, plan tutarlılığının sağlanmasında çok yararlı sonuçlar verebilen ekonometrik çalışmaların planlama için bazı tuzaklar taşıdığını da gözden uzak tutmamak gerekir. Tutarlılık çalışmaları yetersiz verilerle ya da şüpheli tekniklerle yapıldığında elde olunan sonuçlar, bütün göz kamaştırıcı niteliklerine karşın, son derece yanıltıcı olabilirler. Kullanılan katsayılardaki ufak değişmelerin bazı durumlarda yaratacağı büyük sonuçlar nedeniyle kâğıt

üzerinde bir tutarlılık modeli olarak kusursuz sayılabilecek bir ekonometrik çalışmanın gerçekte planlama sürecinin en sakıncalı yönü olma olanağı var.

Ancak, ekonometrik tutarlık çalışmalarının yarattığı asıl sakınca bu çalışmaların dikkatleri uygulanacak politikalarından uzaklaştırma tehlikesinde yatıyor. Planlar tam bir tutarlılık örneği olsa ve kullanılan ilişkiler doğru olarak saptanmış olsa bile bir plan bu modelin amaçlarını gerçekleştirmeye yarıyacak politikaları yeterince öngörmüyorsa ya da öngörülen politikalar uygulanıyorsa yaratılan tutarlılık modeli anlam taşımıyacaktır. Daha açık deyişle, bir tutarlılık çalışması olmak sizin iyi seçilmiş politika tedbirleriyle iyi bir plan yapılabileceği halde gerekli politika tedbirleri eksik ya da yanlış bir tutarlılık çalışması plan olamaz.

Stratejinin planlama aracı olarak asıl getirdiği yenilik daha önce de kullanılmış beş yıllık planlara ve yıllık programlara «sektör ve alt sektör ana planları» ile «il planları»nın eklenmesidir. Birincilerin önemli bazı kesimlerde üretim ve tüketim planlaması yapmakta, ikincilerin ise bölgesel idarelerin kaynak kullanımı ile merkezi devlet örgütü kararları arasındaki tutarlılığı sağlamakta kullanılacakları anlaşılmaktadır. Gerekli ölçüler içinde, iyi kullanılan bu planların ülkenin kaynak israfını bir ölçüde önlemesi, bazı üretim darlıklarını hafifletme olanağı vardır. Ancak bu yeni eklerle yapılacak planlama çeşidinin dördü bulunduğu hatırlanırsa bu plan bolluğunun büyük bir bürokrasi çarkı yaratabileceği de gözden kaçmamalı.

Planlama sürecine karşı bürokratik ağırlık yönünden zaman zaman yükselmiye laşlıyan eleştirilerin haklı yönleri bulunabilir. İsrafı önlemeye, kaynak tahsisinde rasyonelliği gerçekleştirmeye çalışmanın da bir maliyeti vardır ve bu maliyet bir yerden sonra önlenmiye çalışılan israfı çok aşabilir. Planlamanın, varlık nedenine aykırı böyle bir bürokrasi tehlikesinden kendisini kurtarması gerekir.

Halkla Bütünleşmede Kooperatifçilik

Mehmet Hadi İLBAŞ

Kooperatifçilik bir halk girişimidir. Halkın bilincinden doğar, inancıyla beslenir, direnciyle engelleri aşarak uygulama alanına geçer. Tepeden inme kurulan, Devletin yöneticilerini atadığı kuruluşları kooperatif olarak kabul etmek güçtür. Kooperatifçilik halktan geldiği, halkın seçtiği yöneticilerle yürütüldüğü, desteğini halktan aldığı sürece anlamına uygun bir kuruluş olur. Halkın katkısının «biçimden» ileriye geçmediği kuruluşlara Türkiye’de «Kooperatif» demekle, bu sözcüğün anlamı yozlaştırılıyor. Yazımızda kooperatif sözcüğü yukarıda belirtmeğe çalıştığımız anlamda kullanılacak, «kooperatif» dediğimiz zaman özgür halk kuruluşları anlatılmak istenecektir.

GERÇEK HALK KOOPERATİFLERİ

Türkiye’de daha önce kurulmuş bulunan Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri yanında 1163 sayılı yasayla çok yönlü bağımsız kooperatifçilik getirilmiştir. Bu tür kooperatifler kuruluşundan yönetimine, proje hazırlayıp uygulamasına varıncayadek halkın yönetimindedir. Uygun ortam yaratılmadığı halde kısa sürede çok sayıda kurulan bu kooperatifler, çeşitli güçlüklerle boğuşmaktadır.

Bu güçlükler başlıca,

Örgütlenme güçlüğü

Eğitim yokluğu

Finansman güçlüğü

gibi konulardır. Kooperatiflerin köylerde kurulduğunu düşünürsek, yukarıda belirtilen güçlüklerin aşılmasının ne denli zor olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Örgütlenme, eğitim ve finansman gibi konularda Devletin katkısı olmadan kırsal alanda oturan eğitim düzeyi düşük, finansman kaynağı kıt insanların başarı sağlaması kolay değildir. Devlet ise, ne kooperatif kuran köylerin örgütlenmesine el uzatmakta, ne tutarlı ve etkili bir kooperatifçilik eğitimiyle konuya girmekte, ne de

binbir güçlük içinde proje uygulamaya kalkışan kooperatiflere finansman kolaylığı sağlamaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin arkasında Ziraat Bankası en büyük destektir. Tarım Satış Kooperatifleri Ticaret Bankanlığının koruyucu kolları arasında titizlikle beslenir. Ne varki, gerçek bağımsız halk kooperatifleri bu tür destekten uzak, koruyucusuz, güçlüklerin çeşitli engellerin kucağında var olmak kavgasını sürdürmektedir. Neden böyledir? Yöneticileri aracılığıyla Devletin yürüttüğü güdümlü kooperatifler halkın bilincinden doğmamıştır. Oralarda Devlet yöneticileri herşeydir. İş onlarla başlar, onlarla biter. Oysa **bağımsız halk kooperatifleri bir bilinçlenmenin ve bu bilinçlenme yönünde örgütlenmenin ürünüdür.** Gerçek üretici olan halkın bilinçlenip örgütlenmesi, çıkar çevrelerinin işine gelmemektedir. Halkın örgütlenmesi, üretimden tüketime kadar uzanan alanın kontrol altına alınması demektir. Bu durumda aracının, tefecinin nefesi kesilecektir. Oysa, bunlar üreticinin örgütlenmediği toplumlarda kolay ve tatlı bir kazancın rahatlığı içindedirler. Temsilcileri aracılığıyla kooperatiflerin örgütlenmesi, eği-

timi ve finansman desteği görmesinde Devletin önyak olmasına karşı çıkmaktadırlar. Öyle ki, bu temsilciler kooperatifleri Rusya'daki kolhozlara benzetecek kadar ileri gitmekte, dolayısıyla kooperatifçiliği kötülemektedirler. Osa, Türkiye'nin dengeli kalkınmasında bağımsız halk kooperatifleri en etkili araçlardan biridir.

Dikkat edilirse, ülkemizde özel kesim ve Devlet yatırımları genellikle çakışmaktadır. Nerede devlet yatırımları varsa özel kesim yatırımları da çoğlulukla oradadır. Devlet yatırımlarının azaldığı yerlerde özel kesim de sahnede gözükmemektedir. Hele köylerde her ikisini de bulamazsınız O halde özel kesimin de, devletin de gitmediği yerleri kim kalkındırarak? Bu yerler olduğu gibi bırakılacaksa dengeli kalkınma nasıl sağlanacak? Gittikçe köylerin boşalmasını, kentlerin çirkinleşmesini, belediyeçilik yönünden içinden çıkılmaz durumlara düşmesini doğuran köyden kente akın nasıl önlenecek? Özel kesim bu sorulara cevap vermek istemez. Devlet baba, herkese «ya sabır» çekmesini sağlık verir. Her iki öneri de soruna çözüm yolu getirmemektedir.

Devletin de, özel kesimin de ilgi duymadığı bu alanı üçüncü kesim dediğimiz kooperatif kesim dolduracaktır. Gücünü halktan alarak inanılmaz bir dayanışma ve sermayeyle yatırımlara girecek bir kooperatif kesim, binlerce köyde emeğinin değerlendirilmesini, daha bol ürün alınmasını, tarıma dayalı endüstrinin kurulmasını sağlayarak üretim tüketim zinciri arasına yabancı bir halka girmesine izin vermeden halktan halka ulaşmada önderlik edecektir. O zaman her köyde karanlığın, eğitimsizliğin, üretimsizliğin, yoksulluğun yerini aydınlık ve bolluk alacaktır. Son birkaç yıl içinde sessizce bu çığır açılmıştır. Uyanan halkın bilinçli birleşmesiyle oluşan çok yönlü halk kooperatifleri bir zincirin halkaları gibi Türkiye'nin bir başından öbür başına birleşmektedir.

Burada devlete büyük bir sorumluluk düşmektedir: halkın kooperatifleşme yönünde gelişen bilinçlenmesini desteklemek. Böylece, kendisinin yapamadığını, özel kesimin yapmak istemediğini gerçek üretici olan halkın yapması olanağı doğmuş

olacaktır. Bu, devletin yükünü alzaltacağı gibi, halkın kendi olanaklarıyla üretim gücünü artırmasını ve ekonomimize büyük katkıda bulunmasını sağlayacaktır.

DEĞERLENDİRİLMİYEN BİR KAYNAK

Türkiye'nin emrine kendiliğinden girmiş bir kaynak vardır ki, yıllardır çarçur edilir. Yıllardır başıboş bir sel gibi dilediğince akmasına göz yumulur. Bu kaynak işçilerin yurtdışında kazandıkları paradır. İşçiler kazandıkları paraları ne yapacaklarını bilemezken yetkililer miras-yedi umursamazlığı içindedirler. Oysa, bizim gibi geri kalmış bir ülkede böyle bir kaynak, karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelecek itici güç olarak kullanılabilir. Resmi ağızlara göre, bugün yurtdışında 600.000 Türk işçisi vardır. Bizim çeşitli kez yurtdışında işçiler arasında yaptığımız araştırmaya göre, işçilerin ortalama aylık kazançları 900 DM.dir. Yine ortalama olarak her işçi kolaylıkla her ay 300 DM. biriktirebilir. Bu, $600.000 \times 300 = 180.000.000$ DM. eder. Ayda 180.000.000 DM.lık bir birikim yılda 2.160.000.000 DM. demektir. Her yıl yuvarlak olarak 10 milyar Türk liralık bir yatırımla, beş-on yıl içinde yeni bir Türkiye yaratmak mümkündür.

Bugüne kadar böyle güçlü bir kaynak çeşitli yollarla Türkiye'ye getirilebilir ve Türkiye'nin sanayileşmesinde kullanılabilirdi. Anlaşılmaz bir vurdumduymazlık içinde bu yapılmadı; halâ da yapılmamaktadır.

ÖNERİMİZ

Türk tarihinin hiç bir döneminde karşımıza çıkmamış böyle bir fırsatı kendi gidişine bırakmaya devam etmenin gelecek kuşaklar önünde günahı büyüktür. Hızlı ve dengeli bir kalkınmayı gereksindiren ülkemizde, hiç bir kaynağın çarçur edilmemesi tümümüze düşen bir görevdir. Yarının Türkiye'sinde en etkili rollerden birisini üstlenecek olan kooperatif kesimi adına önerimiz şudur:

Yurtdışında bulunan işçilerden kırsal alanlardan olanların kendi bölgelerinde kurulmuş kalkınma kooperatiflerine gir-

melerini sağlamak. Devlet; sözünü ettiği miz kooperatiflerin iyi organize olmaları, tutarlı proje hazırlamaları yönünde yardımcı olmak suretiyle bu girişi büyük ölçüde kolaylaştırabilir. Yurtdışındaki işçilerin çoğunluğu kendi bölgelerini kaldıracak her türlü girişimi heyecanla desteklemek eğilimini göstermektedir. Devlet tarafından sağlık verilen kooperatiflere şevkle sarılacaktır. Böylece her yıl yanlış yatırımlara kayan milyarlar geri kalmış bölgelerin sanayileşmesine yönelecektir. Yabancı bankalarda bekleyen Türk işçilerinin biriktirdiği paralar, aynı yöndeki kalkınma girişimlerine kayacaktır. Kısa zamanda, devletin gidemediği, özel kesim için hiç de çekici olmayan kırsal alanlar, gerek bir saniyeleşmeye tanıklık edecektir. Ayrıca, her yıl yurtdışına giden işçilerden kırsal alanlardan olanları kendi bölgelerindeki kooperatifler yoluyla göndermek ve her işçinin kooperatifine 10-15 bin liralık bir katkıda bulunmasını sağlamak, kooperatif kesimin güçlenmesine yol açacaktır. Bugüne dek çarçur edilmiş güçlü bir kaynağı arkasına alan bir kesim, bugünden sonra ülkenin kalkınmasında söz sahibi olacaktır. Beş yıl süreyle yürütülecek böyle bir deneme, kooperatif kesimin aynı sürede özel kesimden daha çok ve yurt kalkınmasında daha etkili bir yatırımı gerçekleştirdiğini ispatlayacaktır.

BAŞARILI ÖRNEKLER

1163 sayılı yasaya göre kurulmuş kalkınma kooperatifleri yeni olmakla beraber başarılı atılımlar yapmağa başlamışlardır. Bugün için sayıları az olan bu tür kooperatifleri kısa sürede başkaları da izleyecektir. İzmir'in Bademler Kalkınma Kooperatifi kendi kıt olanaklarıyla bir sera kurmuş, üretime geçmiştir. Denizli'de Akkent Kooperatifi 20 milyonu aşan bir yatırımla bir meyva suyu ve konservecilik tesislerini tamamlama çabası içindedir. Samsun'da Engiz Kalkınma Kooperatifi Sütçülük tesislerini kurmuş, çoktan üretime geçmiştir. Orta Anadolu'da Tarsan ve Çandır Kalkınma Kooperatifleri başarılarını sürdürmektedirler. Kayseri'nin Talas Bucagında kurulmuş olan Tarsan modern bir sütçülük tesisi kurmuş; daha yakın zaman-

da bu tesislere yeni eklemeler yapmıştır. Kayseri'nin pastörize süt ve yoğurt tüketiminin büyük bir bölümünü karşılayacak düzeye gelmiştir.

Yozgat'ın Çandır Bucagında kurulan Çandır Kalkınma Kooperatifi, tüm ortaanadolunun yazgısına etki yapacak çok büyük tesisleri işletmeye açma çabası içindedir. Çandır'ın projesi ilk aşamada 15 milyon sabit yatırım, 38 milyon işletme sermayesi olmak üzere 53 milyonluk dev bir tesistir. Son aşamada işletme sermayesi ile birlikte yatırım tutarı 160 milyon lirayı bulmaktadır. Modern bir ayıçığı yağfabrikası kuran Çandır Kooperatifinin bir özelliği de, bölge çiftçisine çok geniş olanaklar sağlamasıdır. Birinci aşamada, 25 milyon, ikinci aşamada 50 milyon, son aşamada 100 milyon lira ayıçığı ekicisine her yıl ödenecek paradır. Tarıma dayalı sanayi ile çiftçinin nasıl kalkınabileceğinin güçlü örneğini verecek olan Çandır kısa süre sonra işletmeye açıldığında Ortaana dolu köylerinin büyük çoğunluğu top-rağını rasyonel bir biçimde değerlendirmek olanağına kavuşacaktır.

Kalkınma Kooperatifçiliği alanında önderlik eden bu kooperatifleri çok kısa sürede çeşitli bölgelerde daha başka kooperatiflerin de izleyeceği günler uzak değildir.

NEDEN ÜÇÜNCÜ KESİM?

Ülkemizin sanayileşmesinde bir devlet kesimi, bir de özel kesim vardır. Devlet kesimi devletin yurt kalkınması yönünde yaptığı girişimlerdir. Özel kesim, özel kişilerin özel çıkarlarını öne alan ve kısa sürede büyük kâr'ı amaç edinen girişimdir. Devlet kesiminin yatırımları, Türkiye'nin kalkınmasını tek başına sağlayacak güçte değildir. Özel kesimin bugüne kadar sürdürdüğü yatırım politikasıyla dengeli kalkınma hiç bir zaman gerçekleşmeyecektir. Çünkü özel kesimin önde tuttuğu amaç, yurt kalkınması değil, kısa sürede büyük «kâr»dır. Amaç bu olunca, Türkiye'nin gereksindiği sanayi türüne değil, kâr'lı sanayi türüne, gelişmemiş bölgelere değil, alt yapı hizmeti tamamlanmış ulaşım olanağı kolay, organize olmadaki güçlük çekilmeyecek bölgeler seçilir. Bu bölgeler, ge-

nellikle gelişmiş bölgelerdir. Bu nedenledir ki, ülkemizin bazı bölgeleri yatırım bombardımanı altındadır. Öte yandan öyle bölgeler vardır ki üç kişiden fazla işçi çalıştırabilen işyeri bulmak o'nakasıdır.

Yurdumuzda yatırımların özel kesime de, devlet kesimine de açık olduğu ve her iki kesime de eşit olanaklar sağlanması gerektiği yolundaki sözleri sık sık duyarız. Ne var ki, bugünkü politikayla, devlet kesimi politik baskılara göre yön değiştirdiği, istenilen düzeyde yatırım yapmadığı sürece özel kesim yoksulu daha yoksul, zengini daha zengin etmekle kalmayacak, kalkınmış bölgeleri daha çok kalkındırıp geri kalmış bölgeleri kendi yazgısına bırakacaktır. Böylece, Türkiye'nin geniş bir kesiminden belli yörelere nüfus akımı hızını ve çapını artırarak sürecektir. Bu yöreler hızla sanayileşirken, kentler kontrol dışında bir büyümeyle yüz yüze geleceklerdir. Belediye hizmetlerinin yetişemediği sanayi kentleri kısa sürede bir gece-kondular kenti olmaktan kurtulamıyacaklardır. Öbür yandan boşalan kesimlerde topraklar işletilmediği için tarımsal üretim gerileyecek, yoksulluk biraz daha artacaktır.

Türkiye'de sürüp gitmekte olan denge-sizliği ortadan kaldıracak yeni bir düzenin gereği tartışma götürmeyecek denli açıktır. Bu düzen, halkla bütünleşmeyi amaç edinmek zorundadır. Halkla bütünleşmenin yolu kooperatifçilikten geçer. Halk kooperatifleşmek suretiyle, kendi olanaklarını biraraya getirir; bu olanakların yönetimini üstüne alarak gelişmemiş bölgeleri

kendi gücüyle gelişme düzeyine doğru iter.

Özel kesim sözcüleri halkın kendi kendine örgütlenemeyeceği, kurduğu örgütlerin zayıf kalacağı ve böylece yurt kalkınmasında etkili olamayacağı noktasında karar kılarak, özel kesimin örgütlediği sermaye şirketlerini kalkınmanın tek çıkış yolu olarak göstermektedirler. Onlara göre, örgütlenmeyi iyi bilen sermaye şirketlerini halka açık şirketler biçimine sokmak suretiyle, halkın da yatırımlara katılması sağlanmış olur. Gerçek hiç de böyle değildir. Önce, halka açık olduğu ileri sürülen sermaye şirketleri birer halk kuruluşu olmaktan uzaktır. Ayrıca, bu şirketlerin yönetimi başından sonuna dek sermayedarların elindedir. Onların isteğini, şirket ortağı olan halk frenlemek olanağına sahip değildir. Öyle olunca, şirketin yine kâr amacı başta olan ve dilediği yere yatırım yapan klâsik sermaye şirketlerinden daha değişik bir görüntüsü yoktur. Üstelik buradaki «halka açık» sözü de aldatıcıdır. Halka açıklık yönetiminde halka açıklık olmayıp, sermayeyi toplamada halka açıklıktır. Sermaye çoğunluğu yine şirket kurucularındadır. Halk burada, gerekli sermayenin toplanmasında yardımcı araç olmak niteliğinden öteye geçememektedir. Oysa, gerçek halk kooperatiflerinde sermaye de, yönetim de halkındır.

Tüm kötülemelere, suçlamalara rağmen kısa sürede halkın bilincinden doğup gelişen bağımsız kooperatifler hızla örgütlenecek Türkiye'nin beklediği dengeli kalkınmayı sağlayacak olan üçüncü kesimin oluşup güçlenmesi yolunu açacaktır.

“günümüzün büyük romanı...”

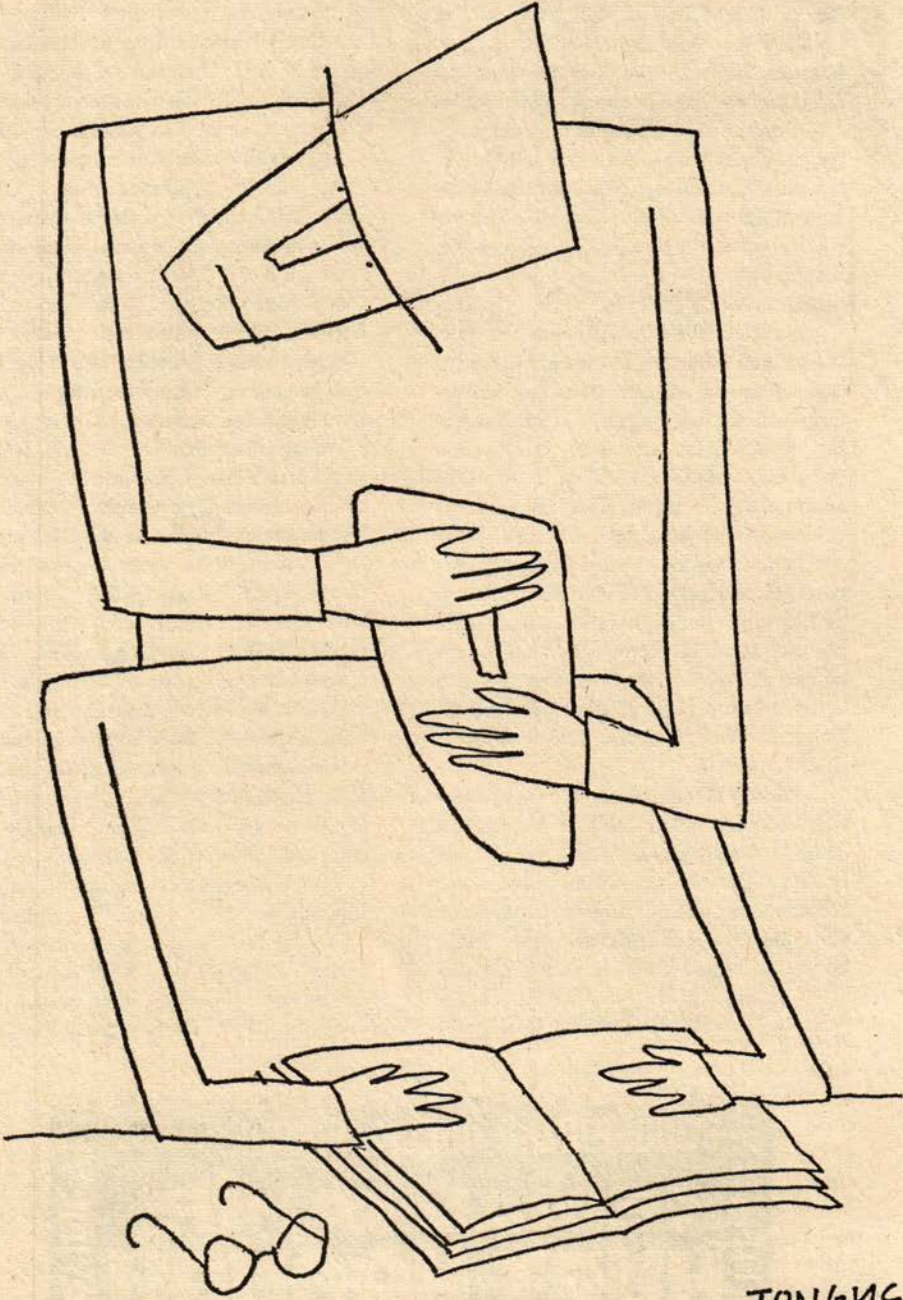
KEMAL TAHİR

KURT KANUNU

“düşeni yemek kanundur”

Kemal Tahir'in Bilgi Yayınevinden çıkan diğer eserleri: Devlet Ana●Yorgun Savaşçı●Sağırdere●Körduman●Rahmet Yolları Kesti●Yedi Çınar Yaylası● Köyün Kamburu●Büyük Mal●Göl İnsanları

BİLGİ YAYINEVİ

— Bil Bakalım Ben Kimim ?

TÜRK KARİKATÜRÜ ÜZERİNE

AÇIK OTURUM

Karikatürcüler Derneği, karikatürcülerin katıldığı; «Türk Karikatürü Üzerine» bir açık oturum düzenledi. Banda alınan bu açık oturuma; Yalçın Çetin, Ferruh Doğan, Semih Balcıoğlu, Oğuz Aral, Veysel Donbaz, Ferit Öngören, Mim Uykusuz, Şadi Dinççağ, İbrahim Ersaraç, Turhan Selçuk, Orhan Özdemir, Erdoğan Başol katıldılar.

İlginç kısımlarını özetliyerek yayınladığımız açık oturumun bu bölümünde; Türk Karikatür sanatının gelişimi ve geçirdiği bazı bunalımlar ele alınıyor. Açık oturumun sonunda karikatürcüler; kendilerini tanıtıyorlar.

FERİT ÖNGÖREN - Karikatür tarihimizde Cemal Nadir'in özel bir yeri var. Cemal Nadir, Cumhuriyet inancı ve Cumhuriyete olan aşırı tutkunluğu ile kendisinden önceki karikatürcülerden ayrılıyor. Diğer karikatürcüler gibi Avrupa karikatürünü taklitle başlamıştır, çizgi sini dışardan getirmiştir. Fakat bundan sonra Cemal Nadir'in yaptığı şey, bizim olan şeydir. Sabahtan akşama kadar İstanbul'u sokak sokak dolaşarak, İstanbul'un yerli evini, insanını, satıcısını, tipini çizmeğe ve geliştirmeye başlamıştır. Bu döküman çalışması sonunda Cemal Nadir yerli bir çizgiye ulaşmıştır. İlk çizgilerini incelediğimiz zaman, bütün arkadaşların Cemal Nadir'den çıktığını sonra kendi kişiliklerine yönelindiklerini görüyoruz. Bence karikatür bir gelenek meselesidir. Bir ülkede bir karikatür geleneği yoksa, o ülkenin genç karikatürcüleri sürekli dışarıya öykünmekte, böylece o ülkede bir karikatür mayası gerçekleşmemektedir. Halbuki bugün Türkiye, karikatür yönünde kişiliği olan bir gelenek sahibidir. Dünya ölçüsünde ustalar yetiştirmiştir. Bence bunun gerçekleşmesinde Cemal Nadir'in eğitici yanının ve yerli gözlemlerinin payı büyüktür.

TURHAN SELÇUK - Ferit arkadaş; önünde bir örnek olmadığı zaman batıya

bakıyor karikatür sanatçısı ve batıdan örnekler alıyor, onun tesiri altında kalıyor, başta, sonra zamanla bundan ayrılıyor. Cemal Nadir de kendisinden önce gelen karikatürcüler olmasına rağmen dışarıya, batıya, Avrupaya bakarak kendi şahsiyetini geliştirmiştir, dedi. Bu bir noktada doğru, kendisinden önce gelen Cem'e benzemiyor Cemal Nadir, öbürlerine de benzemiyor. Yepyeni bir çizgi ortaya atarak çıkıyor, daha sade, daha basit çizgilerle geliştiriyor sanatını.. Cemal Nadir o sırada Avrupa'da isim yapmış bir kaç karikatürist var, onların çizgilerine benziyor çizgileri... onlardan örnek almış, sonra, kendi şahsiyetine yavaş yavaş uydurarak geliştirmiş çizgisini. Cemal Nadir'i kendi zamanı içinde değerlendirsek, Cemal Nadir karikatürü geniş bir kitleye sevdirmiştir.. günlük gazeteye girmesine sebep olmuş, kendisinden sonra genç bir kuşağın yetişmesine vesile olmuştur. Ramiz'de, Cem'de bu olanakları görmüyorduz.

Cemal Nadir kendi çizgisini geliştirirken benim dikkatimi çeken bir şey var. Kendisinin çizdiği yıllarda batıda karikatür büyük bir hamle yapmış, 'yazısız' karikatüre, grafik sanata doğru bir yönelme olmuş. Cemal Nadir bunun dışında kalmış.. Karikatüre başladığım zaman

ben de Cemal Nadir'in etkisindeydim, başka örnekler yoktu önümüzde.. fakat daha Cemal Nadir ölmeden önce, kitablıklarda bir kaç batı karikatürü örneği gördüm. Bunlar bizim çizdiklerimizin, Cemal Nadir'in, Ramiz'in, bizlerin çizdiklerinin çok dışında çizgiler, çok dışında anlayışlardı.. Başta bu çizgileri biraz tuhaf sandım hatta zayıf dahi buldum.. Çünkü bizde daha süslü çiziliyordu Daha.. sonra Fransız karikatüristlerini, Mose'u, Chaval'i gördüm, bunların çizdikleri üzerine eğildim.. Yepyeni bir dünya doğmağa başladı bende.. Ve karikatürün ne olduğunu o günden sonra anlamağa başladım.. Daha önce karikatür, Cemal Nadir'in yaptığı gibi, bir su derdini, temiz meyva yol derdi, süt derdi gibi şeylerle uğraşan bir sanat koluydu.. ben de böyle görüyordum.. Cemal Nadir İkinci Cihan Harbinde politik yöne eğilmişti, Ramiz'de bu yönde günlük gazetelere çizmişti. Ama bunun dışında Türk karikatürü sosyal meselelerden uzakta, Anadolu'dan uzakta, Anadolu'nun meselelerinden uzakta bir yöntemin içindeydi. Bu meseleler daha sonra Cemal Nadir'den sonraki kuşak tarafından ele alınmış, ve Türk karikatürü bugün en verimli çağına ulaşmıştır. Türk karikatürcülerinin diğer ülke karikatürcülerinden ayrıldığı ve güçlü olduğu husus ele aldıkları sosyal ve devrimci konulardır. Türk karikatüründe bugün otuz isim varsa, en aşağı onbeş-yirmi karikatürist halka dönük konuları işlemekte.

FERRUH DOĞAN - Cemal Nadir öncesinin yada sonrasının kişilerini çok önemsemekle beraber, ben daha geriye giderek, Türk karikatürünü Tanzimattan başlayan batılaşma hareketinin içinde yorumlamak istiyorum. Karikatür basılarak çoğalan, yayılan ve halka ulaşan bir sanat, bir haberleşme aracı.. Fransız ihtilalindeki çelişikliklerin çizgi biçimine dönmesi ve özellikle Flaman ressamlarından başlayan bir çaba ile karikatür bir kavga aracı olmuş ve basın yolu ile bütün dünyaya yayılmış.. Cemal Nadir bir ulusal bilincin yetiştirdiği, Cumhuriyet kurma devrinin karikatürcüsü idi.. Politik bakımdan tek parti dönemi idi ve bunun de simgesi imtiyazsız, sınıfsız bir ülkeyiz lafı idi.

Cemal Nadir, bunun heyecanı içinde karikatürler yapmış ve gerçekten o zaman için çok başarılı olmuş, basına, halka sevdirmesi yönünden büyük bir yeri vardır, Türk karikatüründe.. Türkiye de karikatür gelenegi derken, diğer sanatlarda olduğu gibi karikatür sanatçıları da batıdan örnekler aldılar.. Özellikle Cem de başlayan, Cem'in ismiyle somutlaşan Türk karikatür sanatında görüyoruz ki Cem'in Avrupadaki örnekleri çok.. Sonra Cemal Nadir batıdaki karikatürleri, özellikle Alman karikatürünü görmüş, bakıyorsunuz onun çizdiği insanların aynı Alman karikatürcüsünde var.. Demek ki bir yerlilik mevzu bahis değil. Bir çağ beraberliği var.

Sonra çok partili hayata geçiş, gene batıdan gelen batılı metodlarla Türk sanatçıların, Türk fikir adamlarının Türkiye hakkında yeni görüşlerin ortaya çıkması dönemi.. Bir 'Garip' hareketi, yani Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat hareketinin ortaya çıktığı devir.. Bir Sait Faik hikayesinin başladığı devir.. Bir Bedri Rahmi'nin başka türlü resim yapmağa başladığı devir.. Bu hareketler batıya bakılarak yapıldı.. Fakat bu batının kopyacılığı değildi.. Biz de batı metodunu kullanarak kendi meselelerimizi, kendi çizgimizi, kendi konularımızı ortaya döktük.. Türk karikatürü kişiye hücum eden politika karikatürü yerine toplumun temel ilişkilerini soyutlayan, Cemal Nadir de gördüğümüz telefon meselesi, su meselesi, yol meselesinin bir özel mesele olmayıp, bir sistem meselesi olduğunu ortaya atmıştır, batıdan gelen bir düşünce ile.. Türkiye'nin demokrasi denemesine, özgürlük denemesine girişme zorunluluğu, ekonomik temel çelişkilerin ortaya çıkmasını sağladı.. Karikatürcü bu çelişkilerin karikatürünü gördü, bu da onu gerek öz, gerek biçim bakımından bir yeniliğe itti.. Bu özü batının felsefesinden, batıdan demokrasi ile birlikte gelen sınıf fikrinden aldılar. Çizgiyi de dolayısıyla batıda arınan, gelişen bir çizgide buldular. Her karikatürcü kendine göre öz ve biçimini belirledi, kendini aşağı bu günkü devreye geldi.

NEDEN: GERİ KALMIŞLIK MI?

TURHAN SELÇUK - Karikatür tarihine baktığımız zaman Türkiye, karikatüre ve karikatürün gelişmesine çok sonra katılan bir ülke.. Bu neden oluyor?

SEMİH BALCIOĞLU - Bu da resmin yasaklanmasından oluyor..

TURHAN SELÇUK - Geri kalmış ülke olduğu için resmi yasaklıyor.. geri kalmış ülkede doğmuyor karikatür, uygar ülkelerde doğuyor... Gelişiyor, geri kalmış ülke sanatçısı da ister istemez batının etkisinde kalıyor..

OĞUZ ARAL - Resim Türkiye'de yasaktı, geri kalmış olduğu için değil.. Türkiye'nin kültürel alanda geri kalmışlığını kabul etmiyorum.. Resim yasaklandığı zaman ne ekonomik bakımdan, ne kültürel bakımdan Türkiye geri kalmış bir ülke değildi... Resim dini nedenlerden ötürü yasaklanmıştır oysa o sıralarda bir takım fikir hareketleri vardı Osmanlıda.. sanat hareketleri vardı Osmanlıda..

FERİT ÖNGÖREN - Karikatür Türkiye'de geç başlamadı.. Fransa'da 'Charivari' 1830 da çıktı, 1841 de İngiltere'de Punch çıktı.. Bizim Diyojen'de 1876 da çıktı.. Bütün dünyanın karikatür çizimine, mizah dergilerine baktığım zaman Türkiye beşinci, altıncı sırada yer alıyor. Türkiye'de çok eski bir çizgi geleneği var. ilk karikatürcüler, Cemal Nadir'e varıncaya kadar, bu çizgi geleneğine Tezhip, minyatür, nakış geleneğine yaslanarak çizmişlerdir. Bilhassa Cem devrindeki karikatür çizimindeki ince çizgiyi batıya bağladığımız kadar, bizim tezhibin meşk usulüne, kalem usulüne, hatta eski yazıya bile bağlamak mümkündür..

YALÇIN ÇETİN - Ben bir ülkenin geri kalmışlığının ekonomik münasebetler içinde görülebileceğini düşünüyorum. Yani resmi yasakladık diye karikatürün gelmemesine ve bunu da iktisaden geri olmamıza bağlamıyorum. Bu dinsel bir açıdan resmin yasaklandığı devir, kendi ekonomik süreci içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun Avrupanın geri medeniyetine karşı bayağı medeni usuller getirdiği dönem raslar. Osmanlı İmparatorluğu önce ekonomik olarak sonra kültür olarak kendisini yok etmesine karşı, batı kültü-

rünün batı ekonomisi ile gelmesi ile karikatür de batıdan bir kültür kolu olarak bize aktı. Cem döneminde de, Cemal Nadir döneminde de 50 kuşağında da —ki Türkiye'nin karikatür konusunda ana çizgiyi getiren üç kuşak olarak var sayıyoruz bunları— batı ile sıkı bir ilişki görüyoruz.

Cem'in kendi döneminde, karikatüründe anlatmak istediği şey, aslında batılılaşmanın belirli bir parçasını ifade etmekten öteye gitmiyor. Cemal Nadir dönemi de öyle, 50 kuşağı da öyle.. Ve 50 kuşağından sonra, 50 kuşağı ile içiçe başlayan bir karikatür hareketinin bir başka anlamı da var olmağa başladığını meselelerine, kendi öz meselelerine, ülkesinin meselelerine döndüğünü var sayıyorum. Şimdi, meseleye ben şöyle bakmak istiyorum: Karikatür, var olduğundan bu yana çeşitli dönemlerde, belirli bir bozukluğun üstüne varmış, hücum etmiş. A) Bozukluk, önce genel bir sistemin bozukluğudur, sistem bozuk olunca da.. B) Bu sisteme bağlı kurumların organik olarak bozuklukları söz konusudur. Kurumlar bozulunca, kurumları yöneten kişilerin bozuklukları da ortaya çıkar. Kurumlardaki yönetici kişilerin bozukluğu, Cem döneminin karikatür konusu olmuştur. O zamanın ekonomi ve politik meselelerdeki kültür gelişmesi, bazı şeylerin belirli miktarda anlaşılabilir olması, Cem dönemi karikatür anlayışını bu çerçeveye içinde tutmuştur. Cemal Nadir ise batı kurumlarıyla daha fazla içiçe olmamızdan ötürü, o dönemde kurumlardaki yöneticilerin bozukluğunun peşi sıra, kurumların bozukluğu da söz konusu edilmeğe başlandı. Yani, bir adam bozuksa, bu adamın çalıştığı daire niye bozuk de değildir, gibi.. Örnekleri de verildiği gibi Cemal Nadir karikatürünü belirli kurumların bozukluğu üzerine, Belediye bozukluğu, sular idaresi bozukluğu üzerine götürmekten de öteye varıramamıştır. 50 döneminden bu yana gelen karikatürü ben, ana çelişkinin ortaya çıktığı, yani, asıl sistemin bozukluğu meselesinin ortaya çıktığı ve karikatürcülerin bunun farkına vardığı dönem olarak alıyorum. Batıdan demokrasi fikriyle beraber emek ve sermaye fikri ve bunun felsefesi geldiği zaman her aydın gibi karikatürcü

de kendi sanatını nereye doğru yönelteceğini düşünmek zorunda kalacaktı ve bu konu ordan gelirken beraberinde elbette bir takım biçim beraberlikleri de getirecekti. Burada söz konusu olan Cemal Nadir'in daha önce Cem'in yaptığı gibi, ustalarına, yani batının ustalarına bakmak, elbette 50 ve ondan sonraki kuşağa da belirli bir yere kadar batı ustalarına bakmak zorunluluğunu verecekti. Bu yapıldı ve bu kuşak da kendi öz meselelerine kendi konusunun özüne eğilirken kendi biçimini de arama zorunluluğu duydu. Türk karikatürü bugün dünyanın sayılı karikatürleri arasında yer alıyorsa kendine doğru aradığı biçim şahsiyetinden ve bu şahsiyete varmasından ötürüdür diye düşünüyorum.

KARİKATÜRÜMÜZE GİREN KÖYLÜ

OĞUZ ARAL - Cemal Nadir sonrası kuşağın batıda beğendiği, seçtiği ülkelerin karikatüristleri, yani karikatür ustaları, bize karikatürün nasıl yapılacağını gösterdikleri gibi, yanlış bir takım fikirler edinmemize de sebep oldular. Ben ozaman, Türk karikatürünün yapılmakta olduğunu, gerçek anlamıyla karikatür yapılmakta olduğunu kabul etmiyorum. Batı karikatürcüsü ile birlikte yanlış bir takım dünya görüşleri de geldi. Çünkü adamın çizgisini aldığımız gibi bizi hiç ilgilendirmeyen konularını da, dünya görüşünü de, ekonomik görüşünü de beraber aldık.. Adam ıssız adada çok mutsuzdu, biz de yaptık ıssız adada mutsuz adamlar.. Türkiye'de yıllardır karikatür yapılmakta —yüz yılını bile kutladık— Bunu da batıdan öykünerek aldık, yahut batı fikri ile aldık. Fakat batıda ses getirecek, batıda bir ekol yaratacak bir karikatüristimiz çıkmadı hâlâ... Biz ancak kendi kendimizi anlattığımız zaman, karikatüre kendi meselemizi koyduğumuz zaman ustayız. Yoksa batıya öykündüğümüz zaman, batı meselesini batı kafası ile anlattığımız zaman usta değiliz. Üstelik karikatür de yapmıyorduk sayılır.. Türk karikatürünün var olduğu, gerçek anlamda var olduğu devre, Türkiye'yi anlattığı, Türkiye'yi tanıdığı zaman daha doğrusu tanıyabildiği kadar, bir toplumcu görüşle tanıdığı zamandır.

Ve bu konuda Mim Uykusuz çok önemli benim için.. Şundan önemli; batı karikatürünü alıp, batılı meseleyi biz çizdiğimiz zaman, yahut Cemal Nadir sonrası kuşağı çizdiği zaman, Mim Uykusuz, Türkiye'de köy sorunları da olabileceğini, benim için Hüseyin Mumcu da var bu anlamda, bizim tanıdığımız dünyanın dışında başka bir dünyayı çizgileri ile bize getirmişlerdir. Türk karikatürü bundan sonra gerçek anlamıyla var olmağa başlamıştır. Onun için Uykusuz'un bu konuda ne düşündüğünü merak ediyorum...

"50" KUŞAĞI HESAPLAŞIYOR

MUSTAFA UYKUSUZ - Arkadaşlar şimdiye kadar karikatürün gelmişini, geçmişini anlattılar. Çoğu ile hemfikirim yalnız bir lafa dokunacağım. 1950'den sonra başlatıyorlar karikatürü, yani yeni kuşağın karikatürünü, 1950'den önce bir karikatürün var olduğunu veya bundan bahsetme gereğini duymadılar. Halbuki 50' den önce bir Hüseyin Mumcu vardı, ben vardım —âcizane— Semih vardı, Turhan vardı, Ali Ulvi, vardı Ferruh vardı.. bunlar da bir şeyler getirdiler zannediyorum. Cemal Nadir meselesine gelince, o elbette bize ustalık yaptı... Büyük karikatürcüydü, yalnız bir sınıfın adamı değildi. Halk için bir şeyler çizdi, fakat çoğu zaman hükümetin yanındaydı. İç politika da hiç bir zaman hükümeti karşısına almadı. Ona sakıncalı mı görünüyordu, lüzum mu görmüyordu, bilmiyorum... halbuki sömürülen bir sınıf vardı, onun savunmasını rahat rahat yapabiliirdi. Onun zamanında olduğu halde ben bu meseleleri ele aldım. Eğer bugün iki satır benden bahsediliyorsa, bu yüzdendir... Cemal Nadir de bunları yapabiliirdi, demek ki o hiç sınıfsal açıdan görmemiş bu meseleleri.. Ben ezilen sınıfın arasından geldim, onları aksettirmeğe çalıştım. Herhalde bir şeyler yaptım, zannediyorum. Yapmak isteyen yapabiliirdi bunları..

YALÇIN ÇETİN - Uykusuz Hoca'nın bir sözünü açıklık getirmek istiyorum. 50 kuşağı derken, elbette Uykusuz Hoca'yı da içine alan, 50 den önce de var olan imzalarla beraber 50 den sonra gelen imzaların bir ekip beraberliği var.. bir an-

layış beraberliği var.. onun için böyle bir tasnife gidiliyor.. Bir ayırma değil bir birleştirme vardır bu tasnifte.. Ben kendi payıma ilave etmek isterim ki, bizim Türk karikatüründe şehir dertleriyle uğraşıldığı bir dönemde, Uykusuz köy mesele sine eğilmiş, hatta bu konuda başı epeyce, bütün arkadaşlarımızdan önce derde girmiştir ve kendisinin elbette özel bir yeri vardır, Türk karikatüründe..

SEMİH BALCIOĞLU - 1950 döneminden öncesi gayet tabii var, 46 dan sonra var, yani çok partiye geçişten sonra var.. Uykusuz'un demek istediği herhalde odur, yani Marko Paşa'nın çıkışı.. Ve zaten Cemal Nadir 1947'de ölmüştür. Cemal Nadir 1967-47 arasında hükümeti karşısına almıştır, ama ondan evvelki dönem tek parti dönemi olduğu için kimse hükümeti karşısına alamamıştır.. Bizim kuşağın toparlanışı da 1950'dedir..

TURHAN SELÇUK - Hüseyin Mumcu'nun karikatürlerinin köy meselelerine eğilen, köylüyü savunan karikatürler olduğuna yüzde yüz katılmıyorum.. Hatta köylü ile hafif istihza eden, alay eden karikatürlerdi bunlar... Cemal Nadir'den sonraki dönem diye bahsedilişi bu kuşak için bir şuura varması karikatürünün, bilinçli olarak köy meselelerini alması devresidir bu..

SEMİH BALCIOĞLU - 50 kuşağı, kendini tam olarak 1950'de kabul ettirdi... ondan önce de çiziyordu bu kuşak... Cemal Nadir 1947 de öldü, Ramiz 1949 da karikatür çizmeyi bıraktı ve bizim kuşak tek kaldı... Ayrıca Cemal Nadir erken öldü, yaşasaydı aşamasını yapardı, kanısındayım...

SADİ DİNÇÇAĞ - Benim dikkatimi çeken şu oldu.. Arkadaşlar yeni, modern karikatür diyorlar, bir de eski karikatür diyorlar. Eski derken de Cem, Cemal Nadir, Ramiz ve hiç bahsi geçmeyen Necmi Rıza, Orhan Ural falan vardı.. Onların devrini biraz kınıyorlar, yahut çok beğenmiyorlar.. Bu düşünceleri yanlış gibi geliyor bana.. Bu meseleyi zamanın mihank taşına vurarak düşünmek lazım. O tarihlerde karikatüristi zorlayan hükümetlerdi. Yani toplumu idare edenler.. Yazar da, karikatürist de hükümetin istediği

yolda çizmeğe, yazmağa mecburdu. Aksi halde o gazete mecmua toplanırdı, bir şeyler olurdu o zamanlar.. Bu sebepten şahsiyetini biraz kaybedebilir, karikatürist.. Cemal Nadirde Cumhuriyetten sonra gelmiş ve ondan istenen de fazla politikaya girmesi değil, batıya doğru gitmesi.. Siz batıdan taklit etmiş diyorsunuz. Onu da ben anlamıyorum. Benim anladığıma göre, Cemal Nadir birinci sınıf bir adam.. Cemal Nadir'in çizdiği tipler, Alman falan diyorsunuz, değildir.. Onlar o kadar yerlidir ki ben size teker teker gösterebilirim..

OĞUZ ARAL - Şu anda Türk karikatürü bir bunalım içindedir.. çıkmaz sokakta.. Yeni bir karikatürcü kuşağı gelmemektedir. 50 kuşağının büyük atılımı ile başlayan, gazetelerin halka rahatça karikatürü ilettikleri devre bitmiştir. Karikatür ve halk ilişkileri en aza indirgenmiş durumda.. Karikarün alıcısı, karikatür okuyucusu nispeten yozlaştırılmış, yokedilmiş durumda... Karikatür bugün Türkiye'de şiirin, yani bugüne kadar büyük alıcısı olmamış Cumhuriyet devrinde yahut demokrasi devrinde büyük alıcısı olmamış bir takım sanat kollarının durumuna düşürülmekte.. Hatta bir sırca köşkün içine kapatılmıştır.

KARİKATÜR'DE BUNALIMIN NEDENLERİ

FERİT ÖNGÖREN - Bunalım karikatürün kendisinden ziyade ekonomik ve politik yapı ile ilişkilidir. Baskı arttıkça karikatürün işlevi artar. Fakat sonra, geleneksel yapısı Osmanlıdan beri hiçiv olan mizahımız ve bunun içindeki karikatürümüz, 1960 da dikiş tutturamamaya başladı. Çünkü bu dönemde öylesine bir alışılmadık özgürlük vardı ki A.P. genel başkanının tenkit ettiği zaman bu artık onun reklamı oluyordu. Yani yapı değişmişti. Eskiden D.P.nin genel başkanı için çizdiğimiz bir karikatür ondan bir taş kopardığı halde, A.P. genel başkanına çizilen bir karikatür ona puan ekliyordu. Bu dönemde karikatüristlerimiz çizgi yönünden kendilerini geliştirmişlerdir, ama karikatür toplumdaki fonksiyonunu yerine getirmemiştir. Bugün karikatür gazeteler-

den kovuluyor. Bunun bir nedeni, bizim gazete karikatüründeki yanlış gelişme... Cemal Nadir'in başlattığı bir gazete karikatürü geleneği var. Burada karikatürist artık tamamen ayrı bir ekoldür. Tıpkı bir muhabir gibi, bir başyazar gibi çalışır.. Ve bir gazetecidir, her şeyden önce.. Gazetede soyut çizgi ile karikatür çizmek bir değer ölçüsü değildir.. Cemal Nadir'den sonra gelen genç kuşak arkadaşlar birdenbire bütün gazetelere doldular, ve birdenbire Türkiye'de ilgi çekici bir hüviyet kazandı karikatür.. Okuyucu birinci sayfada herşeyden önce karikatüre bakar oldu, onun o özet yapısından çok büyük ibretler çıkarmağa başladı.. Fakat sonra karikatürümüzdeki genel bir eğilim olarak 'yazısız' karikatüre gidiş hızlandıkça dergi karikatürüne kayış oldu. Karikatüristler karikatürün gelişmesini 'yazısız' karikatür yapma şeklinde aldılar. Bu aslında yanlış.. Teknik yönden yanlış.. Bir gazete karikatürü, gazete karikatürü olarak kendi içinde gelişmesini yapar.. İkinci neden, batıya öykünmeyi iyi değerlendirmeyiş, batıda görülen her şeyi değerli saymak ve karıştırmak birbirine.. üçüncü neden de politik ve ekonomik ortamdır.. Bugün artık sınıfsal gazete karikatürü çizilebilir.. Bugün gazeteler ilericilerin, yahutda gericilerin tekelinde olmasından ötürü devrimci karikatürleri, patronlar kovmağa başladı. Çünkü bugün ülkemizdeki esas kutuplaşma artık tarihimizde görülen ilerici gerici değil, devrimciler ile gerici-ilericilerin beraber bulunduğu bir kamplaşmadır. Bu yüzden devrimci karikatürist dışardaysa bu bir bunalım değil, bu bir yeni dönemin işaretidir..

OĞUZ ARAL - 60 sonrası karikatüründe bir bilinçlenme oldu. Karikatür mahiyet değişikliği gösterdi, yani bir sınıfın kavgası haline geldi. Karikatüristlerde olan bu bilinçlenme gazete patronlarında da oldu. Bu bilinçlenme onlarda teknik ilerleme, güzel kadın resimleri basmak şeklinde oldu. Karikatüre ilgiyi azalttılar. Fikir kovuldu. En sivri unsurlardan biri olduğu için karikatür en önde kovuldu.. Tabii bu karikatüre yayınlanamama durumunu getirdi. Bunalım derken bunu kastediyorum, bir.. İkincisi, 60 dan sonra,

61 anayasasıyla büyük özgürlük kavgası getirildi. Karikatürün bir zamanlar büyük başarıyla yaptığını, çok kişi sokaklara dökülüp, pankartlarla, mitinglerle, hatta toprak işgalleri ile yaptı. O zaman karikatür fonksiyonunu toplum içinde yavaş yavaş yitirmeğe başladı. Başka türlü bir karikatür de doğmadı, yani eylemin önünde gidecek devrimci bir karikatür, kavgası karikatür doğmadı.. Hem biçimsel anlamda, hem öz anlamında.. Ayrıca halkla karikatür ilişkilerinde, karikatüristlerin de suçu vardır, karikatürü haktan kopardılar, bu hükmün içine kendimi de katarak rahatça söylüyorum.. Karikatürcü sanatının icabı çok çabuk sıçrayan, atlayan, çabuk gelişen bir adam.. Çünkü karikatür çabuk gelişmek zorunda olan bir sanat.. Aynı süratle halkımızın karikatür zevkini, karikatür anlayışını geliştirebiliyor muyuz, acaba? Buna, hayır diyorum ben.. halk bu gelişmeye yetişememekte.. Karikatürü bir devrim aracı, bir kavgası aracı olarak çiziyorsak, bunun da halk tarafından rahatça anlaşılır olması gerekir. Bu biçimde çizmek zorundadır karikatürist.. bu batılı karikatür anlayışına aykırı geliyorsa, ikisinin ortası yoktur.. ikisinin ortası da bugünkü karikatürün içinde bulunduğu bunalım..

FERRUH DOĞAN - Çok partili dönemin başlamasıyla gazete sahibi ile karikatürcü denk düştü.. O zaman bir başyazar, fıkracı, karikatürcü gazetenin temel öğeleriydi. Çünkü o devir okunan gazete devri idi. Gazete az parayla çıkabilir, halka öğreticilik yapmağa çalışan bir araçtı. Fakat sonra okunan gazete, yerini büyüyen sermaye ile birlikte bakılan gazeteye bıraktı. Büyük yatırımların yapıldığı, bir basılı kağıt sanayii oldu. O zaman batıda örneklerini gördüğü biçime dönmüştü. Bir başka savaş oldu, bunda da karikatürcü ile gazete sahibi, moda tabiriyle, ters düştü birbirine.. Bunda karikatürünün kabahati yoktur. Gazete sahibinin de kabahati yoktur. Türkiye'nin girdiği yeni süreçte bu böyle olacaktı.. Batıda da bu böyle olmuş, yeni bir yazar ve karikatürcü kuşağı, kendi gazetelerini kendileri çıkarmışlar ve toplumlarını ve dünya mizahını etkileri altına almışlardır.

YALÇIN ÇETİN - Ben gazete karikatürü ayırır, dergi karikatürü ayırır, savına değineceğim. Batıda gerçekten bu ayırım vardır. Bu ayırım olmaması bize özgü bir durumdur. Belki bir batılaşmanın aksine, bizim yapmak istediğimiz gibi yapmanın bir tavrıydı. Bizde gazete karikatürü dergi karikatürü ayırımı olmadı, karikatürcü diye bir kişi çıktı, Türkiye'de.. Bu karikatürcü gazeteye de, dergiye de aynı karikatürü çizdi genellikle.. Cemal Nadir den sonra gelen kuşak, gazetelere hemen yerleşti. Bence bunun nedeni Türkiye'nin toplumsal açılımında idi. Çünkü 46, larda başlayan, tek parti devrine karşı, başka bir sınıfın başlattığı hareket haberleşme olanaklarını da elinde tutmak ve yayılmak istiyordu. Tek partiye karşı toprak ağalarının birleşmesi ve bunların maddi zenginliği gazetelere sarktı, gazete patronu haline girdi. Bu dönemde, zaten işi bir anlamda hücum eden, kavaşan adam olduğu için, alternatifine, savaş açmak üzere karikatürcüyü de aldı. O dönemdeki çelişki şuydu: gazete patronu, ya toprak ağası sınıfından, ya da toprak ağasının sınıf menfaatlerini paylaşan bir kişi olduğu halde, kendi sınıfından olmayan bir adamı —karikatürcüyü— silah olarak elinde kullanıyordu. Bu bir zaman böyle gelişti.. 60 ihtilalinden sonra meselelerimiz biraz daha gün ışığına çıkınca, gazete patronu karikatüristi tuttu kulağından, kapının önüne koydu: 'arkadaş ben seninle bu işbirliğini devam ettirmiyorum, senin işin bitti' dedi.

TURHAN SELÇUK - 50 - 60 dev-

resinde, bütün gazetelerde hemen hemen, karikatür sütunu vardı. Bunun nedeni, gazete patronu karikatürü bir satış unsuru olarak görüyordu. Yani bir gazetede karikatür, fıkra, başyazı sütunu olduğu zaman gazetenin satışının artacağını biliyorlardı. Yani bir ticarî, bir basın ticareti olarak almışlardı işi.. yoksa bir fikir savunuculuğu, bir fikir mücadelesi meselesi çok uzaktı gazete patronlarından... Karikatürist bir savaş vermiştir 50-60 ve şimdi ki-72 yıllarında.. Ben karikatürde bir bunalımı kabul etmiyorum... Karikatürcü verdiği savaşta yenik düşmüş görünüyor benim için... Gazete patronları ticarî metâ olarak gördükleri karikatürü, satış unsuru olarak gördükleri karikatürü, son yıllarda, tehlikeli olarak nitelemeğe başladılar. Bir ticarî fonksiyonu bugün bile vardır, karikatürün.. Ama patronlar çekiniyorlar, sırf gazetelerinin kapatılması, yahut rahatsız edilmesinden korkuyorlar.. Türk karikatürcüsünün bir görüş açısı vardır, bir sınıfın savunucusudur.. Basında kalmak için bundan vazgeçecekti, yahut basından ayrılacaktı.. Bu savaş karikatürcünün yenilgisiyle neticelenmiştir, dedim, ama ben bunun mücadelesini vermek lüzumunu hissediyorum.. bunun mücadelesini karikatürcü yapacaktır. Mizah ve hicvin esnek yönlerinden istifade ederek, pekala basında karikatür çizme olanaklarını bulabiliriz.. Şimdi biz bütün bunalımı, duraklamayı, hürriyet ortamının olmamasına, iktidarların tolerans anlayışının yokluğuna bağlamamalıyız, biraz da kabahati kendimizde bulmalıyız. Yeni formüller bulmalıyız..

KARİKATÜRCÜLER KENDİ SESLERİNDEN KENDİLERİNİ ANLATIYOR

Ferruh Doğan— 1945'de ilk karikatürüm yayımlandı. O zaman Cemal Nadir'in etkisindeydim. Kendisine de gider gelir, onun gösterdiği yolda bir şeyler yapmağa çalışırdım. Sonra Türkiye'de Bir takım fikri gelişimler olmağa başladı. bir başka ekonomik ilişkilerin kıpırdamasından, ötürü her sanatta kıpırdamalar, yenilikler ortaya atılmağa başladı.. Ben

de onların etkisi ile yabancı karikatürcüleri kendime yakın görmeğe başladım. Dergilerden kısa zamanda gazeteye geçtim.. Bizim kuşağın görevi şu oldu galiba: Hem karikatür yaptık, hem kendimizi aşmağa çalıştık, hem de halka yeni bir karikatürü anlatmağa çalıştık.. Gazetelerde öz ve biçim yenilikleri getirdik. Hem öğrencilik, hem öğretmenlik yaptık. Hal-

kın da, basın da buna ihtiyacı vardı, o zaman.. Sonra bilinen gelişmeler oldu basında, başka türlü yazar, başka türlü çiziyor yaratıyor şimdi basın.. Bir bunalım dendi, ben kendimi bu bunalım içinde hissetmiyorum. Daha da geliştiğimi, her gün biraz daha iyi şeyler yapmağa çabaladığımı, katien umutsuz olmadığımı, kendimden umutsuz olmadığımı, ülkemden olmadığımı, dünyadan ve insanlardan umutsuz olmadığımı açıklıyorum..

Şadi Dinççağ- 1938 senesinde ilk karikatürümü «karikatör» mecmuasında Sedat Simavi beye verdiğim zaman, nereden kopya ettin? diye sormuştu. Şaşkınlık içinde kalmıştım. Cemal Nadir, Ramiz sınıfından başlamış oldum karikatüre, onların etkisi var mı, yok mu bilemiyorum. Çünkü etki nasıl olur yani.. Onları alıp da kopya ettiğimi hatırlamıyorum.. Herhalde göre göre şuuruma intikal etmiş olabilir. Sonra zamanla karikatür çizmeğe başladık çeşitli dergilerde..

İbrahim Ersaraç- İlk karikatürüm 1945 de «Doğan Kardeş»te çıkmıştı. Bir şans eseri «İbrahim Ersaraç»ın iyi bir karikatürü diye bir de başlık koymuşlardı. Çizgimi basılı görmek, bütün arkadaşlarda olduğu gibi, büyük bir heyecandı.. O günden bu yana, çeşitli yerlerde çizerek, mümkün mertebe, bir fikri en az çizgi ile verme yolunda karikatürü tamamlamak fikrindeyim..

Orhan Özdemir- Benim doğuştan resme kaabiliyetim olduğunu söylüyeyim. Ama karikatür çizemem gibi gelir di bana.. ve bu korku yıllarca sürdü. Ve çizgiyi sökene kadar kapalı bir yerde kalmamı uygun buldum. Sonra Ali Ulvi ile ve Yalçın Çetin hocamla tanıştım. Bu konuda onların verdiği gayretle bu işe başladım.

Erdoğan Başol- İlk karikatürüm 1953 yılında çıktı. Muhtelif mecmualara çizdim. On sene kadar muhtelif sebeplerle ara verdim. 1971 senesinin başlarında aynı hevesle yeniden başladım çizmeğe.. Çünkü karikatürden ayrılmadım.. Fransa'ya bazı karikatürler gönderdim. Bazıları basıldı.. Karikatürcüler Derneğine de üye oldum. Bu da bende daha çok karikatür çizme hevesi uyandırdı..

Turhan Selçuk- Şu güne kadar çizdiklerim ortada.. Bu çizgi, dümdüz bir çizgidir. Fikirlerim ve inançlarım paralelindedir. Halkımın yanındadır. Böylece devam edecektir, en küçük bir sapma göstermeden tabii..

Ferit Öngören- Her ülkede, ilk insanla beraber karikatürün çizildiğine inanıyorum. Benim için karikatürde önemli olan, yerleşmektir. Ben ilk çıkışından beri tezyini sanatlardan beslemeğe çalıştım. Bir de minyatürlerdeki yerli istiflerimizden istifade ederek, batının göz perspektivi yerine, düz, zihni perspektivi almak biçiminde oldu benim karikatürüm..

Mustafa Uykusuz- 1937 veya 38.. Çocuk Sesi dergisi.. O yıldan beri çiziyorum, daha da çizeceğim..

Veysel Donbaz- Benim karikatüre başlamam, sayın Semih Balcıoğlu ile olan ilgim dolayısıyladır. Bana —asıl mesleğim arkeolojidir— «sen, dedi, iki mesleği birleştirsene, arkeolojiyi karikatürize et-sene».. Ben de bundan hareket ederek, iki mesleğimi birleştirip, arkeolojik eserlere küçük birer espri ilave ederek, yahut arkeoloji dünyası ile ilgili karikatürler çizerek 1971 yılında bunları sergiledim.. Çalışmam bu yönde devam edecektir.. Daha çok «yazısız» karikatür tipini tercih ediyorum..

Yalçın Çetin- Ben karikatür çizmeğe başladığım zaman, önce karikatürü çizgi olayı gibi almıştım. Salt bir çizgi olayı.. ve çizgi ile hangi olayı çizeceğim diye uzun uzun düşünmek zorunda kaldım. Halbuki hemen sonra farkettim ki karikatürün aslında kendi meselesi var. Karikatürün kendi meselesinin yanı sıra karikatürcünün de meselesi var.. Şimdi düşündüğüm gibi çizmeğe çalışıyorum..

Oğuz Aral- 14 yaşında karikatüre başladım. Karikatürün ne olması gerektiği, nasıl karikatürcü olunur, soruları çok sonra geldi ve ben çok sonra karikatürist oldum. Karikatürün gerçek fonksiyonunu düşünüyorum, artık.. Karikatür bir kavga aracı ise, karikatür bir mutluluk getirecek ise, bunu getireceği insanlara, en iyi, en açık, en kolay biçimde nasıl verebilirim, diye düşünüyorum.

Halkın Türküsü

Ben halkım, günüm başladı
Kavak gibi doğru olanın
Kılıç gibi keskin olanın
Su gibi barışık olanın
Gök gibi esirgeyenin
Ardından gideceğim
Ben halkım, günüm başladı

Onu ben kendi böğrümde
Açlığım açıklığımdan
Suya doymamışlığımdan
Gülme bilmemişliğimden
Bire iki buğdayımdan
Ben onu kendim yarattım

Ben onu kendim büyüttüm
Hızır uğradı bağıma
Her damla bir yelli kavak
Her acı bir ölmez yaprak
Zulmu sevgiye eğittim
Ben onu kendim büyüttüm

Bilemezdim bilendim
Dağınık idim derlendim
Konuşmazdım dillendim
Sus oldum, ses gerekmez

Ozanım ben, günüm geldi
Kavak gibi doğruyu
Kılıç gibi keskini
Su gibi barışığı
Gök gibi esirgeyeni
İzleyen halkın ozanı
Gültenim sen günün geldi

Gülten AKIN

Tiyatrolara Devlet Yardımı

Metin AND

Arkadaşımız Metin And, Özgür İnsan'ın geçen sayısında Türkiye'deki tiyatro bunalımını «Tiyatrolar Neden Kapınıyor?» başlığı altında ele almıştı. Bu soruya bir cevap ararken başlıca iki neden üzerinde durmuştu. Bu nedenlerden birincisini tiyatroların tutumu; ikincisini ise: kamu kesiminin belirli bir sanat politikası olmayışı ile açıklamıştı. Arkadaşımız bu yazısında; ikinci neden üzerinde duruyor ve tiyatrolarla kamu ilişkisinin ana çizgilerini belirliyor.

Önce bir ilkeyi saptamakla işe başlayalım: Devlet her tiyatro eylemini desteklemez, desteklememelidir. Devlet ancak bir kamu hizmeti niteliğinde olan, ulusal kültüre bir katkısı bulunacak, ya da devlete uluslararası düzeyde bir saygınlık getirecek tiyatro eylemini destekler.

Ülkeler tiyatrolara kamu yardımını değişik yollardan ve değişik sistemlerle gerçekleştirirler. Bizde belirli bir sistemin olduğu söylenemez, buna karşı devlet bütçesinde tiyatro için hiç de küçümsenmeyecek bir ödenek ayrılmıştır; öyle ki bu ödeneğin genel bütçeye oranı kimi Avrupa ülkelerinden çok yüksektir. Böylece kamu kesiminin tiyatroya ayırdığı para tek bir kuruma gitmektedir. Bu arada Dışişleri Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığının da, özellikle Türkiye'yi dışarda tanıtmak için kişilere ve topluluklara zaman zaman verdiği ödenekleri de sayabiliriz. Ancak bu küçük yardımların dışında devlet bütçesinden tiyatroya ayrılan ödenek tümüyle Devlet Tiyatrosu'na gitmektedir. Böyle bir sistem —eğer buna sistem denebilirse—. yalnız Türkiye'de görülmektedir. Burada şöyle bir gerekçe düşünülebilir: Türk dilinde, Türk tiyatrosunda tek bir ulusal kuruluşla bir örnek yaratmak, bu merkezi örgütün örnekliğinden bütün yurdu yararlandırmak. Bu gerekçeyi böyle belirtsek bile herşeyden önce bu işlevin yerine getirilip

getirilmediği denetlenmelidir. Oysa Devlet Tiyatrosu için kamu maliyesi denetimi dışında herhangi bir denetim yoktur. Yalnız oyun seçiminde bir Edebî Kurul vardır, bunun dışında Devlet Tiyatrosu hangi sanat düzeyinde bulunursa bulunsun, seyirci oranı ne olursa olsun, her yıl kendisi için ayrılan ödeneği alacaktır. Böylece Devlet Tiyatrosunu daha çok sayıda seyirciye seslendirecek, gerçekten örnek bir kuruluş olmaya isteklendirecek bir itki yoktur. Bir temsile hiç kimse gelmese veya tersine tiyatro tıklım tıklım olsa bu ikisi arasında hiç fark olmayacaktır. Tiyatronun zararda olması, sanatçıların da ne yaparlarsa yapsınlar hep aynı aylığı alacakları, hep aynı güvence altında olmalarıyla tiyatrodan bir atılım yapmak, gelişmek yolları da kapanmış demektir.

SOVYET RUSYA'DA DEĞİŞEN SİSTEM

Burada bunun tam tersi, üstelik yapılacak bir sistemi söz konusu edelim. Şaşılacak diyorum çünkü söz konusu örnek Sovyet Rusya'da görülmektedir. 1959'dan beri uygulanmakta olan bu sistem, yüzde yüz devletçi olan Sovyet Rusya'ya çok aykırı düşmektedir. Buna göre devlet 1959'da Bolşoy, Maly gibi büyük harcamaları gerektiren tiyatrolar dışında 513 tiyatrodan kamu ödeneğini kaldırmış, (belki bu sayı daha da artmıştır) öteki tiyatroları ticarî bir sisteme sokmuş-

tur. Devlet bu tiyatrolara yalnız binayı vermekte ve oyuncuların emeklilik, hastalık gibi durumlarına yardım etmekte, bunun dışında tiyatrolardan giderlerini gişe gelirleriyle karşılamasını istemektedir. Ayrıca tiyatrolar arasında bir iş bölümü yapılmıştır; kimi klasikleri, kimi çeviri eserleri, kimi yeni yerli yazarları, kimi de hafif komedyalara oynayacaktır. Her bir tiyatro için seyirci oranı belirlenmiştir. Genellikle ortalama yüzde 85-90'ın altına düşülmeyecektir. Gerek bu oranın, gerek tiyatrodan beklenen sanat düzeyinin altına düşülürse, bu bir yönetim başarısızlığı kabul edilerek tiyatronun yönetmeni değiştirilmektedir. Ancak halkın boş vakitlerini değerlendirmesinde seçenekleri çok sınırlı, geleneksel bir tiyatro düşkünlüğü olan Rusya için ilk bakışta güzel görünen bu sistemin bizde ve başka yerlerde uygulanabileceğini sanmıyorum.

YARDIMDA "ORTALAMA YOL"

Ortalama yol bir çok Avrupa ülkelerinde uygulanan sistemdir. Burada ana ilke, kamu kesiminin yardım etmek istediği tiyatrolara onların genel giderleri ile gelirleri arasında aleyhte bir açık varsa, yalnız bunu vermesidir. Diyelim kamu kesiminin yardım kapsamına giren tiyatronun bir tiyatro, süreminde genel giderleri bir milyon, gişe gelirleri de 700 bin ise kamu kesimi tiyatroya 300 bin verecektir. Böylece yardım seyirci ile kamu kesimi arasında paylaşılmakta, ortalama bir yol gözetilmektedir.

"KÜLTÜR METELİĞİ"

Bir ilginç sistem de bir eğlence türünün bir başka eğlence türünü desteklemesidir. Avusturya, İtalya gibi ülkelerde uygulanan bu sisteme «kültür meteliği» adı da verilmektedir. Sinema, at yarışı, boks maçı, tiyatro, Spor Toto gibi baht oyunları, konser vb., hepsini eğlence başlığı altında toplayalım. Kamu kesimi hepsini aynı başlık altında toplamakla birlikte, tiyatronun, müziğin, sinemanın desteklenmesi gereken, sanat değeri olanları için, öteki eğlencelerden küçük oranda bir resim almaktadır, toplanan para ile desteklenmesi istenen alanlara yardım

yapılmaktadır. Böylece bir eğlence türü, bir başka eğlence türünü desteklerken, bu metelikleri verenler oranın küçüklüğünden bunun yükünü duymamakta, ayrıca diyalim at yarışında eğlenirken, bir yandan da ülkesinin sanat eylemine katkıda bulunmanın bilinci içinde kendisine bir övünç payı çıkarmaktadır.

BAŞKA SİSTEMLER

Daha karmaşık sistemler de görülmektedir. A.B.D., İsviçre, Federal Almanya gibi federal devletlerde yardım üç aşamada olabilmektedir. Önce kentlere bağlı yerel yönetim ve belediye yardımları, ikinci aşamada bu tiyatronun sınırları içinde bulunduğu eyalet veya devletin yardımları, üçüncü aşamada ise de merkezi veya federal devlet yardımları. Bu sistemin en uyumlu en verimli işlediği ülke ise Federal Almanya'dır. Tiyatrolar, belediye ve yerel yönetimden başka devletlerden (Lander) ve federal merkezi devletten (Bund) yardım görür. Fransa'nın oldukça karmaşık bir yardım sistemi vardır. Devlet önce Başkent'teki Comedie Francaise gibi merkezi-ulusal tiyatrolara bundan başka Bölge Tiyatrolarına (Centres Dramatiques) ve Kültür Merkezlerine (Maison de Culture) ve aid à la premiere piéce başlığı altında bir genç yazarın ilk oyununu oynayacak topluluğa (vergi indirimi yoluyla) ve aide aux jeunes compagnies adıyla da genç topluluklara yardım yaptığı gibi 1963'ten beri özel tiyatrolara vergi indirimi gibi dolaylı yardım olanaklarını da araştırmaktadır. Comité de Sauvergarde du Theatre Prive (Özel Tiyatroları Koruma Kurulu) Maliye ve İçişleri bakanlığı ile sendikalar arasında düzenlendi. 1964'te bir yasa çıkarıldı. Buna göre tiyatrolar bir güvence kazanacaklardı. Bu güvenceden yararlanacak olan özel tiyatroları meslekten sahneyekor oyuncu, yazarlar, kararlaştırıcaktı. Kimi ortak sorunlara bu yoldan çözüm bulunması araştırıldı. 1964'te Özel Tiyatrolara Yardım Birliği kurulması kararlaştırıldı. Bu kurul, koltuk başına konulan ek vergiyi saptamaktadır. Bir seçim kurulu da başvuran tiyatrolara önceden kestirilen giderlerin % 25 i ile % 75 i arasında bir güven-

ce sağlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz genç yazarlara ve genç topluluklara yardım başka ülkelerde de görülür. Avusturya'da Tribüne adlı tiyatrodaki genç yazarlara, oyunculara, sahneyekorklara yardımda bulunmaktadır. Aşağıda göreceğimiz gibi İngiltere'de Arts Council yazara burs verdiği gibi eserini oynayan tiyatroya yardım yapmaktadır. İtalya bir italyan yazarının eserini bir mevsimde ilk olarak on kez oynayan bir tiyatroya büyük yardım yapmaktadır.

TÜRKİYE'YE EN UYGUN MODEL

Çeşitli sistemler arasında kanımızca bize en uygun olanı İngiltere'deki Arts Council'dir (*Sanat konseyi*). İlerde yeri gelince daha ayrıntılı bilgi vermek üzere burada kısaca bu sistemi görelim. 1946 yılında kurulan Arts Council'da en önemli ilke niteliğin belli ölçüler içinde korunmasıdır. Bütün ulusa örneklik edebilecek nitelikler aranır. Ayrıca sanatların bütün ülkeye yaygın ve her vatandaşın yararlanmasına açık olmasına önem verilir. Arts Council siyasal olmayan bir kuruluştur, başkanı oturumlara başkanlık eder ama belli sanat konularında görüşünü zorlayamaz. Müzik, dram, şiir ve güzel sanatlara ayrılmış üç kurul, ayrıca bale ve opera için bir altkurul vardır. Kurulun üyeleri süreli nöbet değiştirimiyle yenilenir. 70 üyesi vardır, her üç yılda üyeler değişir. Bir de bürosu vardır. Bunlar bir genel yazman, bir yazman, bir yazman, bir mali görevli ve güzel sanatlar, müzik ve dram için birer yönetmen; araba sürücüsü, hademesiyle hepsi 100 kişiyi geçmez. Mali danışman Maliye Bakanlığından gelir, görevi mali sorunlarda yardım etmektir. Kurulun hesaplarında bizdeki Sayıştay vizesi gibi bir denetim uygulanır. Her yıl parlamentonun vereceği ödenek için şu sıra gözetilir: Kurum her yıl Maliye Bakanlığına ileriki programları için projeleri ayrı ayrı sunar, belirli bir ödenek ister. Maliye Bakanlığı bu projeleri parlamentoya getirmeden iyice inceler. Toptan bir para verilmez, her bir proje, ayrı ayrı incelenir. Diyelim Kurumun her yıl yardım ettiği bir tiyatro veya müzik topluluğuna bu yıl yer vermemişse, Maliye bunun yeri-

ne bir başkasını koyamaz. Parlamento, Arts Council'in projelerini tartışmasız kabul eder. Gerek Muhafazakâr gerek İşçi Partisi, her ikisi de kurumu desteklemektedir. Ayrıca Kurumun özel kaynaklardan yardım görmesi açıktır. Bu genel bakıştan sonra Arts Council'in Tiyatroya yardımındaki ilkeleri görelim. Yardım için topluluklarda şu nitelikler aranır:

● **Topluluğun sanat amacı ve tutumundaki ciddilik.**

● **Genellikle oyun dağarında ve özellikle her bir temsilde yüksek bir sanat düzeyi.**

● **Tiyatronun yönetiminin iyi işler olması.**

● **İşletmenin kâr etmemesi.** (kâr varsa bu gene tiyatroya ve temsillere harcanacaktır).

Aslan payını, büyük, ulusal merkez tiyatrolara verdikten sonra, Kurum taşra tiyatrolarına, yakın yöresindeki tiyatrolara gidebilmesi için seyirciye taşıy, yeni oyun yazarlarına (bu ya yazarın oyununu oynayan tiyatroya, ya da yazarın kendisine yapılır), sanat şenliklerine yardım yapılır. Böyle bağımsız bir kurumca yapılan yardımların yıllık toplamı belki öteki Avrupa ülkelerindeki ödeneklerden çok azdır, ama alınan sonuç daha parlaktır. Bir tiyatro kurulundaki üyeler, tanınmış eleştirmenler, sanat adamları, üniversitelerin ilgili kürsülerinden öğretim üyeleri gibi bilgisine ve seçimine güvenilir kişilerden oluşursa; bunun, istenen ödeneği verip, hiç anlamadığı tiyatro işlerine karışmayarak başını dinç tutmak gibi kamu kesimine büyük bir yararı vardır. Kurum üyeleri belli sürelerde değiştiğine göre, kişiler ve fikirler aşınmadan da, kurumla taze görüşler gelmesi yolu açık tutulmuş olmaktadır.

İşi somutlaştırmak için Türkiye'deki bir Arts Council'in (*Sanat Konseyi*) 1972-73 tiyatro süremini için şu kararları aldığını düşünelim:

● **Yüksek oyunculuk düzeni ve takım beraberliği için Kent Oyuncularına,**

● **İlginc sahne düzenleri için Dostlar tiyatrosuna,**

● **Geleneksel tiyatomuz üzerine araştırmaları için Üsküdar'daki Sunar Tiyatrosuna,**

● **İlginc denemeleri, yerli yazarlara verdiği önem bakımından Ankara deneme sahnesine: Tiyatro tesisleri ve işletmesi için**

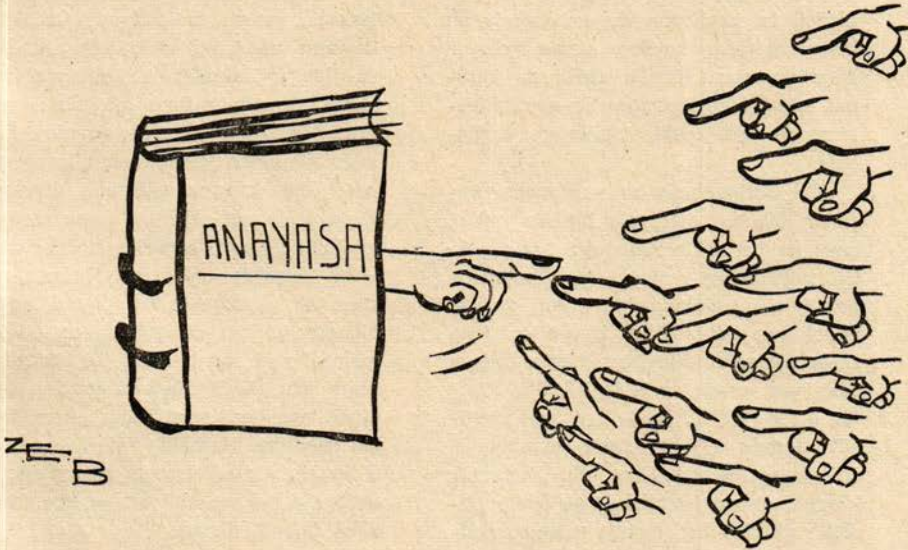
banka borçları varsa bunların bir yıllık faizlerinin; bir tiyatro süremi boyunca Belediye resimlerinin; Türk yazarlarından oynayacakları yeni oyunların temsil giderlerinin, ve tiyatro olmayan bölgelerde verecekleri temsillerin giderlerinin karşılanmasına karar verilmiştir.

Diyelim bir tiyatro süreminde Kurum, bu tiyatroların seçiminde ve onlara güvenmekte yanılmıştır. Ancak kararın ertesi yıl bunların dışında kalan tiyatroların tutumunda etkisi görülecektir. Kimi tiyatrolar ticarî kalmak isteyecekler, kimisi ise Kurumun aradığı koşullara kendini yakın bularak ayrıntılı bir proje ile yardıma aday olduğu gibi, projesini getirmeden kendine bu ilkelere göre bir

çekidüzen verecektir. Başlangıçta yılda bir iki milyonluk yardımla kamu kesimi ulusal tiyatromuzda olumlu gelişmeleri isteklendirmiş olacaktır.

İşte özel tiyatrolara yardım derken, bir bakanın, bir siyaset adamının bol keseden, tiyatrolardan Belediye resmini kaldırmak, gibisinden yapamayacağı, yapsa da hiç bir yararı dokunmayacak vaadleri yerine, bu sistemleri inceleyerek bize en uygununu bulup uygulaması, yıllardır yılan hikayesi gibi sürüp giden bu soruna yakışık bir çözüm olacaktır. Bölge tiyatroları, ve bu sistemlerin sinema, müzik, güzel sanatlar gibi başka sanat dallarında araştırılması, tartışılması yetkili kalemli bekleyen konulardır.

Zeki BİKMEN

“Bir Memleket Gerçeği” “Dönemeç” Hikayeleri

Rauf MUTLUAY

Temmuz sonlarında, 1972 «Karacan Armağanı» yarışması için «Büyük Jüri» (I) üyeliğiyle görevlendirildim. Aslında ince bir teklifi ileten telefon konuşmasının çağrısını ben kabul etmiş; bu işi üstlenirken kendime bir de onur payı çıkarmıştım. Bu gibi görevlerden kaçacak kadar yaşlı ve yorgun değildim; hiç bir karşılığı olmasa bile, bilgisi ve beğeni ölçüsü ile kendisine değer verilmiş bir insan olmanın keyfine kimse kolayca karşı duramaz. Üstelik «Milliyet» kurumu, istediği küçük zahmetin altında kalmamanın ince yollarını biliyordu doğal-lıkla.

İyi düzenlenmiş bir yarışmanın koşulları bildiren mektupla birlikte gelen, sona kalmış sekiz röportajın basılı şekliydi; belgeleri, resimleriyle. Şimdilerde gazetede yayımlanmakta olan yazıları ilk okuyan bizler olduk böylelikle. Ama eksik söyledim, elimdeki kitapta sadece sekiz yazı vardı; sırasıyla 57, 36, 56, 82, 5, 60, 42, 77 sayfa boyunda. «Büyük Jüri»ye (I) bu sekiz eserden ilk üçünü seçme işi kalıyordu. Parantez içindeki ünlem işareti ise, bu işlere girdiğim günden beri içimde yaşayan sonsuz kuşkuyu dile getirir. Çünkü iyice ayıklanmış bir yığının içinden sona kalan üç beş eserden en iyi birkaçını ayırmak, bana «büyük» iş görünmez de ondan. Önemli olan emek, yüz elliden fazla katıl-

ış içinden sona kalacak yedi sekiz örneği seçerken harcanır. Bu yüzden «Küçük Jüri» denilen birkaç kişilik ilk çalışıcıların işini her zaman daha çok önemsemiş «Büyük Jüri»leri, onların emek birikimine ve onur paylarına kolayca konan hazır-cılar olarak görmüşümdür. Bu kez o kolaylığa biz kavuştuk.

Gerçi değiştirilmez bir iki ilkeye yaslanarak, yarışmaya katılmış kalabalık adayların eserlerini ayıklamak, kötü ve zayıfları iç rahatlığıyla hemencecik bir kenara atırmak fazla güç bir iş sayılamayabilir. Ama yüzlerce umudun kırılışını, ellerinden geleni yaptıklarına inanarak bir yarışma çağrısına eserleriyle koşan yüzlerce kişinin emek değerini düşününce; sona bırakılmamış her eser in esefi birikebilir içimizde. Niçinsiz, nasılsız bir gerekçenin rahatlığında, adları bilinmediği için sorumluluk da yüklenmemiş olan ön jürilerin çalışmalarında, onun için büyük jürilerin işinden daha büyük yetkiler, daha kesin görev sınırları görürüm. Herhalde sekizi üçe-dörde indirmek; yüz elliye aşkın eser arasından sadece sekiz tanesini ortaya koymaktan daha önemli olamaz.

SONA KALAN “SEKİZ”

«Bir Memleket Gerçeği»ni röportaj tekniği ve gerekli dil-anlatım öze-niyle iletme koşuluna uyan daha kaç

eser çıkabileceğini bilemem; gazetenin içinden ön jüri görevini yüklenmiş değerli arkadaşların dikkat ve ölçü sağlığından da hiç kuşku duymam. Çünkü sona kalmış sekiz eser içinde bile bu koşulların bütününe uyan sadece birkaç aday vardı; hepsi de hak ettiği ödülü aldı. Yakında Milliyet yayınları içinde çıkacak olan bu derlemenin ortak noktalarına dokunacak; özgür ve eşit yarışmalar içinde süzülüp gelen yeni bir yazarın başarısını tanıtmaya çalışacağım bu yolda.

«Osmanlı İmparatorluğu Tarih Oldu» röportajını hazırlayanın bir hukuk adamı olduğu, yürürlükte kalmış nice yasanın yıkılmış imparatorluk düzenini sürdürmekte olduğunu kanıtlamasından belliydi. Ne var ki mülkiyet ve tapu düzeninin tümünün aynı geçmişe dayalı olduğunu düşününce, «Osmanlı lirası ve altını» birimiyle ceza kesen yasa maddelerinin önemi iyice zayıflıyordu.

«Ekmeğini Toprakten Çıkaranlar», şiir ve edebiyata dayalı örneklerinin çokluğuyla yerinde gözlenmiş bir sorunun önemini azaltıyor, yazarının edebiyat özentisi öne çıkıyordu. Konunun dağıtılışı, çeşitli yönlerle uzanışı, yurt içindeki iş göçünün yalnızca topraksızlığa bağlanması, üstelik ağalı toprakların, yarıcılığın, ırgatlığın... yazarın gezi izlenimleri olarak parça parça verilmesi... gözlenen zayıflıklardı. Yaşar Kemal'in, Fikret Otyam'ın yenilediği yurt röportajları karşısında bu örnek, fazlasıyla edebiyata heveslenen bir masa başı çalışması gibi göründü.

«Bir Başka Dünya», uzun yıllar yurt dışında kalmış bir okur-yazarın, çocukluk geçmişinin anılarına, sılasının eski etkilerine duygulu bir dönüşüydü. Gereksiz nice ayrıntının tasviri, abartılmış doğa olayları içinde, ormanlarını yitiren kıraç toprakların şimdiki kaderini belirtiyorsa da anlatımındaki ölçüsüz dikkatsizlikler, birim tutarsızlığı yüzünden öne geçemedi.

«Zibilotu», gübrede yetişip çabucak geliştiği oranda hızla solan bir bitkinin alegoris ile Suriye sınırlarının gerçeklerine yöneliyordu. Abartmalı ve ö-

zentili tasvirleriyle şehirli gözünden Mardin - Midyat yöresinin yaşantısı, Köy düşmanlıkları, kaçakçılık kaderi, birkaç özel tip, toprak-güneş-çöl-çöl insanları üzerine edebiyat özentisi; karışık, tekrarlı bir anlatım; benzetme düşkünlüğü... Bekir Yıldız'la Osman Şahin'in hikâyelerinde, Yaşar Kemal'le Fikret Otyam'ın röportajlarında şüphesiz çok daha güzel canlandırdıkları bir bölgenin amatörce gözlenişi gibiydi; özen eksikliği yüzünden değerlendirilemedi.

BİRİNCİLİK PAYLAŞILINCA

Geriye kazananlar kaldı. İki birincinin eşit puvan yüzünden ilk ödülü paylaşmaları, «Yakacak Peşinde»yi dördüncülüğün üçüncülüğe getirmişti. Yaşadığı yeri iyice bilen bir dikkat, o dunsuz bir bölgede tezcek sorununun önemine eğiliyor, bu alandaki bütün çalışmaları, doğal bir anlatımın ayrıntılarıyla besleyerek konusunda derinleşiyordu. Ahmet Haşim'in Anadolu mektuplarında Karaosmanoğlu'nun «Yaban»da tiksinererek söz ettiği tezcek; Bayburt-Trabzon yolu üzerindeki Kitre köyünde nerdeyse kutsal bir değer kazanarak dal budak salıyordu: «Yakacak, yaşamaktır, yaşamak da yakacakla, tezekle olur.» Tezek konusundaki kelime zenginliği bile dikkat çekiciydi: Basma, zencir, kumul, kemre, kom, saçma, yapma, galah, ayak, gılık, huşki, kes, harman, yaban tezeği, mayıs... Yerel özellikler yüzünden besinin değil yakacağın öne geçtiği bir bölgenin tek yanlış izlenimleri idi veriler; açıklamalı, öğretici yanı ağır basan tek çizgili bir gözlemin insansız tasviri; ama içtenliği ve özgünlüğü yüzünden dikkati çekti.

En şanslı yazı, «Utanç Binası» oldu. Birincilik kazananlarla eş değerde ödül alarak (üstelik Hukuk Devleti iki kişinin emeğiyle oluşmuştu: ödül bir kez daha ikiye bölünecekti), taşıdığı yazışma belgeleriyle kendisini hak ettiğinden fazla önemseterek. Arkeoloji Müzesi ek yapısının, tarihimizin yerine konmaz bazı değerlerini yok ettiğini ileri süren yazı; bürokratik mekanizmanın yürüyüş yavaşlığını belirtirken dikkat çekici; bir tarih

kırıntısının değerini abartırken fazla coşku idi. Bir ilkeyi savunmada sonuna kadar direnen meraklıların varlığı, niçin yalnızca ayrıntılarda oyalanır da yurt gerçeğini bütünlükle görmez? Bize özgü yaşantının özel bir görünümüdür bu.

İki arkadaşın Danıştay arşivlerine dayanarak yedi kişilik örnek olayları konu edindikleri, «yasa dışı eylemlere maruz kalan devlet memurlarının durumunu» işledikleri «Hukuk Devleti» röportajı, belge değerlendirme yöntemi ve mülakat ustalığıyla beslenerek çok güçlü bir kişiliğe kavuşmuştu. «Somutlaştırılması oldukça zor soyut gerçeklere» yönelişi, çalışmaya ötekilerde bulunmayan bir özgünlük kazandırıyor; güncel önemi, anayasa alıntılarıyla destekleniyordu. Bu çok başarılı araştırma, yedi somut röportajın yarattığı alışkanlığı kolaylıkla alt edemedi; yöntem gereği, birinciyi belirleyecek puvanlandırma işi sonunda ilk başarıyı paylaşma durumuna düştü. Bugünlerde Milliyet gazetesinde izlenebilecek olan Hukuk Devleti, yaşanan günlerin aydın sorumluluğunu da hatırlatacak hepimize: Çünkü *Goethe*'nin tanımıyla «Görev, içinde bulunduğu-muz zamanın bizden istediği şeydir».

VE ÜMİT İLHAN KAFTANCIOĞLU

Bütün jüri üyelerinden puvan alarak en çok dikkati çeken yazı, «Hakullah» adlı röportaj oldu: «Hacı Bektaş'ın gölgesinde sömürü». Doğu-Kuzey Ana dolu köylerindeydik şimdi: Posof, Damal Hanak... yöresi. Daha ilk satırlarda bu bölgenin özelliklerini anlatmış olan bir yazar tanıdığa rasladığımı sandım. Takma bir adla yarışmaya katılmış olan yazar, acaba daha önceki başarılarına tanık olduğum *Dursun Akçam* mı idi. Cılavuz Köy Enstitüsünden yetişmiş, Kağızman köylerinde öğretmenlikler yapmış, «Analarımız» röportajıyla Milliyet'in yarışmasını kazanmış, *Analar ve Çocuklar* (1964), *Doğunun Çilesi* (1966) notlarını yayımlamış, sonra güçlü eylemi yanı sıra usta işi hikâyelere geçmişti: *Maral* (1964), *Ölü Ekmeği* (1969), *Taş Çorbası* (1970). Birkaç

satır sonra eskiden okumuş olduğum küçük bir romanı hatırladım, konu ortaklığı. Yüzünden, *Güllüceli Kâzım* (1965) Ama o, Yozgat dolaylarından yetişmiş Köy Enstitüsü çıkışlı bir öğretmenin, Yusuf Ziya Bahadın'ın eseri idi. Birkaç sayfa daha sonra ise asıl yazarın kim olduğunu anladım. Dil ve anlatım özellikleri, yaşayıp tanıttığı dar çevrenin özgünlüğü, tek tük imlâ-dil yanlışları, ısrarla tekrarladığı yerel kimliğiyle bu ancak **Ümit İlhan Kaftancıoğlu** olabiliirdi. Yani Kars'ın Hanak ilçesinin Sarskara köyünde 1934 de doğan, bir hikâyesiyle TRT büyük ödülllerinden birini kazanan, Garip Tatar olarak Cılavuz'a girişini otobiyografik içtenliğiyle bize anlatmış olan, şimdi İstanbul Radyosunda çalışan, «Dönemeç» yazarı **Ümit İlhan Kaftancıoğlu**. Yanılmamışım. Yarışma sonuçlanıp ödül kazananların kimlik zarfları açılmaya başlanınca doğru tahmin etmiş olduğumu anladım. Ve bir buçuk yıl önceki bir anıya döndüm.

“KIRK BİN KÖYÜN ÇOCUKLARINA..”

1971 şubat sonunda Ankara'da toplanmış; TRT yarışmasına katılan beş yüze yakın hikâyeye üzerinde konuşup tartışmış, en çok da büyük ödülü alacak iki hikâyenin seçiminde vakit kaybetmiş tik. Tahir Alangu ile Ceyhan Atuf Kansu «Dönemeç» adlı uzun hikâyede duruyorlar, coşkularından hiç vazgeçmiyorlardı. Büyük çoğunlukla kolayca birleştirmiş halde o hikâyeyi yeniden okumak gereğini duyduk; çünkü raslantıyla aynı adda bir başka uzun hikâyeye daha vardı; doğal bir ilişkiyle şifreli yazar adlarından çok hikâyeye adının çağrışım etkisindeydik. Bir umudun, uzun bir direnişin, bilinçli bir dileğin, köy çocuğu Garip'in ömür dönemesinin gerçek serüveni idi anlatılan. Daha önceki okumalarımızın kişisel notlarını bir yana bırakarak birleştik Dönemeç'te; şimdi Remzi Kitabevince yayınlanmış olan aynı adlı kitabın ilk hikâyesi üzerinde (İstanbul 1972, 13 hikâyeye, 176 sayfa, 10 lira).

«Dağların ardında; yanık, çorak, kıraç topraklarda, aşırı mazlarda. dönemeçlerde, karanlıklarda okuma

umuduyla çırpınan kırk bin köyün çocuklarına "adadığı kitabına Kaf tancioğlu, ana ağzından dile gelen bir dörtlükle girer: «Yelatan'dan eser kesilmez yeller, / Gözümden dizime iniyor seller. / Çağırdım Erdağ'a, döndüm Ulgar'a / Dilerim yavruma uzansın eller...». Bölgelerinin her yükseltisinde kutsal bir güç gören ilkel inançla dağların ayrı bir yeri vardır Doğu Anadolu'da. Yaşar Kemal de anlatmıştı bunu: **Ağrı Dağı Efsanesi** (1971). Doğa güçlerini tanrılaştıran, mitoslar çağından kalma, geçerli bir inançtır bu; ve kitabın son hikâyesi **Ulgar**, bu kırk sayfalık uzun hikâye, arpa almak için Ardahan'a kış yolculuğuna çıkan Posofluların tüyler ürpertici serüvenini destanlaştırır. Hiç bir okur, kayıtsız kalamaz Kaftancioğlu'nun anlatımına. Deneyin bir.

Hakullah, temiz gönüllerle bekaşı geleneğini yaşatan saf inançlardan; dede, efendi, baba, çelebi... gibi «kimi, tüccar, kimi seçimci, kimi yalancı, dolandırıcı» kişilerin «gani gönüllü» Türk halkından, tanrı payı olarak topladıkları cömertliklerin röportajı. Çünkü halk, «**umut kalacağına emek kalsın**» der, «Varını veren utanmaz» der; «kolumuzdan ne koparsa onu verdik» der; «Biz veririz, gönümüzü rahat. Alanların gönlü rahat değilse onlar çeksin suçunu Ali divanında. Muhammed-Ali divanında sorulur bir bir...» «Ne bilem, biz kalmışız ar yerde, kim ne der ona gideriz; uçan kuştan medet bekleriz, kimi elini uzatır ondan tutarız. Hak doğruya, bak doğruya...» der.

Ümit İlhan Kaftancioğlu, **Dönemeç** hikâyelerinde yetiştirdiği bölgenin bütün geçerli gerçeklerine uzanmıştı: Dönemeç'te Cılavuz'a girişinin yalın vuruculuğu, Kara Kotan'da doymamış bir cinselliğin hak arayan dikkati; Süpürge'de yoksulluğun son sınırı; Yat-Kalk'da Türkmen köyündeki Osmanlı ve cami anlayışı...tek tek özetlemenin yerine toplam değeri koyarsak; Kuzey-Doğu Türkmen köylerinin yaşantıları, tarih ve coğrafyadan doğan yalnızlıkları, âdetler ve gelenekleri, doğayla savaşları, toplum içindeki uzaklıkları, bir azınlık hakkına razı olan yenilmişlikleri, saflıkları, yoksunlukları... öze

bir bakış ölçüsü, yerel dil özellikleri, deyim zenginliği, inanç özgünlüğü ile...

BASILMASI BEKLENEN ROMAN

Kaftancioğlu, hikâyelerinden röportaja geçerken gerekli eleştiri bakışını da edinmiş iyice; bir tanıklığın nesnelliği içinde sorumlu bir görev yükleniyor, Bittiğini bildiğim «Yelatan» romanında kendi bölgesinin ana sorunlarını bütünlüğüyle vereceğinden kuşku yok. Eğer anlatımını aydınlığa çıkaran yerel kelimelerin sözlüğünü ekler; köylülerin tekil serüvenlerini herkesin paylaşacağı insan dramları biçimine dönüştürse. Bu umudu haklı gösteren **Ulgar** hikâyesi, **Kara Kotan**'daki Yeter kadının iç dünyası, **Dönemeç**, deki olay akışı, **Tuntul**'daki iç monolog gücü... yeter destektir benim için. Basılmasını bekliyorum romanının.

Yüz yıl önce Âli Paşa, «Devletin zaafını millete söylemek vatanperverlik değildir» demiş. Bundan altmış yıl önce başlayan Memleket edebiyatı uzun süre bu ilkede oyalandı kaldı. «Sen ne güzel bulursun gezen Anadolu'yu / Dertlerden kurtulursun gezen Anadolu'yu». «Handuvarları»yla «Çoban Çeşmesi»nin hüznü söylendi sonra. Yurt güzellemeleri yazmayı görev edinen «milliyetçi» (!) şairlerimizin hepsi, herhangi bir köşenin değer biçilmez özelliklerini dile getirdiler uzun süre: Tarsus'un Çağlayanı, Bursa'da Akşam, Edirne Destanı... İnsansız bir süs ve özentî edebiyatıydı yürürlükte olan. İşte on beş yirmi yıldır asıl «memleket gerçekleri»ndeyiz; röportajda da, hikâye-roman-oyunda da. Karacan Armağanı yarışmasına katılan eserlerden hiç biri, bir başarının iyimser sonucunu, ulaşılmış bir zaferin coşku yükünü getiriyor. Oysa aransa belki de bulunabilirdi. Bu tutum, her sonuca önce yürürlükteki gerçeklere çare bulunarak ulaşma isteğinden ileri geliyor. Artık zaaflarımızı gösterirsek turistlere ayıp olacağı düşüncesinden kurtulduk çok şükür; kendimizi küçük görme kompleksinden kurtulmakta olduğumuz için. Saskara köylülerinin yoksunlukları içinden bir Ümit İlhan Kaftancioğlu başarısı çıkabildiği sürece, kötümser olmamızı gerektiren hiç bir şey yoktur.

Anayasa

Babayasa

TAYYIP

Büyük Geleneğin Yenidendoğuşu

Turan EROL

ÖZGÜR İNSAN'ın Ağustos - 1972 tarihli, üçüncü sayısında, ressam ve yazar arkadaşımız Turan Erol'un; «Sanatta Gelenek ve Ulusal Sorunu» başlıklı bir yazısını yayınlamıştık. Sözünü ettiğimiz yazıda «gelenekten yararlanma ve ulusal nitelik» konusu ele alınmıştı. Arkadaşımız bu yazısında; plastik sanatlarda, çağdaş yaratmaların büyük halk çoğunluğuna nasıl iletileceği, sanatçının halkla nasıl özdeşleşeceği sorunları üzerinde duruyor.

Plâstik sanatlarımızda gelenek ve ulusal sorununun yanısıra, bu alandaki çağdaş yaratmaların büyük halk çoğunluğuna nasıl iletilebileceği, sanatçının halkla nasıl özdeşleşebileceği sorunu da irdelenmek, üzerinde düşünülmemek ister. Aslında bu iki sorun birbirinden ayrılmaz. Birinin çözümü öbürünün içindedir.

Çağdaş plâstik sanatlarımızın halka mal edilebilmesi, halka iletilebilmesi söz konusu olunca aklıma iki yıl önce Ege bölgesi kentlerimizden birinde yaptığım mozaik pano geliyor. Yeni yapılan bir ilkokulun duvarına yapının mimarı birşeyler düşünmemi istemişti. Mimar arkadaşım idi. İlkokul babasının bir bağıştıydı.

BİR "YENİDENDOĞUŞ"UN BELİRTİLERİNDEN

Mozaik tekniğini seçtim. Mermercilerden, şuradan buradan mermer parçaları topluyorduk, toz toprak içinde; sonra bunları renklerine göre ayırıyor, özel bir araçla kırıp mozaik taşları durumuna getiriyorduk. Harçla; malayla, parmaklarımız delinerek çalıştık günlerce. Mimar dostumun yaşlı babasının dilinde ben «nakışçı» idim. «Nakışçı ne zaman gelecek?» diye

sorarmış beni. Oradan gelip geçenler, durup çalışmamızı izleyenler içtenlikle yanıma sokulurlar ve bana «usta» diye seslenirlerdi.

Şimdi, yaz akşamları dolup taşan koca bir alana bakan, otuz metre kare genişliğinde, adsız imzasız bıraktığım bu panonun, Selçuk taçkapılarını, medreselerini bezeyen, halılarımızı, kilimlerimizi dokuyan, adını sanını bilmediğimiz ustaların bıraktığı mirasın, büyük geleneğin izi üzerinde küçük bir nokta, bir yenidendoğuşun belirtilerinden biri olabileceğini hayal etmek bana kıvanç veriyor.

DUVARLARIN ARKASI VE ÖNÜNDEKİLER

Kanımcı, önünden sessiz sedasız gittiğim bu adsız, imzasız duvar, kokteyli ve çiçek sepetleriyle donatılmış sergilerden çok daha değerli ve anlamlıydı. Avuç içi kadarları bile imzalı, camlanmış, çerçevelemiş resimlerin sergilerden sonra dört duvar arasına kapatılacağı, çarçabuk yok olabileceği, en güzel tabloların özel koleksiyonlarda kararıp gideceği düşüncesi sanatçıyı hüzünlendirse gerektir.

Eskiden halka açık yapılarda, camillerde, medreselerde çiniler, yazı-

lar, ahşap ve taş işçiliğinin en seçkin örnekleri yapıyla ayrılmaz bir bütün olarak gözle sunulurken, minyatürler de saray duvarlarının ötesinde gözlerden kiskançlıkla saklanmıyor muydu?

Minyatür denilen resim türünün Saray'da, Hünkârın çevresinde gelişme olanağı bulmuş, orada çoğalmış olduğu, halka mal olmadığı, halk arasına yayılmadığı söylenmiş yazılmış bir gerçektir.

Bu durumu, minyatürün bir halk sanatı olamayışını doğal saymak gerekir. Minyatür pahalı bir zevkti; el yazması kitapla birlikte doğuyordu. El yazması kitap müellif, hattat, müzehhip ve nakkaş dörtlüsünün ortak yapıtıydı ve hükümdara sunuluyordu.

Onca göz nuru döküldükten sonra kitap sayfaları arasında gömülü kalacak, arada sırada o sayfaları çevirecek olan devletlinin ya da hünkârın gözlerini okşamaktan öte bir görevi olmayacak bir sanat eserine halk yaklaşamazdı.

Halk bu minyatürlere yaklaşamazdı, daha doğrusu onlardan habersizdi. Ama minyatürler sultanların savaşları, eylemleri, peygamberlerin işleri, şehzadeler için düzenlenmiş sünnet şenlikleri gibi temalar çevresinde gelişirken bazan halka yaklaşıyordu. Halk minyatürlere ya seyirci yığınları halinde ya sazende, hanende, rakkase, hokkabaz, canbaz, şu ya da bu zanaatkâr ya da esnaf kılığında giriyordu. Ama öyle bile olsa, halkın bu minyatürlere haberi yoktu.

MİNYATÜR VE KİLİM

Minyatürler saray duvarlarının ötesinde kalın kitaplardan mezarlarında sonsuz uykularını uyurken, halkın kullanılan nesnelere uyguladığı renk ve biçim düzenlemeleri, en küçük ayrıcalık tanınmadan, gündelik hayata karışıp gidiyordu. Sözelimi, kilim oluyor, halı oluyor yere seriliyordu. Bölgelere özgü belli düzenlemeler vardı, kuşkusuz, ustadan çırağa geçen. Ama birey olarak sanatçının geleneksel şemayı kırmaması, düzenlemede, biçimlerde ya da renklerde kimi gün canı istediği, kimi gün malzeme

zorladığı için değişiklik yapması mümkündü. Halı, kilim, çevre, çorap, peştemal, oya gibi nesneler üzerine, günlük hayattan hiç kopmayan resimler yapılıyordu, halk.

Ne var ki biz bir Aydın oyaşının, bir Sivas kiliminin, bir Milâs halısının, bir Buldan peştemalının resimsel güzellikte olduğunu ayırdetmez, bilmezdik. Daha doğrusu bir Milâs, bir Bergama halısının güzelliği, bir Buldan peştemalının üzerindeki çatkılı çizgilerin oluşturduğu düzenin zenginliği bizim için olağan bir şeydi. «Aman, ne güzel» demezdik hiç. Kilim kilimdi, bizim gözümüzde, halı da halıydı. Ne onları dokumuş olmak dokuyucularına ayrıcalık hakkı verirdi, ne de onlara sanat eseri gözüyle bakılırdı. Kuşkusuz evini iyi dokunmuş, yünü has, boyası has bir halıyla zenginleştirmek, süslemek insanları mutlu ediyordu. Ama ayaklarımızın altına serilen halıların birgün dünya müzelerinin görkemli duvarlarında yer alacağı aklımızdan geçmezdi.

BİR DOST GİBİ, MİLÂS HALISI

Yıllar önce bir gün Amsterdam'da Rijk müzesinde Milâs halılarıyla karşılaşınca nasıl şaşırımtım, unutamam. Rembrandt'lardan, Franz Hals'lardan, Vermeer'lerden sonraydı. Müzenin alt kat salonlarını geziyordum. Bir çocukluk arkadaşım, yakınarımdan birisiyle karşılaşmaktan farkı yoktu bu karşılaşmanın. Önümde Milâs halıları duruyordu. Çocukluğumuzda üstüne yapıp yuvarlandığımız halıların benzerleri. Bizi yıllardır farkında olmadan etkilemiş olması gereken renklerle biçimlerle bezemiş halılarda olağanın üstünde bir değer, bir güzellik varmış meğer. Oysa bir halı, bir kilim, bir çevre nakışı bizim gözümüzde daldaki yaprak, saksıdaki şebboy hattâ ekmek, su kadar hayatımızda doğal bir şeydi. Özel bir ilgiye, ayrıcalığa değerli olabileceğini aklımızdan geçirmediklerimiz, günlük hayatımızda yer almış bir nesneydi.

Geç de olsa anladık; halıları kilimleri dokuyan, çorapları nakışlayan eller resim yapıyorlardı düpe-

düz. Bir resim türüydü onların yapıtı. Bu «resim»lerin en güzelleri, en has olanları kentlerin açıkgez alımsatımcıları eliyle sessizce toplanıp götürüldü. Bakır kaplarımız, sırlı çömleklerimiz, daha neyimiz varsa el değiştirdi. Sonra bir gün geldi, sözü çağdaş teknoloji aldı.

Bir daha dönemeyeceğimiz o günlere. Zaman o halıların, o kilim parçalarının, o çömleklerin altına bir çizgi çekti. Onlardan açılan yerlere makine işi ve yavan renklere bürünmüş, yaygılar, plâstik kaplar geçip kuruldu. Hattâ o çevreleri işleyen, halıları dokuyan eller kentlere göç etmekte. Gelip kentlerin kıyı bucağını, irili ufaklı tepelerini midyeler gibi saran gecekondular mahallelerini kurmaktalar ve «kondularının» içini ilk fırsatta kent işi makine kilimiyle döşemekle. Kondu'da henüz köylü yaşama biçimi büyük ölçüde sürdürülmektedir ama kirkit, kirman çok arkalarda kalmıştır artık. Kondunun önünde sebzeler, yaz çiçekleri yetiştirilmektedir ama vazo ve plastik çiçekler yeni hayatın simgesi doğayı taklit etmeğe çalışan insanın bir marifeti olarak baş köşeye yerleştirilecektir. Birgün ayak satıcılığından, varlıklı mahallelerdeki evlerin temizlik işçiliğinden fabrika işçiliğine, kondulardan blok apartımanlara geçişlerken geçmişi andıran her şey, bu arada Avanos işi salça çömleği de kapı önüne bırakılacaktır.

GELİŞEN TOPLUM VE GELENEK

Şimdi, değişen bu toplum önünde sanatçının tavrı, halkla ilişkisi ne biçimde olacaktır? Bugün biz ne yapıyoruz? «Gelenek» diyoruz, biryandan; çağdaş sanat akımlarının baskısı öbür yandan...

Geçmişine, gelişim tarihine bakılacak olursa, bugün genel olarak İstanbul ve Ankara'da (İzmir'i bile saymak olanaksız) eski ve yeni başkentlerde yoğunlaşan sanat gizilgücü bu iki kentin dışına, mümkün olan en geniş halk çoğunluğuna götürülmelidir. Bu yolda ilk aşama, sanatçılarımızın enderunlu nakış tavrından kurtulmalarıdır. Avrupa

kökenli resim sanatımızın tarihsel gelişimi incelenirse, saraylı nakkaş tavrının asker ressamı kuşağınca devralındığı ve sonra kuşaktan kuşağa iletilindiği görülür. Bizim «Boğaziçi ressamları» diye tanımladığımız ressamı da bu tavrı sürdürmüşlerdir. Sanat hayatımızın bu özelliği Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da sürmüştür. Sanatçılar genel olarak devletten destek beklemişler, halkla ilişki kuramamış, halkın çok daha anlamlı desteğine kavuşamamışlardır. Ve o kilimleri, halıları, yazmaları, çömlekleri, bakır işlerini yarananlara, halka haksız yere, «sanattan anlamaz...» denilmiştir. Oysa: «Yaptıklarımız, halkla, halkın yüz yıllardır süregelen beğenisiyle ilişkisi olmadığından, halka yabancı gelir...» demek hak tanırılık olurdu. Doğrusu, Avrupa kökenli plâstik sanatlarımızla halk beğenisi, halk yaratıcılığı arasında bir köprü kurulamamıştır.

BÜYÜK GELENEĞE DÖNMEK GEREK

Günümüz Türk sanatçısını düşündürmesi gereken sorunların en önemlilerinden birisi budur. Bu sorunun altında yatan asıl anlam, sanatçının üyesi olduğu toplumda aranan, işe yarayan bir birey olmanın yolunu nasıl bulabileceğidir. Toplumda öbür bütün işleri yapan bireylerden farklı, ne itilip kakılan, ne horlanan, ne de göklere çıkarılan, ama işe yarayan ve aranan bir birey olmak... Çiniyi pişiren, halıyı dokuyan, çevreyi nakışlayan, bakırı biçimlendiren eller gibi. Kısaca sanatçı günlük hayata karışmalı, biçim değiştiren toplumun beğeni düzeyini ayakta tutmalı, kalkındırması; sanat gene günlük hayatın bir parçası durumuna gelmeli.

Bu noktaya varabilmek için sanatın, kapıları herkese açılmayan dünyasından çıkıp hayata karışması ve büyük geleneğe dönmesi gerekiyor. Büyük geleneğe dönüş, plâstik sanatların yapı sanatıyla, mimarlıkla kaynaşması, halkın kapalı ya da açık toplanma yerleri olan yapılar da yer almasıyla mümkündür.

Özgür İnsan Kitaplığı

— 1961 Anayasası	10 TL
— Gerekçeli Anayasa	15 »
— Söylev (iki cilt), Mustafa Kemal ATATÜRK	25 »
— Atatürk Diyor ki, DERLEME	5 »
— Atatürk ve Devrimcilik, Bülent ECEVİT	6 »
— Kurultaylar ve Sonrası, Bülent ECEVİT	10 »
— Sosyal Demokrat Düzen. On ikiler Raporu	25 »
— Halktan Yetki İstiyoruz, CHP Yayını	5 »
— Kemalist Yeni Düzen, ODTÜ SDD Bilim Kurulu	5 »
— Atatürkçü Olmak, Ceyhan Atuf KANSU	10 »
— Ekonominin Temelleri, Besim ÜSTÜNEL	45 »
— 100 Soruda Din ve Siyaset, Ahmet N. YÜCEKÖK	10 »
— Türkiye’de Örgütlenmiş Din’in Sosyo-ekonomik Tabanı 1946-68, Ahmet N. YÜCEKÖK	40 »
— Hangi Sol, Attilâ İLHAN	8 »
— Hangi Batı Attilâ İLHAN	10 »
— Tarımda Düzen Değişikliği, Ziya Gökalp MÜLAYİM	10 »
— Eğitimde Yabancılaşma ve Emperyalizm, Şükrü KOÇ	10 »
— Sendikalizm, Anıl ÇEÇEN	12.5 »
— Türk İşçi Hareketi ve Demokratik Sol, Faruk ERGİNSOY	20 »
— Toplumsal Değişme Emre KONGAR	25 »
— Ekonomik Sistemler, Cahit TALAS	30 »
— Çağımız 20. Yüzyıl, Necip ALSAN	8 »
— Dünya Görüşüm, Bertrand RUSSELL	5 »
— Siyasal İdealler, Bertrand RUSSELL	4 »
— Siyasal Partiler, Maurice DUVERGER	25 »
— Politikaya Giriş, Harold LASKİ	3 »
— Devlet, Harold LASKİ	4 »
— Sosyalist Anlayış, Jean JAURES	5 »
— Amerika Meydan Okuyor, J. J. S. SHRIBER	15 »
— Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (iki cilt) J. SCHUMPETER	16 »
— Prag 1968, GARAUDY, DUBÇEK, ŞİK	10 »
— Açlık Korkusu, Osman Nuri KOÇTÜRK	20 »
— Devlet Ana, Kemal TAHİR	30 »
— Yorgun Savaşçı, Kemal TAHİR	20 »
— Öz Türkçe Sözlük, Ali PÜSKÜLLÜOĞLU	15 »

● ÖZGÜR İNSAN KİTAPLIĞI yukarıda yayınlanan listedeki kitaplar için, Özgür İnsan Dergisi abonelerine, Özgür İnsan Yayınları A.O. kurucu üyelerine ve 50 TL’ndan fazla kitap isteyen okurlarına % 10 indirim yapar.

● Bu listenin dışındaki kitaplar da satış fiyatı üzerinden Kitaplığımızdan istenilebilir.

● Bütün kitaplar ödemeli olarak gönderilir.

İsteme Adresi: Özgür İnsan Kitaplığı P. K. 46

Küçükesat - Ankara

BİLGİ YAYINEVİ 'nin bu ay çıkan kitapları

**aziz
nesin**

**BÖYLE GELMİŞ
BÖYLE GİTMEZ**

**kemal
taħir**

**BOZKIRDAKİ
ÇEKİRDEK**

TIMOTHY LEA **CAM**
SİLİCİSİNİN
İTİRAFLARI

guareschi
DON CAMILLO'nun
küçük dünyası

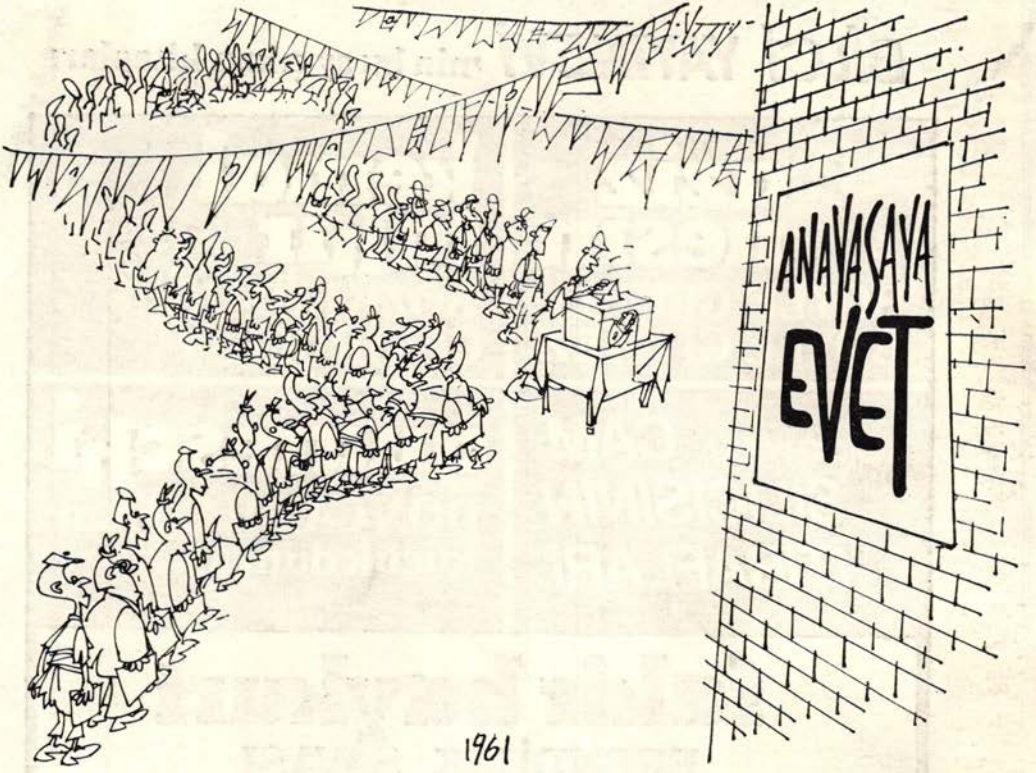
fakir baykurt
EFENDİLİK SAVAŞI

TOPLUM

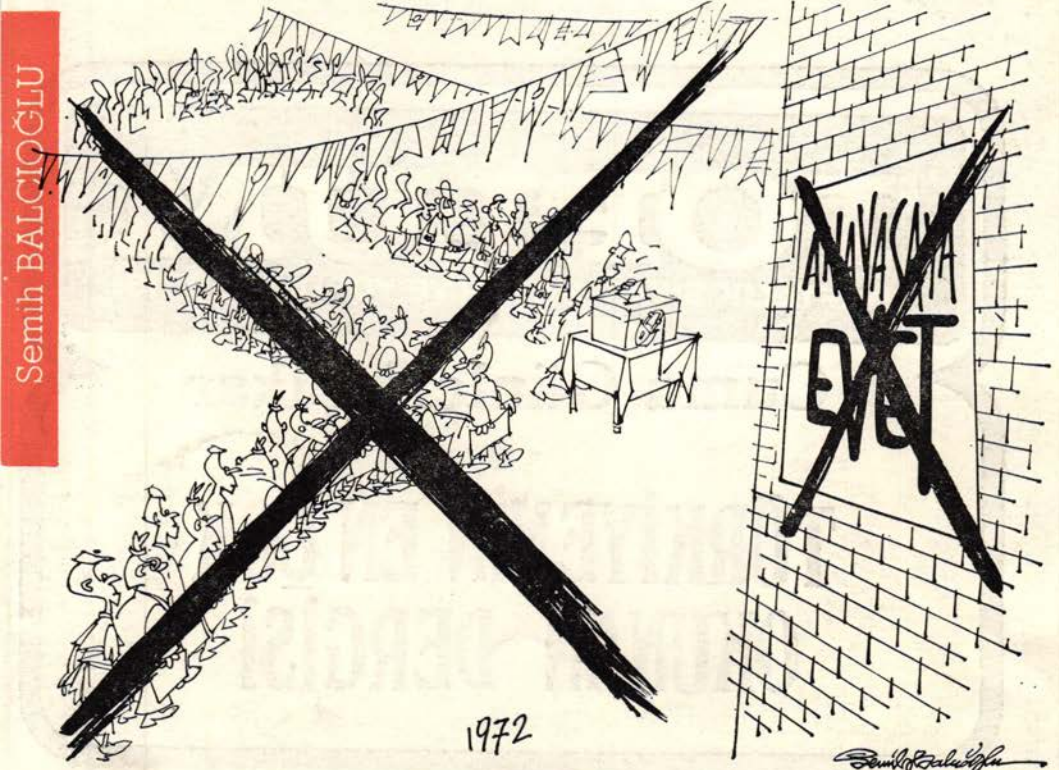
HAFTALIK SİYASİ HABER VE YORUM DERGİSİ

Cuma Günleri Çıkar

**TÜRKİYE'NİN EN ÇOK
OKUNAN DERGİSİ**

1961

1972

Semih Balcioğlu